

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

Renata Čerkauskaitė

**LIETUVOS PINIGINĖ SOCIALINĖ PARAMA, JOS EFEKTYVUMAS IR
TOBULINIMAS**

Magistro darbas

Šiauliai, 2005

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

**LIETUVOS PINIGINĖ SOCIALINĖ PARAMA, JOS EFEKTYVUMAS IR
TOBULINIMAS**

**Magistro darbas
Socialiniai mokslai, ekonomika (04S)**

Magistro darbo autorius Renata Čerkauskaitė.....

Vadovas doc. Dr. Zita Tamašauskienė

Recenzentas.....

SANTRAUKA

Renata Čerkauskaitė

Lietuvos piniginė socialinė parama, jos efektyvumas ir tobulinimas

Magistro darbas

Magistro darbe yra aptarta Lietuvos socialinės paramos samprata, paramos poreikio atsiradimo priežastys, išanalizuotos ir susistemintos užsienio šalių socialinės paramos sistemos ir pašalpų skyrimo principai, pateikta piniginės socialinės paramos sistemos bei konkrečių išmokų efektyvumo įvertinimo metodika. Atlikta Lietuvos socialinės paramos šeimoms 1999 – 2004 m. analizė. Patvirtinama suformuluota hipotezė, kad dabartinė pajamų kompensavimo norma mažina darbo paskatas ir skatina žmones gyventi iš pašalpų.

SUMMARY

Renata Čerkauskaitė

The Efficiency and Development of Monetary Social Assistance in Lithuania

Master`s work

In this master`s work, social assistance conception of Lithuania is discussed, reasons of demand of social assistance are given, social assistance systems and rules for giving payments of foreign countries are analysed and systematized, estimation method of the efficiency of social assistance system and particular payments is presented. The paper includes the analysis of monetary assistance for families in Lithuania in 1999 – 2004. The hypothesis that the existing income compensatory rate reduces work incentives was confirmed.

TURINYS

IVADAS	5
I. PINIGINĖS SOCIALINĖS PARAMOS IŠMOKOS – SUDĖTINĖ SOCIALINĖS EKONOMINĖS SISTEMOS DALIS	8
I.1. Lietuvos pinigines socialines paramos samprata	8
I.1.1. Piniginė socialinė parama suderinamumas su demografinė ir ekonomine padėtimi Lietuvoje.....	11
I.1.2. Pajamų pasiskirstymo teoriniai klausimai.....	12
I.1.3. Nelygybė ir jos nustatymo būdai.....	16
I.1.4. Skurdas ir socialinė parama.....	18
I.2. Užsienio šalių pinigines socialines paramos sistemos	22
I.2.1. Piniginė socialinė parama išsivysčiusiose užsienio šalyse ir ją įtakojančios veiksniai.....	22
I.2.2. Jungtinės Karalystės pinigines socialines paramos išmokų sistema.....	24
I.2.3. JAV pinigines socialines paramos išmokų sistema.....	27
I.2.4. Kitų išsivysčiusių šalių pinigines socialines paramos išmokos.....	29
I.3. Piniginės socialinės paramos efektyvumo vertinimo metodika	30
I.3.1. Agreguoti pinigines socialines paramos išmokų efektyvumo rodikliai.....	31
I.3.2. Socialinės paramos išmokų efektyvumo kriterijai.....	34
II. LIETUVOS SOCIALINĖS PINIGINĖS PARAMOS ŠEIMOMS 1999 –2004 m. ANALIZĖ	39
II.1. Piniginės socialinės paramos išlaidų struktūros ir pokyčių analizė	40
II.2. Pašalpos šeimoms, nepriklausančios nuo pajamų	43
II.2.1. Vienkartinė išmoka gimus kūdikiui.....	44
II.2.2. Šeimos pašalpa.....	47
II.2.3. Pašalpa šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų.....	49
II.2.3.1. Pašalpas gavusių šeimų ir pašalpų skaičiaus kitimas.....	49
II.2.3.2. Išlaidų daugiavaikėms pašalpos kitimas.....	52
II.2.4. Vaiko globos (rūpybos) išmoka.....	54
II.2.5. Vienkartinė pašalpa našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams įsikurti.....	57
II.3. Pašalpos mažas pajamas turinčioms šeimoms	59
II.3.1. Socialinė pašalpa.....	60
II.3.1.1. Socialinės pašalpos skyrimo principai.....	60
II.3.1.2. Išlaidų socialinei pašalpai kitimas.....	62
II.3.1.3. Socialines pašalpas gavusių šeimų ir pašalpų skaičiaus kitimas.....	65
II.3.2. Vienkartinė pašalpa socialiai remtiniams asmenims.....	69
III. SOCIALINĖS PINIGINĖS PARAMOS EFEKTYVUMAS IR JOS TOBULINIMAS	72
III.1. Agreguoti pinigines socialines paramos efektyvumo rodikliai	72
III.2. Paramos šeimoms, nepriklausančios nuo pajamų, efektyvumas ir tobulinimo kryptys	72
III.3. Paramos šeimoms, priklausančios nuo pajamų, efektyvumas ir tobulinimo kryptys	74
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	85
PAGRINDINĖS SĄVOKOS	88
LITERATŪRA	90
PRIEDAI	92

IVADAS

Dabartinė Lietuvos socialinė politika pradėta formuoti 1991 m., po nepriklausomybės atkūrimo. Tada pradėta kurti socialinės paramos sistemos pagrindai, priimti įstatymai, numatytos įgyvendinimo priemonės, sukurtos vykdančios institucijos. Socialinė pagalba asmenims, netekusiems pajamų arba turintiems nepakankamas pajamas pragyventi, šiuo metu yra teikiama socialinio draudimo ir socialinės paramos forma.

Socialine parama laikomos socialinės pašalpos, teikiamos pagal šeimos pajamas, įvairios kompensacijos ir kategorinės pašalpos šeimoms, auginančioms vaikus. Socialinės paramos tikslas – padėti tenkinti būtiniausius poreikius šeimoms (asmenims), kurių darbo pajamos, socialinio draudimo darbo išmokos ir kitos pajamos bei gebėjimas patiems pasirūpinti savimi dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių, yra nepakankamas.

Pagrindinė socialinės paramos sistemos nuostata yra ta, kad ji negali užtikrinti ilgalaikio ekonominio ir socialinio saugumo, o tik padeda jam išgyventi ekstremaliomis sąlygomis. Socialinės paramos sistema turi būti organizuojama taip, kad būtų skatinamas pačių žmonių aktyvumas ir atsakomybė už save bei savo šeimą.

Valstybės teikiama parama šeimai turėtų užtikrinti šeimos stabilumą ir išlikimą bei sudaryti saugias sąlygas kartų kaitai, garantuojančiai vaiko raidos galimybes, nes šeima – pagrindinė visuomenės ląstelė, nuo kurios priklauso valstybės ateitis. Paramos šeimai politikos raida po Lietuvos valstybingumo atkūrimo nebuvo tolygi dėl šalies ekonomikos plėtros specifikos bei permaitinimo, sveikatos apsaugos, socialinėje bei kitose srityse, taip pat dėl kintančio pačios visuomenės požiūrio į tam tikras moralines bei kultūrinės vertybes. Šie pokyčiai labiausiai pakeitė šeimos struktūrą ir stabilumą. Lietuvos valstybinės socialinės apsaugos institucijos sudėtingomis socialinėmis ir ekonominėmis sąlygomis rengia ir įgyvendina įvairias priemones, kurios palengvina reformų sukeltus neigiamus padarinius ir formuoja naują socialinę politiką, atitinkančią rinkos ekonomikos dėsningumus. Efektyviai socialinei politikai formuoti yra būtini moksliniai tyrimai. Šis darbas yra vienas iš tokių tyrimų. Juo siekiama išsiaiškinti, kokia pinigine socialinė parama yra efektyvi ir kokie veiksmai yra būtini jai įgyvendinti.

Mokslinė problema. Piniginės socialinės paramos išmokos padidina nepasiturinčių žmonių pajamas, kartu sumažindamos gyventojų pajamų skirtumus. Tokiu būdu jos veikia gyventojų pajamų pasiskirstymą šalyje. Socialinėms išmokoms finansuoti būtinos lėšos, kurios gaunamos apmokestinus pasiturinčių gyventojų pajamas arba ekonominės veiklos rezultatus. Mokesčiai sumažina ekonomiškai aktyvių bei pasiturinčių gyventojų pajamas, o taip pat lemia mažesnę pajamų diferenciaciją. Taigi pajamų perskirstymas padidina pajamų lygybę šalyje, kartu ir socialinį teisingumą. Kita vertus, dosnios ir lengvai skiriamos socialinės išmokos sumažina jų gavėjų

paskatas ieškoti darbo arba imtis mažai apmokamų darbų, o per dideli mokesčiai vėlgi sumažina pasiturinčių gyventojų norą papildomai uždirbti arba investuoti savo pajamas. Tai veda prie ekonominio efektyvumo mažėjimo.

Socialinis teisingumas ir ekonomikos efektyvumas – du pageidaujami visuomenės tikslai. Tačiau praktika rodo, kad abu tikslai negali būti pasiekti vienu metu. Laisva rinka užtikrina ekonomikos efektyvumą, tačiau jis gali būti pasiektas esant labai didelei pajamų paskirstymo nelygybei visuomenėje. Antra vertus, vis didesnę pajamų lygybę užtikrinanti valstybės politika, daugelio ekonomistų nuomone, turi neigiamos įtakos ekonomikos augimui. Ekonominėje teorijoje šis sąryšis yra vadinamas socialinio teisingumo ir ekonominio efektyvumo dilema. Kadangi piniginių socialinių išmokų dėka galima keisti pajamų paskirstymą, kuris daro įtaką ekonomikos augimui, svarbu žinoti, koks optimalus pajamų nelygybės lygis.

Tyrimo aktualumas. Lietuvos socialinės paramos poreikis didėja sparčiau negu galimybės jį patenkinti. Labai svarbu, kad piniginė socialinė parama būtų efektyvi, t.y. leistų pasiekti geresnį socialinį rezultatą esant ribotiems socialinės paramos ištekliams.

Tyrimo objektas – Lietuvos socialinės paramos sistema.

Tyrimo dalykas – Lietuvos piniginės socialinės paramos efektyvumas.

Tyrimo tikslas – atlikti piniginės socialinės paramos analizę Lietuvoje, siekiant įvertinti jos socialinį ekonominį efektyvumą.

Tyrimo uždaviniai:

1. pateikti socialinės paramos sampratą ir aptarti socialinės paramos skyrimo principus;
2. atlikti piniginės socialinės paramos šeimoms analizę Lietuvoje;
3. įvertinti atskirų piniginės paramos rūšių efektyvumą, išsiaiškinti jų neefektyvumo priežastis.

Keliama *hipotezė*, kad šiuo metu Lietuvoje piniginės socialinės paramos ištekliai nėra naudojami pakankamai efektyviai, o egzistuojanti pajamų kompensavimo sistema mažina darbo paskatas. Atlikus piniginės socialinės paramos efektyvumo analizę, bus konkretizuotos racialesnio piniginės socialinės paramos išteklių naudojimo priemonės, kurias įgyvendinus, teikiama gyventojams piniginė parama taps veiksmingesnė.

Darbe naudoti tokie standartiniai *tyrimo metodai*: mokslinės literatūros analizė, statistinių duomenų grupavimas ir klasifikavimas, duomenų sisteminimas ir apibendrinimas bei jų grafinis vaizdavimas. Socialinės paramos efektyvumui įvertinti naudoti agreguoti išmokų efektyvumo koeficientai, o kiekviena išmoka nagrinėta pagal tris kriterijus: lygio, taiklumo ir darbo paskatų.

Tyrimo rezultatai. Darbe pateikiama Lietuvos piniginių socialinės paramos šeimoms analizė, įvertinamas kiekvienos išmokos efektyvumas ir, remiantis kitų šalių patirtimi, svarstomos socialinės paramos efektyvumo didinimo galimybės.

Konceptualiojoje darbo dalyje pateikta Lietuvos socialinės paramos samprata, identifikuotos poreikio gauti socialinę paramą priežastys, išskirti pajamų pasiskirstymo teoriniai klausimai. Projektinėje dalyje svarstomos tokios piniginių socialinės paramos efektyvumo didinimo galimybės, kaip remiamų pajamų bei pajamų kompensavimo normos padidinimas. Konkrečių pavyzdžių pagalba įvertinami pašalpų gavėjų pajamų skirtumai ir darbo paskatos. Remiantis gautais duomenimis, darbo pabaigoje pateikiami pasiūlymai Lietuvos socialinės paramos efektyvumui didinti.

Praktinė darbo reikšmė:

- atlikta Lietuvos socialinės paramos šeimoms 1999 – 2004 m. analizė, pateikti pagrindiniai veiksniai, turėję įtakos atskirų pašalpų išlaidų dydžiui bei dinamikai.
- Siekiant išsiaiškinti galimas piniginių paramos efektyvumo kryptis, kiekviena išmoka buvo nagrinėta pagal tris kriterijus: lygio, taiklumo ir darbo paskatų.
- Atliktos analizės rezultatai rodo, kad efektyvi socialinės paramos sistema turėtų skatinti užimtumą, o ne kurti priklausomybę nuo įvairių paramos formų. Siekiant patobulinti egzistuojančią socialinių pašalpų teikimo sistemą ir išvengti pajamų slėpimo, pasiūlytos piniginių socialinės paramos tobulinimo kryptys, kurios turėtų padidinti gyventojų paskatas dirbti.

Tyrimas atliktas, remiantis šių šaltinių informacija: LR įstatymai bei nutarimai, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys, statistikos departamento duomenys, mokslinė literatūra lietuvių ir užsienio kalbomis.

I. PINIGINĖS SOCIALINĖS PARAMOS IŠMOKOS – SUDĖTINĖ SOCIALINĖS EKONOMINĖS SISTEMOS DALIS

I.1. Lietuvos piniginių socialinės paramos samprata

Socialinė apsauga – tai visuma priemonių, kurių dėka sukuriamas solidarumas tarp šalies gyventojų, dėl objektyvių priežasčių netekusių arba galinčių netekti darbo pajamų, arba turėti ypatingų išlaidų.

Socialinė apsauga vykdoma vadovaujantis trimis pagrindiniais principais:

- *Nuopelnų principas*. Pagal jį teisė į apsaugą ir apsaugos dydis priklauso nuo asmens išankstinio įnašo (įmokos) į socialinės apsaugos sistemą.
- *Kategorinis principas*. Jis reiškia, kad remiami asmenys, priklausantys tam tikrai iš anksto numatyta kategorijai (seni žmonės, vaikus auginančios šeimos ir pan.). kategorijos nustatomos atsižvelgiant į tai, ar joms gali grėsti pragyvenimo sunkumai ir skurdas. Tačiau susitaikoma su tuo, kad ne kiekvienas į tą kategoriją patekęs asmuo skursta.
- *Stokos, arba skurdo principas*. Pagal jį remiami tik tie, kurių pragyvenimo šaltiniai yra nepakankami. Tai ištiriama kiekvienu atskiru atveju prieš nusprendžiant suteikti socialinę paramą [38, p. 135].

Lietuvos socialinės apsaugos sistemą sudaro dvi posistemės:

1. socialinio draudimo posistemė – tai garantijos, kurias turi tik mokantys socialinio draudimo įnašus asmenys;
2. socialinės paramos posistemė – garantijos, kurias turi visi gyventojai priklausomai ne nuo įmokų mokėjimo, bet nuo realaus pagalbos poreikio. Ši posistemė garantuoja pagalbą tuo atveju, kai pirmoji neužtikrina tam tikrų gyvenimo sąlygų arba asmuo neturi į jas teisių.

1 lentelėje glaustai apibūdinama Lietuvos socialinės apsaugos sistema.

1 lentelė

Lietuvos socialinės apsaugos sistema

Socialinis draudimas	Socialinė parama	
	Piniginė socialinė parama	Socialinės paslaugos

Žinoma, pateiktasis socialinės apsaugos skirstymas į socialinį draudimą ir socialinę paramą yra kiek idealizuotas. Realioje tikrovėje kartais naudojamos socialinės apsaugos programos, kurias sunku tiksliai priskirti kuriai nors vienai iš aptartų dalių.

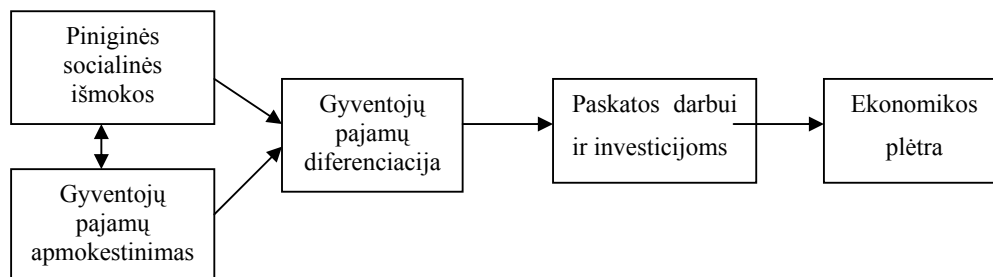
Lietuvoje didžiausią socialinės apsaugos dalį sudaro socialinis draudimas, kurio įmokos yra privalomos ekonomiškai aktyviems gyventojams. Išmokos senatvės, motinystės, ligos, nedarbo bei nelaimingų atsitikimų darbe atveju yra išmokamos apdraustiems gyventojams. Socialinė parama sudaro mažesnę pagal išlaidas, bet sudėtingesnę pagal savo struktūrą Lietuvos socialinės apsaugos sistemos dalį, kuri kaip ir kitose šalyse teikiama piniginėmis išmokomis ir socialinėmis paslaugomis.

Socialinės paramos, kaip vienos iš šalies socialinės apsaugos sistemos sudėtinių dalių, reikšmė pastaraisiais metais nemažėja. Taip galima teigti, remiantis tiek paramos gavėjų skaičiais, tiek išlaidų socialinei paramai kitimo tendencijomis.

Socialinė parama - tai socialinės ekonominės, teisinės ir organizacinės priemonės, kuriomis siekiama sudaryti būtiniausias gyvenimo sąlygas asmenims (šeimoms), kurių darbo, socialinio draudimo ir kitokios pajamos dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių yra nepakankamos, kad jie (jos) galėtų pasirūpinti savimi [9].

Socialinės paramos tikslas yra suteikti trumpalaikę pagalbą asmeniui ar šeimai, kai jis ar ji patenka į tam tikrą socialinę riziką. Tačiau ši parama negali užtikrinti ilgalaikio ekonominio ir socialinio saugumo, ji tik padeda žmogui išgyventi ekstremaliomis sąlygomis. Socialinė parama turi būti tokia, kad asmuo (šeima) norėtų dirbti bei taupyti, o ne sudarytų prielaidas tapti nuolatiniu paramos gavėju.

Piniginės socialinės paramos išmokos – tai vienas iš socialinės-ekonominės sistemos elementų, kuriam būdingi tarpusavio ryšiai ir sąveika su kitais sistemos elementais. Piniginės socialinės paramos sąveika ir ryšiai pateikti 1 paveiksle.

1 pav. Piniginės socialinės paramos sąveika su kitais ekonominės sistemos elementais

Socialinė parama yra valstybinė ir nevalstybinė.

Valstybinė socialinė parama teikiama vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostata, kad tėvų pareiga - išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, o vaikų pareiga – globoti tėvus senatvėje. Kartu laikomasi socialinio solidarumo principo, pagal kurį valstybė įsipareigoja rūpintis kiekvienu žmogumi, kuris dėl objektyvių priežasčių negali savimi pasirūpinti.

Nevalstybinė socialinė parama teikiama savanoriškai ir dėl to yra pranašesnė už valstybinę, tačiau jos nepakanka. Nevalstybinė socialinė parama priklauso tiek nuo jos organizatorių iniciatyvos, tiek nuo veiklos sąlygų, todėl valstybė turi rūpintis, kad šios sąlygos būtų kuo palankesnės, tuo palengvindama sau socialinės paramos problemų sprendimą.

Parama teikiama vadovaujantis socialiniais ir ekonominiais normatyvais (standartais), užtikrinančiais kiekvieno asmens socialinę saugą. Teikiama parama turi kuo tiksliau atitikti remiamo asmens poreikius nepriklausomai nuo jo politinių, religinių pažiūrų, tautybės ir socialinės padėties.

Lietuvos socialinės paramos sistema apima kategorinę paramą ir testuojamąją paramą.

Kategorinė parama teikiama neatsižvelgiant į šeimos (asmens) pajamas. Kategorijos nustatomos atsižvelgiant į tai, ar gyventojams gali grėsti pragyvenimo sunkumai ir skurdas. Tačiau susitaikoma su tuo, kad ne kiekvienas į tą kategoriją patekęs asmuo skursta. Viena iš kategorinės paramos dalių – kategorinės pašalpos: vienkartinė pašalpa gimus kūdikiui, nėštumo pašalpa besimokančioms moterims, šeimos pašalpa, pašalpa šeimoms, auginančioms 3 ir daugiau vaikų, vaiko globos pašalpa, pašalpa tikrosios krašto apsaugos tarnybos karių vaikams, našlaičio stipendija, pašalpa našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams įsikurti, pašalpa laidojimo išlaidoms padengti. Kita kategorinės paramos dalis – tam tikroms socialinėms grupėms (neįgaliesiems, seniems žmonėms, šeimoms su vaikais, nukentėjusiems asmenims ir kt.) teikiamos lengvatos, kompensacijos, nuolaidos, pvz., transporto, būsto įsigijimo. Be to, prie kategorinės socialinės paramos galima priskirti ir socialines paslaugas. Tai parama nepinigine forma pagyvenusiems, neįgaliesiems, probleminiams vaikams ir šeimoms, rizikos grupėms ir kt. Gali būti teikiamos bendrosios ir specialiosios socialinės paslaugos, kurių rūšys išvardintos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtame ir kasmet koreguojamame Socialinių paslaugų kataloge.

Testuojamoji parama teikiama atsižvelgiant į šeimos (asmens) pajamas. Pirmiausia tai testuojamosios pašalpos: socialinė pašalpa ir vienkartinė pašalpa. Be to, testuojamajai paramai priklauso įvairios kompensacijos ir lengvatos: buto (gyvenamojo namo) šildymo išlaidų kompensacija, kieto kuro išlaidų kompensacija, išlaidų karštam ir šaltam vandeniui kompensacija, vaikų išlaikymo ikimokyklinėse įstaigose lengvatos, nemokamas vaikų maitinimas mokykloje, aprūpinimo gyvenamosiomis patalpomis lengvatos.

Lietuvos Respublikoje teikiamų socialinės paramos piniginių išmokų dydžiai ir mokėjimo sąlygos yra pateiktos **1 PRIEDE**.

Socialinės paramos teikimo principai ir dydžiai yra įteisinti Lietuvos įstatymuose ir kituose teisės dokumentuose. Į Lietuvos Respublikos konstituciją – pagrindinį šalies dokumentą – yra įtraukti straipsniai, apibrėžiantys valstybės įsipareigojimus teikti socialinę apsaugą šalies gyventojams. Konstitucijos nuostatos realizuojamos įstatymais, kuriuos priima Seimas.

Socialinės paramos sistemos teisinė bazė yra labai dinamiška. Įstatymai, jų pataisos ir papildymai, daromi kasmet ar net kelis kartus per metus. Socialinę paramą reglamentuojanti teisinė normatyvinė bazė nuolat tikslinama, koreguojama, atsižvelgiant į ekonominę padėtį, šeimų gyvenimo lygį ir siekiant palaikyti bei skatinti paramos gavėjų darbinę motyvą. Įstatymų ir kitų norminių aktų nuostatos dėl paramos gavėjų grupės apibrėžimo, paramos gavimo sąlygų yra nuolat griežtinamos ir tikslinamos, siekiant užtikrinti paramos taiklumą ir efektyvumą. Nors dauguma svarbių teisinių socialinės paramos sistemos aktų jau yra priimti, tačiau teisinė socialinės paramos sistemos bazė dar tik kuriama.

I.1.1. Piniginės socialinės paramos suderinamumas su demografinė ir ekonomine padėtimi Lietuvoje

Poreikis gauti socialinę paramą labiausiai priklauso nuo valstybės demografinės bei ekonomikos būklės, taip pat nuo to, kokių mastų aplinka tinkama gyventi negalios ištiktiems žmonėms.

Socialinės paramos mastai priklauso nuo ekonominio visuomenės pajėgumo ir vyraujančios socialinio teisingumo sampratos, lemiančių pajamų perskirstymą, taip pat nuo techninių galimybių perskirstyti šias pajamas.

Paklausa socialinei apsaugai formuojasi tokių demografinių veiksnių, kaip pagyvenusių asmenų ir vaikų dalis bendrame gyventojų skaičiuje, gimstamumo lygis, šeimų struktūra (ypač vienišų motinų dalis), gyventojų sveikata (ypač invalidumo paplitimas) pagrindu. Jie lemia senatvės, našlystės, invalidumo, ligos, motinystės, šeimos naštos socialinių rizikų mastus ir poreikį atitinkamų socialinės apsaugos šakų plėtrai.

Svarbus ir gyventojų teritorinis pasiskirstymas, ypač miestas-kaimas aspektu. Šiuo metu šeimų struktūra pasikeitusi, todėl kaimo gyventojų socialinė apsauga mažiau skiriasi nuo miesto gyventojų apsaugos. Tačiau teritorinis aspektas svarbus dėl ekonominių veiksnių, nes nuo gyvenamosios vietos priklauso žmonių užimtumo pobūdis, pajamos bei gyvenimo lygis.

Kiti reikšmingi veiksniai, susiję su ekonomine gyventojų padėtimi – užimtumas ir pajamų nelygybė. Nuo jų priklauso nedarbo, socialinės atskirties bei skurdo paplitimas.

Iš kitos pusės, krašto ekonominis pajėgumas lemia socialinės apsaugos plėtros galimybes. Svarbu ne tik pasiektas ekonominės plėtros lygis, bet ir šalies ekonominis augimas, nes didėjanti BVP lengviau perskirstyti naudai tų, kurie paveikti socialinių rizikų.

Įvertinta ir darbo rinkos politikos priemonių įtaka. Šiuo metu egzistuojanti socialinės paramos sistema atskirais atvejais neskatina nedirbančius paramos gavėjus imtis mažiau apmokamo darbo. Tai ne tik didina nedarbą ir mažina realius darbo jėgos išteklius, bet ir didina socialinės paramos išlaidas [22].

I.1.2. Pajamų pasiskirstymo teoriniai klausimai

Vieningos nuomonės ekonominėje socialinėje teorijoje apie tai, koks turėtų būti pajamų pasiskirstymas, nėra. Socialinių reformų šalininkai reikalauja, kad pajamų lygybės arba skurdo mažinimo programos būtų vykdomos neatsižvelgiant į neigiamą poveikį efektyvumui. Laisvosios rinkos šalininkai siūlo žmonių gerovę didinti spartesnio BVP augimo dėka. Jie neigia, kad pajamų perskirstymo politika gali turėti ekonominę naudą. Pagal suteikiamą prioritetą efektyvumo – teisingumo konflikte visuomenės teorinės koncepcijos gali būti sugrupuotos. N. Barr siūlo klasifikaciją, suskirstydamas teorines visuomenės koncepcijas į tris grupes:

- Libertaristinė;
- Liberalioji;
- Kolektyvistinė [3].

Libertaristinės koncepcijos

Šių pažiūrų šalininkai remiasi XIX a. senojo ir klasikinio liberalizmo idėjomis. Išskiriamos dvi pagrindinės šios teorinės koncepcijos nuostatos:

- Visuomenės tikslas – tai individo laisvė.
- Laisva rinka – geriausias ekonomikos organizavimo būdas užtikrinant individo laisves.

Išskiriamos dvi pagrindinės libertaristinės visuomenės koncepcijos pakraipos – prigimtinių teisių ir empirinė.

Prigimtinių teisių libertarizmo šalininkų nuomone, valstybė neturi vykdyti jokio pajamų perskirstymo. Ji gali teikti tik visuomeninę gėrybę – asmens ir nuosavybės apsaugą. Vienas žymiausių šios pakraipos propaguotojas yra filosofas Robert Nozick. Jo nuomone, kiekvienas žmogus turi teisę visiškai disponuoti savo darbo rezultatais ir neprivalo jais dalytis su kitais. Darbo pajamų apmokestinimas, kaip teigia autorius savo veikale “Anarchija, valstybė ir utopija”, prilygsta priverstiniam darbui. Šį teiginį R. Nozick pagrindžia tokiu argumentu “Paimti “n”

valandų darbo pajamas – tai atimti iš žmogaus “n” valandų, tai tarsi versti asmenį dirbti “n” valandų dėl kito žmogaus tikslo. [...] Žmogus, kuris sutinka dirbti ilgiau, kad gautų didesnes pajamas negu tos, kurių reikia jo pamatiniams poreikiams tenkinti, renkasi tam tikras papildomas gėrybes ar paslaugas, o ne laisvalaikį ir veiklą, kurios jis galėtų imti ne darbo valandomis. Tuo tarpu žmogus, kuris nusprendžia nedirbti papildomai, renkasi laisvalaikį, o ne papildomas gėrybes ir paslaugas, kurių galėtų įsigyti dirbdamas ilgai. Tai jeigu mokesčių sistema neteisėtai pagrobia dalį žmogaus laisvalaikio (priverstinis darbas) tam, kad būtų padėta vargšams, tai argi jis gali teisėtai tam pačiam tikslui paimti dalį žmogaus turimų gėrybių?” [17, p. 246].

R. Nozick pajamų perskirstymą apibūdina kaip teisėtai uždirbtų pinigų vagystę, kurios metu iš žmonių paaimamos lėšos, kurias jie panaudotų kitiems tikslams.

Empirinio libertarizmo šalininkai – mokslininkai F. Hayek ir M. Friedman. Šių pažiūrų šalininkai individo laisvę laiko pagrindiniu visuomenės tikslu, suvokdami ją kaip prievartos ir suvaržymų nebuvimą. Jų nuomone, prievarta yra pateisinama tik asmens laisvės apsaugos atveju. F. A. Hayek savo veikale “Laisvės konstitucija” teigia, kad tik vienintelė lygybės forma visuomenėje – piliečių lygybė prieš įstatymus – nepažeidžia individo laisvės. “Laisvė ne tik neturi nieko bendra su jokia kita lygybės rūšimi, bet yra netgi pasmerkta kurti nelygybę daugeliu atžvilgių” [7, p. 111]. Autorius šiuo teiginiu pasisako prieš bet kokią prievartos naudojimą siekiant lygybės, taip pat ir lygesnio gyventojų pajamų pasiskirstymo, išskyrus piliečių lygybę prieš įstatymus. Šis argumentas grindžiamas tokiu samprotavimu: “jeigu pasisakome prieš prievartos naudojimą siekiant įgyvendinti lygesnį arba teisingesnį pasiskirstymą, tai nereiškia, kad šie dalykai yra nepageidaujami. Bet jeigu norime išsaugoti laisvą visuomenę, svarbu pripažinti, jog tai, kad trokštame konkretaus dalyko, nėra pakankamas pateisinimas naudoti prievartą. Visiškai galima jausti simpatiją bendruomenei, kurioje nėra ypatingų kontrastų tarp turtingųjų ir vargšų. [...] Tačiau visai kas kita yra reikalauti, kad stengdamiesi sukurti realią lygybę, išsižadėtume pamatinio laisvos visuomenės postulato – būtent prievartos ribojimo visiems lygiais įstatymais” [7, p. 112].

M. Friedman savo knygoje “Kapitalizmas ir laisvė” pastebi, kad spartus ekonominis augimas, sąlygotas laisvojo verslo, per paskutinius du šimtmečius kapitalistinėse Vakarų šalyse labai sumažino absoliutų skurdą. Tačiau kadangi skurdas yra santykinis dalykas, net ir turtingiausiose šalyse yra nepasiturinčių žmonių. M. Friedman pritaria, kad valstybė turi vykdyti skurdo lengvinimo programą, tačiau ji, kiek tai įmanoma, turi veikti per rinką, nedeformuodama tos rinkos ir nevaržydama jos funkcionavimo. [...] Priemonė, kuri siūlosi pati savaime vien dėl mechaninio patogumo, yra neigiami pajamų mokesčiai [6, p. 186-187].

Taigi, libertaristų nuomone, valstybė gali imtis pajamų perskirstymo vaidmens tik tam tikroms visuomeninėms gėrybėms užtikrinti ir labai ribotoms skurdo palengvinimo programoms vykdyti.

Liberalų koncepcijos

Šių pažiūrų propaguotojai ekonomikoje yra J. M. Keynes, J. Galbraith, N. Barr, W. J. Baumol, A.S. Blinder, P. ir R. Wonnacott ir kt. liberalios pasaulėžiūros šalininkai renkasi vidurio kelią. Pagrindiniai liberalų ir libertaristų skiriamieji teiginiai yra sekantys:

- laisva rinka nėra vienintelis, tačiau šiuo metu efektyviausias ekonomikos organizavimo būdas.
- skurdas ir nelygybė – neigiami laisvos rinkos padariniai.
- laisvos rinkos ir valstybės veiksmų derinys gali optimizuoti visuomenės gerovę.

Modernioji liberalioji teorija remiasi dviem pagrindiniais šaltiniais: ekonominio naudingumo teorija bei Johno Rawlso socialinio teisingumo samprata.

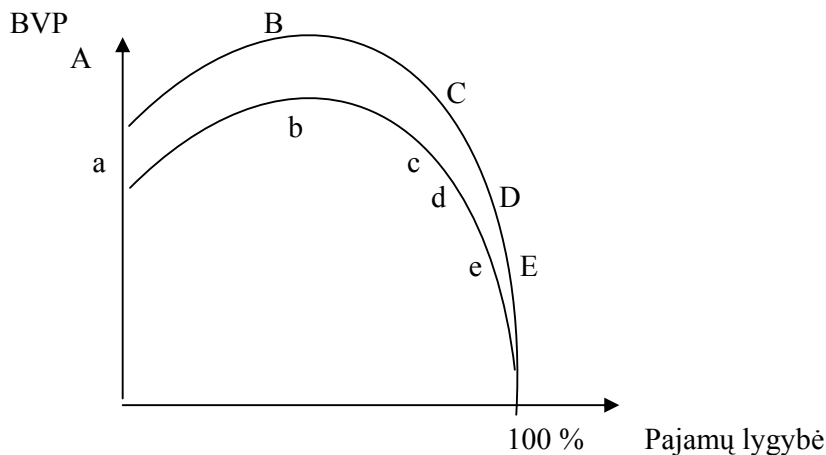
Kalbėdami apie konkretų gyventojų pajamų pasiskirstymą, šių požiūrių ekonomistai remiasi tokiais pagrindinėmis prielaidomis:

- bendras visuomenės pajamų dydis priklauso nuo pajamų perskirstymo būdų. Valstybės socialinė ekonominė politika, skatinant gyventojų pajamų lygybę, gali neigiamai veikti ekonominę efektyvumą ir BVP augimą. “Bandydami padalinti pyragą po lygiai visiems, mes sumažiname patį pyragą” [4].
- optimalus ekonomikos augimo požiūriu gyventojų pajamų pasiskirstymas pasiekiamas esant tam tikrai jų nelygybei. Tačiau tai nereiškia, kad bet kurios pastangos pajamų pasiskirstymo lygybės link yra neefektyvios.

Autorių nuomone, formuojant socialinę politiką, būtina paisyti tokių dviejų reikalavimų: egzistuoja geresnės ir blogesnės gyventojų pajamų perskirstymo priemonės. Kovos su skurdu programos turi kuo mažiau iškreipti darbo paskatas.

Pajamų lygybė kaip ir kiekvienas kitas produktas yra perkamas už tam tikrą kainą. Visuomenė turi nuspręsti, koks šio produkto kiekis yra racionalus. Akivaizdu, kad visuomenė gali skirti tam tikrą savo pajamų dalį šiam tikslui, bet ne visas. Minėtus reikalavimus galima iliustruoti grafiškai (žr. 2 pav.).

Kreivė abcde vaizduoja galimus BVP ir pajamų lygybės derinius, esant dabartinei pajamų perskirstymo politikai. Tarkim taškas c – tai dabartinės pajamų lygybės ir BVP derinys. Skurdo mažinimas šiuo atveju reikalautų dar labiau apmokestinti turtingų gyventojų pajamas, kurios įvairių socialinių išmokų arba paslaugų forma tektų nepasiturintiems šalies gyventojams. Brėžinyje tai atitinka poslinkį nuo taško c prie taško d. Lygybė padidėja, bet BVP sumažėja, nes mažėja turtingųjų ekonominis suinteresuotumas, o kartu ir investicijos bei gamyba.

2 pav. BVP ir pajamų lygybės deriniai

Šaltinis: Baumol W., Blinder, A.S. . Scarth, M. (1994). Economics. Principles and Policy.

Harcourt Brace & Company Canada Ltd.

Socialinių išmokų mažinimas, skiriant jas investicijoms, lemia poslinkį nuo taško c prie taško b. BVP auga, kartu didėja ir pajamų diferenciacija. Tačiau kaip matyti iš paveikslo, tolesnis socialinių išmokų mažinimas, t.y. poslinkis į kairę nuo taško b veda prie padėties, kai BVP mažėja kartu su lygybės mažėjimu. Šiuo atveju, mažinant socialines išlaidas darbo jėgai (išsilavinimas, kvalifikacija, sveikata ir kt.), mažėja jos produktyvumas.

Kreivė ABCDE atspindi galimus pajamų lygybės ir BVP derinius esant alternatyviai socialinei politikai. Taikant efektyvesnius pajamų perskirstymo būdus, galima pasiekti didesnę BVP esant tam pačiam pajamų nelygybės lygiui.

Kolektyvistų pažiūros

Kolektyvistų teorijose visuomenė traktuojama kaip susiskirsčiusi į klases, atsižvelgiant į žmonių santykį su gamybos priemonėmis. Visuomenės gerovė gali būti pasiekta tik esant visuomeninei gamybos priemonių nuosavybei. Tokioje santvarkoje ekonominių išteklių paskirstymas – tai valstybės funkcija, kuri vykdoma remiantis gyventojų poreikiais. Šioje koncepcijoje rinka suvokiama kaip ribotas ir netobulas ekonomikos mechanizmas. Jos ribotumas pasireiškia tuo, kad ji paskirsto gėrybes labai netolygiai, neatsižvelgdama į žmonių poreikius ir nuopelnus. Be to, ji neužtikrina visiško darbo jėgos užimtumo.

Taigi skirtingų požiūrių ekonomistai siūlo skirtingus siekiamo gyventojų pajamų pasiskirstymo variantus.

I.1.3. Nelygybė ir jos nustatymo būdai

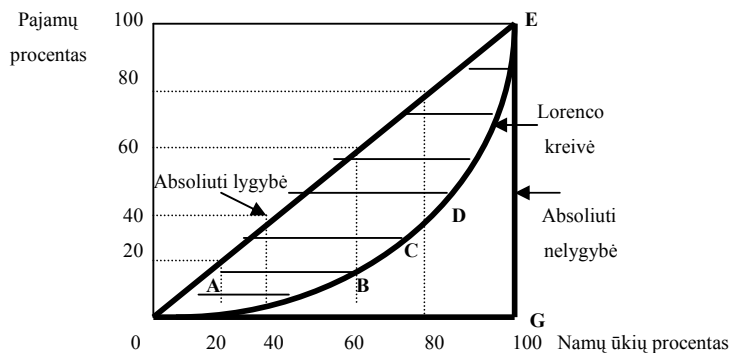
Ekonominės nelygybės analizė – tai daugiausia bendrųjų pajamų paskirstymo tyrinėjimas. Nelygybė gali būti tarp tos pačios šalies skirtingų namų ūkių, skirtingų regionų ir tarp skirtingų šalių, ypač tarp industriškai išvystytų ir besivystančių.

Paprasčiausias pajamų nelygybės nustatymo būdas – padalyti visus šalies namų ūkius aukšтын ar žemyn einančia tvarka į 5 dalis (vadinamas kvintilėmis) ar į 10 dalių (vadinamų decilėmis) ir nustatyti kiekvienos grupės gaunamų bendrųjų pajamų dalį. Nelygybė apskaičiuojama, pačių neturtingiausių 20 proc. namų ūkių gaunamą procentinę pajamų dalį padalijus iš pačių turtingiausių 20 proc. namų ūkių gaunamos procentinės pajamų dalies. Kuo šis santykis didesnis, tuo tolygesnis pajamų pasiskirstymas. Vieneto reikšmė rodytų visišką lygybę, tačiau būtina pabrėžti, kad nelygybė pagrįsta tik kraštutinėmis reikšmėmis ir ignoroja pajamų gavėjus tarp 20 ir 80 procentų.

Kitas nelygybės iliustravimo būdas yra grafinis šių duomenų pateikimas, vadinamas Lorenco kreive – tai šeimų pasiskirstymą pagal pajamas vaizduojanti kreivė, naudojama socialinei nelygybei apibūdinti (žr. 3 pav.).

Koordinatių sistemos horizontalioje ašyje atidedami namų ūkių procentai, vertikalioje ašyje – pajamų procentai. Paprastai namų ūkiai padalijami į 5 dalis, į kiekvieną iš jų įeina 20 % namų ūkių. Namų ūkių grupės atidedamos ašyje nuo skurdžiausių iki turtingiausių.

Absoliučią lygybę vaizduoja pusiaukampinė OE, absoliučią nelygybę – OGE. Realiai skurdžiausia gyventojų dalis gauna apie 5-6 % bendrųjų pajamų, o turtingiausia – 40-45 procentus. Dėl to Lorenco kreivė yra tarp absoliučios lygybės ir absoliučios nelygybės kreivių. Kuo netolygesnis pajamų paskirstymas, tuo labiau išgaubta Lorenco kreivė, tuo arčiau taško G. Ir kuo mažesnis diferenciacijos lygis, tuo ji arčiau pusiaukampinės OE.

3 pav. Lorenco kreivė

Šaltinis: V. Snieška ir kt. Makroekonomika. Vadovėlis. Kaunas: Technologija. 2003. 637 p.

Nelygybę apibūdina ir Džini koeficientas – pajamų pasiskirstymo rodiklis, naudojamas Lorencio kreivės analizei. Jis apskaičiuojamas kaip figūros OABCDE ploto (užbrūkšniuoto) santykis su trikampio OEG plotu. Džini koeficiento reikšmės kinta nuo 0 iki 1, kur 0 atspindi pajamų pasiskirstymo lygybę, kai visi gyventojai gauna lygias pajamas, o 1 – visišką pajamų nelygybę, kai vienas gyventojas gauna visas pajamas. Dėl iliustracijos Džini koeficiento reikšmės dažnai yra išreiškiamos procentais (0 – 100 proc.).

Išsivysčiusios šalys pagal pajamų nelygybę skirstomos į tris grupes pagal Anthony Atkinsono pasiūlytą schemą:

- 1 grupė. Džini koeficiento reikšmės svyruoja iki 28 proc. – tai mažos pajamų diferenciacijos šalys, kuriose gyventojų pajamos pasiskirsčiusios gana lygiai. Šiai grupei priklauso Skandinavijos šalys, Danija, Belgija, Japonija.
- 2 grupė. Džini koeficiento reikšmės intervale tarp 29 ir 33 proc. – tai vidutinių pajamų diferenciacijos šalys. Šiai grupei priklauso Kanada, Olandija, Prancūzija, Vokietija, Ispanija ir Graikija.
- 3 grupė. Džini koeficientas viršija 33 proc. – tai didelės pajamų diferenciacijos šalys: Australija, JAV, Jungtinė Karalystė, Airija, Šveicarija, Izraelis [2, p. 16].

Žurnale “The Economist” išskirtos priežastys, nulėmusios pajamų nelygybės didėjimą:

- paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais daugumos išsivysčiusių valstybių vyriausybės sudarė liberalių pažiūrų atstovai, kurių ekonominė politika apėmė mokesčių apribojimą turtingiems gyventojams ir socialinių išlaidų, tarp jų ir piniginių socialinių išmokų, mažinimą arba išaldymą.
- dėl spartaus techninio progreso labai išaugo kvalifikuoto darbo paklausa ir sumažėjo nekvalifikuoto darbo poreikis. Tai nulėmė sparčią darbo užmokesčio diferenciaciją, kuri savo ruožtu padidino gyventojų pajamų nelygybę.
- namų ūkių sudėties poslinkiai taip pat turėjo įtakos didėti nelygybei. Prieš 20 – 30 metų išsivysčiusiose valstybėse didžiąsą dalį sudarė šeimos, kuriose buvo tik 1 suaugęs, gaunantis darbo užmokesčių. Dabar visuomenė poliarizuojasi į šeimas, kuriose dirba 2 asmenys, gaunantys pakankamai geras pajamas, bei vienišas motinas, sudariusias daugumą tarp nepasiturinčių gyventojų.
- globalizacijos procesai paaštrino pasaulinę konkurenciją, kuri nulėmia pigesnės darbo jėgos bei didelių pelnų koncentracijos vietas [36, p.27].

Nuo aštuntojo dešimtmečio išsivysčiusiose šalyse dominuoja pajamų nelygybės didėjimo tendencijos. Kyla klausimas, kaip tai paveikė ekonominę plėtrą? Pastaraisiais metais atliekami

tyrimai parodė, kad aiškios koreliacijos tarp pajamų nelygybės augimo ir ekonominio efektyvumo nėra [36]. Tyrinėtojų nuomone, priežastis yra ta, kad vyriausybės taiko tokias socialinės politikos priemones (pvz., švietimo visuotinumą), kurios tuo pat metu skatina ir ekonominį augimą ir pajamų lygybę. Tačiau nei viena vyriausybė, užsibrėžusi paspartinti ekonominę plėtrą, nesiima mokesčių didinimo ir socialinės paramos gausinimo politikos.

I.1.4. Skurdas ir socialinė parama

Santykinai aukštas šiandieninis skurdo lygis yra sąlygotas šiandieninės ekonominės situacijos. Skurdo įveikimas negali būti atsietas nuo bendros ekonominės pažangos. Todėl įveikiant skurdą svarbiausiais reikia laikyti tris tikslus:

1. Sparti ekonominė pažanga, skatinant teritoriškai tolygų viduriniojo sluoksnio formavimąsi.
2. Žmogiškųjų resursų tobulinimas, siekiant žmones grąžinti į nuolat besikeičiančią darbo rinką.
3. Valstybės išteklių socialinei paramai taiklus panaudojimas.

Skurdo mažinimo Lietuvoje strategijoje skurdas apibrėžiamas kaip pajamų ir kitų išteklių (materialinių, kultūrinių ir socialinių), užtikrinančių Lietuvos visuomenei priimtinus gyvenimo standartus, neturėjimas. Pagrindiniu skurdo kriterijumi, analizuojant skurdo paplitimą ir projektuojant socialinės ir ekonominės politikos priemones, laikoma santykinė skurdo riba, apskaičiuojama kaip 50 procentų vidutinių vartojimo išlaidų.

Vienam iš Skurdo mažinimo strategijoje užsibrėžtų tikslų – tobulinti nepasiturinčių šeimų rėmimo sistemą – buvo iškelti tokie uždaviniai:

- Suteikti paramą mažiausias pajamas turintiems gyventojams;
- Tobulinti gyventojų turto ir pajamų įvertinimą, nustatant teisę į piniginę socialinę paramą;
- Atsižvelgti į individualias gyventojų problemas ir konkrečius poreikius.

Skurdo mažinimas – ne tik valstybės, bet ir visos visuomenės rūpestis. Remdamasi ekonomiais, socialiniais, švietimo politikos svertais, valdžia gali skatinti ūkio ir gerovės augimą, sudaryti žmonėms lygias galimybes mokytis ir siekti norimo išsilavinimo, padėti socialiai remtiniams asmenims.

Visiškai įveikti skurdo nesugeba ir turtingiausios valstybės, nes jo priežastys labai įvairios ir daugialypės. Jos priklauso iš dalies nuo valstybės politikos, iš dalies – nuo visuomenės kultūros, iš dalies – nuo paties žmogaus. Kovai su skurdu reikia suderintų valstybės ir visuomenės veiksmų.

Skurdo priežastys:

Paprastai skurdo priežastimis laikomi veiksniai, kurie padidina žmonių riziką tapti skurstančiais. Iš jų svarbiausi:

- Nedarbas, ypač ilgalaikis, susijęs su struktūriniais darbo rinkos pokyčiais vykstant ekonominėms permainoms;
- Mažos pajamos, susijusios su neefektyviais ūkiais (pirmiausia žemės ūkyje) ar mažai apmokamu, nekvalifikuotu, nenuolatiniu darbu;
- Mažėjantis gimstamumas ir darbingo amžiaus žmonių išlaikymo našta, tenkanti užimtiesiems;
- Mažos pajamos, kurias nulemia demografiniai faktoriai (vieniši tėvai, daugiavaikės šeimos) ar kitos žmonių gyvenimo aplinkybės (menka sveikata, invalidumas, senatvė, blogos būsto sąlygos ar jo neturėjimas);
- Žmonių ar institucijų nesugebėjimas prisitaikyti prie sparčiai besiplėtojančių informacijos ir komunikacijos technologijų; silpna mokyklų techninė bazė bei pernelyg ankstyvas mokymosi nutraukimas, nepažangumas bei pamokų praleidinėjimas;
- Lyčių nelygybė, kitataučių diskriminacija ar etniniai konfliktai, susiję su tarptautine migracija ir didėjančia etnine, kultūrine įvairove;
- Šeimos institucijos irimas ir skyrybos, piktnaudžiavimas narkotikais ir alkoholiu bei gyvenimas aplinkoje, kuriai būdinga tokio pobūdžio elgsena, o dažnai ir kitos nepalankios aplinkybės (lūšnos, antisanitarinės būsto ir aplinkos sąlygos).

Valstybė turėtų orientotis ne į paramos suteikimą, bet į aktyvios ekonominės veiklos sąlygų gerinimą ir socialinių ryšių vystymą. Valstybės investicijos į švietimą, profesinį mokymą ir kultūrą yra ypatingai svarbios. Svarbios yra investicijos į paslaugas, kurios gerina sąlygas padidinto pažeidžiamumo grupių (jaunimo, jaunų ir vaikus auginančių šeimų, neįgalių žmonių) pilnavertiškesniam įsijungimui į bendruomenę ir ekonominę veiklą. Minėtoms padidinto pažeidžiamumo grupėms reikalingas ne tiek išlaidų finansavimas, kiek lanksti paslaugų sistema, tokių, kaip informacijos (bibliotekos, Internetas) ir išsilavinimo prieinamumas (kvalifikacijos kėlimas, kalbų mokymasis, kompiuterinis raštingumas), sveikatos apsauga (gydymas, priežiūra), būstas, vaikų darželiai ir pan.

Rinkos ekonomikos plėtra savaime neišsprendžia skurdo problemų. Lietuvos atveju, verslo investicijos nukreipiamos ir naujos darbo vietos kuriamos ten, kur ir taip yra mažesnė bedarbystė ir

koncentruotas didesnis pragyvenimo lygis. Tuo tarpu likusiuose regionuose žmogiškieji resursai pastoviai mažėja bei praranda patrauklumą investicijoms, kas dar labiau didina skurdą ir socialinę atskirtį [18].

Apibendrintai galima teigti, kad pagrindinės skurdo priežastys Lietuvoje yra mažo BVP ir didelės pajamų nelygybės kombinacija, nepakankamai išvystyta socialinė apsauga dėl mažų išteklių jai skyrimo ir tos apsaugos nepakankamas taiklumas. Lietuva priklauso grupei šalių, kuriose ekonomikos transformacijos laikotarpiu nelygybė išaugo labiausiai.

Labiausiai skurdas paplitęs bedarbių, daug vaikų auginančiose, ūkininkų ir pensininkų šeimose. Didžiuosiuose miestuose gyventojai skursta du-tris kartus rečiau negu kaimuose ir miesteliuose. Labai retai tarp skurstančių patenka universitetinį išsilavinimą turinčių asmenų namų ūkiai.

Skurdo lygiui vertinti naudojami du pagrindiniai rodikliai: absoliuti skurdo riba bei santykinė skurdo riba. Pirmoji susieta su minimaliu gyvenimo lygiu. Žmonės, gaunantys pajamas, mažesnes nei ši riba, įvardijami kaip esantys ypač giliame skurde. Santykinė skurdo riba – tai pusė vartojimo išlaidų vidurkio. Ji nepasako nieko apie to vidurkio dydį, tik apie žmonių skaičių, išleidžiantį vartojimui mažiau nei pusė vidurkio. Tai yra, santykinė skurdo riba apie turto kiekį nieko nebyloja. Santykinė skurdo riba yra dinaminis kintamasis, kuris juda kartu su pajamų vidurkiu. Informacija, kurią jis duoda apie skurstančius yra formali ir antraeilė, o ja remiantis keliamas tikslas – sumažinti turtinę nelygybę – nuveda socialinę politiką į šalį nuo tikrojo tikslo – sumažinti žmonių skurdą [28].

2003 m. namų ūkių biudžetų tyrimo duomenimis santykinio skurdo riba 2003 metais buvo 312 litų ekvivalenčiam vartotojui. Tai reiškia, kad vienišas suaugęs asmuo laikomas esančiu santykiniam skurde, jei jo mėnesio vartojimo išlaidos buvo mažesnės už 312 litų, 4 asmenų šeima, susidedanti iš dviejų suaugusių ir dviejų vaikų iki 14 metų – jei jų šeimos vartojimo išlaidos neviršijo 842 litų. 2003 m. santykinio skurdo lygis buvo 15,9 procentų. Nuo 2000 m. nežymiai didėjusi nelygybė šalyje po truputį sumažėjo. Palyginti su 2002 m., 2003 m. santykinio skurdo lygis sumažėjo 0,7 procentinio punkto [19]. 2004 m. santykinio skurdo lygis buvo 16 procentų. Šiuo būdu apskaičiuota santykinio skurdo riba 2004 m. buvo 326 litai per mėnesį vienam ekvivalentiniam vartotojui, arba 881 litas namų ūkiui, susidedančiam iš dviejų suaugusių asmenų ir dviejų vaikų iki 15 metų amžiaus. Pastaruosius tris metus augant krašto ekonomikai nelygybė ir skurdas, ypač išreiškiamas absoliučia skurdo riba, šiek tiek mažėja. Tačiau silpniausiuose namų ūkiuose jo lygis tebeauga apie 2-3 procentinius punktus per metus [20]. Santykinio skurdo dinamika pateikta 2 lentelėje.

Skurdo riba laikant 50 procentų vartojimo išlaidų vidurkio, skurstančiųjų išlaidų nuokrypis nuo šios ribos 2003m. buvo 23 procentai. Tai reiškia, kad žemiau santykinės skurdo ribos

esančiuose namų ūkiuose vidutinės vartojimo išlaidos, skaičiuojant ekvivalentiam vartotojui, buvo 23 procentais mažesnės už skurdo ribą ir sudarė 240 litų.

2 lentelė

Santykinio skurdo dinamika

Metai	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Skurdo lygis, proc.	18,0	16,6	16,0	15,8	16,0	16,5	16,6	15,9	16,0

Šaltinis: 2003 m. ir 2004 m. namų ūkių biudžeto tyrimai

Didžiausias santykinio skurdo lygis buvo kaime, mažiausias – didžiuosiuose miestuose. Žemiau santykinės skurdo ribos 2003 m. gyveno 27,4 procento kaimo ir kas tryliktas didžiųjų miestų gyventojas. Žemiau santykinės skurdo ribos gyvenančių kaimiečių vidutinės vartojimo išlaidos, skaičiuojant ekvivalentiniam vartotojui, buvo 23,4 procento, miestiečių – 22,3 procento mažesnės už skurdo ribą. Tarp skurstančiųjų kaimo gyventojai sudarė 57 procentus (tarp visų gyventojų – 33%). Žemiau santykinio skurdo ribos 2004 m. gyveno 26 procentai kaimo gyventojų, 9 procentai didžiųjų miestų ir 15 procentų kitų miestų gyventojų [19, 20].

Yra ir kitas skurdo matavimo būdas, kuris tiksliau įvertina žmogaus statusą ir suteikia informaciją bendresniam supratimui apie visuomenę ir skurdo priežastis, bet yra sunkiai pritaikomas trumpalaikės socialinės politikos prasme. Tai sociologinė apklausa klausiant pačių žmonių, kur jie save mato skurdo-turto skalėje. Iš tokių apklausų paaiškėja, kad skurdžiais save laiko daugiau žmonių nei skaičiuojama pagal santykinę skurdo ribą. Ir tai nenuostabu. Skurdo sąvoka ne ekonomine, o žmogiškąja prasme, nurodo ne konkretų pajamų kiekį, o nebuvimą balanso tarp žmogaus galimybių ir norų [28]. 2004 m. namų ūkių biudžetų tyrimo metu namų ūkiai buvo paprašyti įvertinti savo gyvenimo lygį. Du procentai apklaustų namų ūkių priskyrė save gyvenantiems aukščiau vidutinio lygio, 62 procentai - vidutiniokams, 32 procentai - gyvenantiems žemiau vidutinio lygio, o 4 procentai atsakė, kad jie gyvena skurde. 61 procentas visų apklaustųjų mano, kad jų gyvenimo lygis per paskutinius 12 mėn. nepasikeitė, 24 procentų atsakė, kad gyvenimo lygis pablogėjo, 15 procentų - pagerėjo [20].

Skurdo tarpsnis Lietuvoje nėra didelis, o skurstančiųjų namų ūkių apsirūpinimas būstu, ilgalaikio vartojimo prekėmis nėra žymiai blogesni už vidutinius namų ūkius. Todėl skurdas gali būti sumažintas palyginti nedidelėmis socialinėmis išlaidomis.

Augančioje ekonomikoje skurstančios gyventojų dalies padėtis gali būti pagerinta aktyvinant darbo rinką ir pagerinant socialinių transferų bei mokesčių politiką.

Darbo pasiūlos pusėje Vyriausybė turėtų skatinti iniciatyvą dirbti tikslindama socialinę paramą ir derindama ją su pajamų apmokestinimu. Taip pat aktualus samdomų darbuotojų darbo

kaštų mažinimas perskirstant mokesčių naštą gamybos veiksniams, savarankiško darbo ir smulkaus verslo dereguliavimas [26].

I.2. Užsienio šalių piniginės socialinės paramos sistemos

I.2.1. Piniginė socialinė parama išsivysčiusiose užsienio šalyse ir ją įtakojoantys veiksniai

Išsivysčiusių šalių piniginės socialinės paramos schemas pagal paramos tikslus galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes - tai skurdo palengvinimas arba eliminavimas ir šeimų, auginančių vaikus, paramos programos.

Skurdo mažinimo programomis siekiama padidinti nepasiturinčių gyventojų pajamas iki šalyje nustatyto lygio. Daugumoje šalių remiamų pajamų išmokos pakelia gyventojų pajamas iki skurdo ribos. Tokia politika literatūroje įvardijama A tipo - skurdo eliminavimo politika [25, p.238]. Politika B vadinama skurdo palengvinimo priemonių visuma, kai gyventojų pajamos po išmokų suteikimo lieka mažesnės už skurdo ribą. Šiuo atveju yra remiami patys skurdžiausi gyventojų sluoksniai. Vakarų Europos šalyse dažniau taikoma A tipo politika, JAV ir Kanadoje - B tipo.

Valstybinė šeimos politika - tai šalies įstatymuose bei programiniuose dokumentuose įteisinta nuostatų bei priemonių visuma, apibrėžianti valstybės vaidmenį šeimos gyvenime. Galima išskirti tris pagrindines šeimos politikos priemones:

- Teisės aktai, reguliuojantys šeimos gyvenimo problemas (vedybų, skyrybų, įvaikinimo įstatymai ir kt.).
- Piniginė parama šeimoms.
- Paslaugų teikimas šeimoms, auginančioms vaikus (vaikų globos įstaigos, sveikatos apsaugos ir kt. paslaugos).

Valstybės vaidmuo šeimos gyvenime gali būti *pasyvus*, kai teikiama pagalba yra vienoda visiems šeimoje augantiems vaikams. *Aktyvi arba skatinanti* šeimos politika teikia gausnę paramą didesnėms šeimoms, pvz., kiekvienam kitam šeimos vaikui yra teikiama didesnė piniginė išmoka arba lengvatos. Aktyvios politikos priemone gali būti ir nuobaudos, kai suaugę žmonės neaugina vaikų, pvz., viengungių, mažašeimių mokestis.

Šeimos parama gali būti *universali*, kai teikiamos paslaugos ir pašalpos visoms šeimoms, auginančioms vaikus. Ideologinis universalių šeimos paramos programų pagrindas yra tas, kad visuomenė suvokia vaikų auginimo svarbą ir didelius vaikų priežiūros

kaštus bei imasi atsakomybės už šį procesą. *Atrankinėse* šeimos paramos programose parama yra skiriama tik tam tikroms šeimų kategorijoms, pvz., nepasiturinčioms arba vienišų tėvų šeimoms. Tokios politikos idėjinis pagrindas yra tas, kad šeima yra privati institucija ir visuomenė neturi kištis į jos gyvenimą, išskyrus atvejus, kai šeima gyvena skurde arba ją ištiko krizė.

Pinigines išmokos skirstomos į universalias ir kategorines.

Universalios pašalpos skiriamos visoms šeimoms, turinčioms vaikų.

Kategorinės pašalpos gali būti skiriamos tik tam tikroms gyventojų kategorijoms, pvz., daugiavaikėms, nepasiturinčioms ir kt.

Socialinės paramos piniginių išmokų rūšys, jų dydžiai bei suteikimo taisyklės, yra labai įvairios. Konkretios schemos atsiradimas ir susiformavimas priklauso nuo daugelio įvairiausių veiksnių: demografinių, ekonominių, politinių faktorių ir kt.

Demografiniai veiksniai. Jiems priskiriami: gimstamumo lygis, gyventojų tankumas, vidutinis gyventojų amžius, vedybų ir skyrybų santykis ir kt., darbo jėgos struktūra pagal amžių ir lytį. Visi išvardinti veiksniai yra susiję tarpusavyje. Didėjantis moterų dalyvavimas darbo rinkoje mažina gimstamumo lygį, kuris savo ruožtu daro poveikį vidutiniam gyventojų amžiui ir senėjimo tendencijoms bei ateities darbo jėgos skaitlingumui. Šeimos politikos priemonės, skatinančios moterų dalyvavimą darbo rinkoje, gali neigiamai atsilipti darbo jėgos didėjimo tempams ateityje. Demografiniai faktoriai turi įtakos priimant tam tikras šeimos gyvenimą reguliuojančias priemones, tačiau jie nėra lemiantys.

Ekonominiai veiksniai. Socialinės paramos pašalpos ir paslaugos yra labai brangios, todėl daugelyje Vakarų šalių jos dažniau plečiamos ekonomikos klestėjimo metu ir siauriamos arba bent stabilizuojamos sąstingio laikotarpiu. 5-8 dešimtmečio ekonominio pakilimo Vakarų valstybėse metu daugumoje šalių pradėtos naujos arba išplėtos jau vykdomos socialinės paramos programos. 8-jo dešimtmečio viduryje, sulėtėjus ekonomikos plėtrai, daugumoje išsivysčiusių valstybių buvo reformuojamos socialinių pašalpų schemas jas siaurinant arba atsisakant pašalpų universalumo. Vakarų Europos valstybėse, kur daugelis vyriausybių laikėsi nuostatos, kad dabarties investicijos gali išspręsti ateities socialines problemas, pašalpos nebuvo mažinamos, tačiau dažnai jų indeksavimas atsiliko nuo infliacijos tempų, todėl reali pašalpų vertė sumažėjo.

Svarbus ekonominis veiksnys, turintis įtakos socialinėms programoms - šalies biudžeto deficito bei valstybės skolos dydis. Vieningos nuomonės dėl to, kaip socialinės išlaidos veikia biudžeto deficitą, nėra. Konservatyviosios pakraipos politikai ir ekonomistai siūlo mažinti socialines išlaidas, kurios, jų nuomone, lemia biudžeto lėšų stygių. Kita autorių dalis

pagrindine biudžeto deficito priežastimi laiko didėjantį nedarbą, kuris mažina biudžeto pajamas, surenkamas gyventojų pajamų ir pridėtinės vertės mokesčių forma.

Didėjant biudžeto deficitui, vyriausybė gali taikyti trijų tipų priemones: 1) didinti biudžeto pajamas keičiant mokesčių sistemą; 2) mažinti išlaidas; 3) skolintis. Tačiau trečiasis rezervas yra išieikvojamas kai palūkanos didėja ir paskolos brangsta. Konkrečių priemonių pasirinkimas priklauso nuo šalies ekonominės būklės. Socialinės pašalpos labiausiai ribojamos, kai, esant biudžeto deficitui, vyriausybė nusprendžia mažinti išlaidas.

Kitas svarbus ekonominis veiksnys - išorinės politinės ir ekonominės sąlygos bei tarptautinių finansinių ir kitokių organizacijų keliami reikalavimai. Pasaulio bankas, Tarptautinis valiutos fondas, suteikdami vyriausybėms paskolas, gali reikalauti vykdyti tam tikras sąlygas, taip pat ir susijusias su socialine parama. Tai labiau būdinga besivystančioms šalims.

Politiniai veiksniai. Demografiniai ir ekonominiai veiksniai yra svarbūs formuojant šalies socialinę politiką, tačiau jie nėra pakankami, nes turi būti politinės ar visuomeninės jėgos, suinteresuotos įteisinti konkrečias socialines priemones. Šios jėgos gali būti vidaus arba išorės. Po Antrojo pasaulinio karo socialinės, ypač šeimos paramos, programos buvo labai plečiamos. Tai daryti šalių vyriausybes skatino ne tik šalies vidaus poreikiai, bet ir reakcija į socializmo bloko šalių vykdomą socialinę politiką. Po sovietinio režimo žlugimo šio veiksnio įtaka gerokai susilpnėjo.

Šalies viduje galima išskirti dvi politines jėgas, kurios turi įtakos socialinei paramai. Pirmą, tai vyriausybės politinės nuostatos. Šalyse su socialdemokratinėmis vyriausybėmis dažniau įteisinamos nedarbo mažinimo, piniginių socialinių išmokų didinimo ir jų universalumo plėtimo priemonės; šalyse su liberaliomis vyriausybėmis ribojamas valstybės kišimasis į šeimos gyvenimą, palaikomos tik būtiniausios skurdo mažinimo priemonės, šalyse su konservatyviais režimais socialinė pinigine parama dažniau teikiama per socialinių draudimų sistemą.

Antra, vidaus politinė jėga, kuri vaidina nemažą vaidmenį, yra visuomeniniai susivienijimai, aljansai bei kitokie aktyviai veikiantys pilietiniai judėjimai, kurie gali reikalauti priimti konkrečius socialinius sprendimus.

1.2.2. Jungtinės Karalystės piniginės socialinės paramos išmokų sistema

Finansavimo šaltinis. JK socialinės paramos išmokos daugiausia finansuojamos iš šalies konsoliduotų fondų, į kuriuos patenka beveik visos centrinės valdžios pajamos, išskyrus socialinio draudimo įmokas. Pastarosios kaupiamos specialiaje Socialinio

draudimo fonde. Vietinė valdžia finansuoja tik labai nedidelę dalį visų socialinės paramos išlaidų.

Pagrindinės JK socialinės paramos išmokų rūšys. **2 PRIEDE** pateikiamos JK pagrindinės piniginės socialinės paramos išmokos ir išlaidos.

Iš **2 PRIEDE** pateiktų duomenų matyti, kad didžiausias lyginamasis svoris išlaidų struktūroje tenka trimis pagrindinėms socialinių išmokų rūšims: remiamoms pajamoms, šeimos išmokoms, paramai būstui. Visos pašalpos yra pajamas tikrinančios, išskyrus vaikų bei vienišų tėvų pašalpas, kurios yra universalios. Toliau pateikiama trumpa minėtų išmokų charakteristika.

Remiamos pajamos - tai paskutinioji piniginės paramos grandis socialinio saugumo tinkle. Ji suteikiama šeimoms, kurių pajamos iš visų šaltinių nesiekia šalyje nustatyto minimumo. 1997 metais JK 4,8 mln., arba 7,5 mln. kartu su išlaikytiniais (atitinkamai 8,2 proc. ir 12,8 proc), gyventojų buvo mokamos remiamų pajamų išmokos. Bedarbiai ir pensininkai sudarė apie 60 proc. visų pašalpų gavėjų **[3, p. 177]**

Remiamų pajamų išmokos dydis - tai skirtumas tarp gavėjo pajamų ir numatyto minimalių pajamų dydžio. Remiamų pajamų išmokų gavėjams automatiškai suteikiama būsto pašalpa, nemokami medikamentai, dantų gydymas ir vaikų maitinimas mokyklose.

Remiamų pajamų pašalpa yra skiriama vyresniems negu 18 metų nedirbantiems arba dirbantiems ne visą darbo dieną šalies gyventojams, nesvarbu, ar jie yra socialinio draudimo įskaitoje ir ar gauna kitas socialinio draudimo ir socialinės paramos išmokas. Darbingo amžiaus žmonėms remiamų pajamų skyrimas gali būti susietas su darbo paieška. Tačiau ši taisyklė netaikoma nedarbingų, aklų ir kitų ribotų galimybių susirasti darbą žmonių kategorijoms bei vienišiesiems tėvams, turintiems vaikų iki 16 metų. Išmokų dydžio nustatymo taisyklės priklauso nuo to, ar gavėjas turi pajamų arba turto, ar ne.

Pajamų neturintiems gyventojams gali būti skiriamos dviejų rūšių išmokos:

- Savaitinės pašalpos.
- Vienkartinės išmokos.

Savaitinių pašalpų dydžiai pateikti **3 PRIEDE**. Kaip matyti, savaitinių pašalpų dydis priklauso nuo šeimos dydžio, vaikų amžiaus, gavėjų ligotumo. Didesnės socialinės rizikos ir nesaugumo atvejais numatytos savaitinių pašalpų priemokos, kurios sistemą daro lankstesnę, labiau pritaikomą prie įvairių gavėjų poreikių.

Vienkartinės išmokos mokamos iš socialinių fondų. Jos būna keturių rūšių:

- Biudžetinės paskolos suteikiamos, kai pašalpos gavėjui yra reikalinga fiksuota pinigų suma. Šios paskolos yra gražinamos išskaitant iš savaitinių pašalpų.

- Krizių paskolos, kurios suteikiamos ypatingais atvejais. Jos taip pat yra gražinamos iš savaitinių pašalpų.
- Bendruomenės priežiūros išmokos, mokamos esant ypatingoms aplinkybėms. Šios išmokos negražinamos.
- Negražinamos išmokos, kurios suteikiamos gimus kūdikiui, laidotuvių ir kai kuriais kitais atvejais.

Gyventojams, turintiems pajamų arba turto, nustatant remiamų pajamų išmokos dydį į šeimos pajamas yra įtraukiamos visos darbo pajamos, socialinio draudimo išmokos, socialinės paramos išmokos, išskyrus mokymosi ir persikėlimo pašalpas. Pašalpos dydis lygus skirtumui tarp nustatyto remiamų pajamų dydžio ir šeimos pajamų. Padidėjus gavėjo pajamoms vienu svaru, remiamų pajamų savaitinė pašalpa sumažėja taip pat vienu svaru. Taigi JK pašalpos mažėjimo norma (PMN) yra 100 proc. Tačiau, siekiant mažiau pažeisti darbo paskatas, yra numatytas tam tikro dydžio leistinas pajamų prieaugis, kai pašalpos nėra mažinamos. Ši suma atitinkamai yra 5 svarai kiekvienam pašalpos gavėjui, 10 svarų sutuoktinių porai, 15 -pensininkui ar invalidui, 25 - vienišam tėvui [3, p. 241].

Turimos santaupos taip pat turi įtakos pašalpos dydžiui. Jeigu santaupos neviršija 3000 svarų sumos, pašalpa nemažinama. Jei ši suma yra 3000-8000 svarų, tuomet pašalpos dydis yra sumažinamas tam tikru dydžiu, jei santaupos viršija 8000 svarų, pašalpa nemokama. Turimo gyvenamojo namo vertė skiriant pašalpas į turtą neįtraukiama.

JK paramos sistemos privalumai, problemos ir jų sprendimo būdai

JK socialinės pašalpos daugiausia teikiamos pajamų tikrinimo principu. Jų privalumas yra tas, kad jos yra labai taikliai orientuotos į nepasiturinčius gyventojus, todėl socialinės paramos išlaidos nėra labai didelės. Tačiau šio privalumo kaina - didelės administravimo išlaidos. Socialinės paramos išmokų administravimas reikalauja lėšų, kurios prilygsta beveik 5 proc. bendrųjų išmokų išlaidoms, tuo tarpu socialinio fondo išmokų administravimui pakanka 1,4 proc. Pajamų tikrinimo pagrindu skiriamos paramos išmokos iškreipia jų gavėjų darbo paskatas, o tai neigiamai veikia darbo rinką, daro neigiamą poveikį darbo pasiūlai.

JK socialinės paramos piniginių išmokų sistema yra kritikuojama jau seniai. Siūlomos tobulinimo kryptys priklauso nuo autorių pažiūrų. Liberaliųjų pažiūrų šalininkai siūlo įdiegti neigiamo pajamų mokesčio schemą. Jų oponentai teigia, kad esant dabartiniam JK pajamų pasiskirstymo lygiui ir pasirinktai skurdo ribai šios schemos diegimas pareikalautų didinti mokesčių lygį. Todėl jie siūlo taikyti kategorinį socialinės paramos teikimo principą.

Socialinės paramos sistemos reforma JK vyksta gana sunkiai, nes susiduria su dideliais politiniais sunkumais, kai net ir maži pokyčiai yra sunkiai įteisinami.

I.2.3. JAV piniginės socialinės paramos išmokų sistema

JAV egzistuoja apie 80 socialinės paramos programų, kurios daugiausia yra nukreiptos į neturtingus gyventojus, remiantis pajamų tikrinimo principu. JAV socialinė parama daugiausia teikiama daiktine arba paslaugų forma. JAV išlaidos socialinei paramai pateiktos **4 PRIEDE**. Didžiausia socialinės paramos išlaidų dalis tenka pagrindinėms penkioms programoms:

- AFDC (Aid to Families with Dependent Children) - paramos šeimoms su vaikais programa.
- FS (Food Stamp) - maisto ženklų programa, skirta paremti visas šeimas, nesvarbu, ar šeima turi vaikų, ar ne.
- Medicaid - nemokamų medicinos paslaugų programa.
- EITC (Earned Income Tax Credit) - mokesčių kreditų programa mažas pajamas turinčioms šeimoms.
- Housing Assistance - būsto paramos programa.

AFDC - paramos šeimoms su vaikais programa. Šią programą 1935 metais įteisino Socialinės apsaugos aktas. AFDC pašalpos yra finansuojamos iš federalinio bei valstijų biudžetų. Pašalpos yra suteikiamos, jeigu yra patenkinti pajamų minimumo ir tam tikri demografiniai reikalavimai. Išmokos yra suteikiamos, kai gavėjo pajamos, atėmus iš jų tam tikrus išlaidų straipsnius, neviršija konkrečioje valstijoje nustatyto minimumo. Iki 1988 metų priimto Šeimos socialinės paramos akto (AFDS) pašalpos buvo suteikiamos daugiausia vienišoms motinoms su vaikais iki 18 metų. Po 1988 m. jos skiriamos ir pilnoms šeimoms, kuriose:

- šeimos galva neturi dirbti daugiau negu 100 valandų per mėnesį. Toks darbo laiko limitas JAV yra naudojamas bedarbio kategorijai įvardinti.
- turi būti įrodytas ankstesnis gavėjo darbo indėlis. Darbo indėlis yra pakankamas, jeigu gavėjas dirbo bent 6 mėnesius pastarųjų metų 13 ketvirčių laikotarpiu ir uždirbo bent 50 \$ per savaitę; arba šiam žmogui yra suteikta teisė gauti bedarbio pašalpą.

Pašalpa yra suteikiama tik 6 mėnesiams per metus. Maksimalus pašalpų lygis atskirose valstijose labai skiriasi. Gavėjams, neturintiems pajamų, suteikiama maksimali išmoka.

Pajamas turintiems gavėjams pašalpa yra skaičiuojama pagal tokią taisyklę: iš valstijoje nustatytos maksimalios išmokos sumos atimamos šeimos pajamos, kurios pirmus keturis mėnesius yra sumažinamos, atėmus iš jų 90 \$ darbo ir 30 \$ kitoms būtinoms išlaidoms kompensuoti, bei 1/3 likusios pajamų sumos. Pirmus keturis mėnesius iš kiekvieno papildomai uždirbto dolerio išskaitomi 67 centai, tai yra pašalpos mažėjimo norma (PMN) yra 67 proc.

Po 4 mėnesių PMN - 100 proc. Visi AFDC gavėjai yra automatiškai įtraukiami į maisto ženklų (Food Stamp) ir medicinos paslaugų (Medicaid) programas.

EITC programa. Ši programa buvo įteisinta 1975 metais. Jos tikslas - sumažinti mažas pajamas turinčių šeimų mokesčių našta. EITC programa yra finansuojama iš federalinio valdžios biudžeto. Nuo 1994 metų mokesčių kreditai yra skiriami ir šeimoms, neturinčioms vaikų. Šeimos kreditus gauna šeimos, kurių pajamos yra mažesnės už šalyje nustatytą ribą. Būtina sąlyga kreditui gauti - turi būti deklaruota informacija apie uždirbtas pajamas ir sumokėtus mokesčius.

Mokesčių kredito dydis priklauso nuo vaikų skaičiaus šeimoje ir algos dydžio. 1998 metais šeimai su dviem vaikais, kurios darbo pajamos neviršijo 9390 \$, buvo suteikiama 40 proc. mokesčių lengvata. Pajamoms siekiant 9390-12260 \$, suteikiama 3756 \$ fiksuoto dydžio mokesčių lengvata ($0,40 \cdot 9390 = 3756$). Kai šeimos pajamos viršija 12260 \$, kiekvienam papildomai uždirbtam doleriui mokesčių kreditas sumažinamas 21,06 cento. Mokesčių lengvatos nebeteikiamos, jeigu šeimos pajamos viršija 30095 \$ [24].

FOOD STAMP (FS) - maisto ženklų programa. Tai paramos programa, kurią vykdo ir finansuoja federalinė valdžia. Ji skirta paremti visas žemiau skurdo ribos atsidūrusias šeimas. Parama yra skiriama patikrinus pajamas ir turtą. Skurdo ribos yra nustatomos įvairios sudėties šeimoms, taikomos visoje šalyje bei koreguojamos keičiantis vartojimo prekių kainoms.

Išmokų skyrimo taisyklės susietos su "grynosiomis" ir "bendrosiomis" pajamomis. Išmoka skiriama, jeigu šeimos grynosios pajamos yra žemiau nustatytos skurdo ribos, o bendrosios neviršija 1,3 pastarosios. Į grynąsias pajamas įtraukiama AFDC pašalpa bei pajamų skirtumas, kuris yra lygus iš bendrųjų pajamų atėmus darbo, vaikų priežiūros bei būsto išlaidas.

Kadangi į šeimos grynąsias pajamas yra įtraukta AFDC pašalpa, FS programos pagalba galima išlyginti skirtumus tarp atskirose valstijose teikiamos paramos. 1996 metais vidutinė mėnesio pašalpa buvo 295 \$.

MEDICAID - nemokamų medicinos paslaugų programa. Medicaid - tai 1965 metais pradėta vykdyti bendra federalinė ir valstijų programa. Pagal šią programą nemokamomis medicinos paslaugomis naudojasi visi AFDC gavėjai, pensininkai bei invalidai. Šiuo metu tai greičiausiai auganti bei daugiausia lėšų reikalaujanti JAV socialinės paramos programa. Įvairios gyventojų kategorijos reikalauja, kad jos būtų įtrauktos į šią programą.

Būsto paramos programa. Visi AFDC gavėjai turi teisę prašyti būsto paramos, tačiau ne visi prašantieji ją gauna, pvz., 1994 metais tik 30 proc. AFDC gavėjų gavo šią paramą. Parama būstui gali būti dviejų formų. Tai šeimų apgyvendinimas valstybiniuose namuose arba būsto nuomos išlaidų lengvatos, padengiančios tam tikrą būsto išlaidų dalį. Šiai paramai gauti reikia

įvykdyti pajamų ir turto minimumo reikalavimus. Jeigu tie reikalavimai yra patenkinti, tuomet šeima įtraukiama į laukiančiųjų sąrašą.

JAV socialinės paramos sistemos problemos ir sprendimo būdai

Pagrindinė JAV socialinės paramos problema yra ta, kad ji tapo per brangi. 1968 metais pajamų rėmimo programų išlaidos sudarė 1,8 proc. BVP, o 1996 metais jos išaugo iki 4,8 proc. Todėl 1996 metais JAV socialinės paramos sistema buvo reformuota.

Pagrindiniai pakeitimai yra šie:

- AFDS piniginės išmokos yra suteikiamos ribotam laikui ir su tam tikromis sąlygomis.
- Individai negali gauti pašalpos ilgiau negu 5 metus. Tačiau yra padarytos tam tikros išimtys.
- Sveikas darbingo amžiaus pašalpos gavėjas, kuriam pašalpa buvo mokama dvejus metus, privalo imtis darbinės veikos, kurios tikslas - skatinti pačiam save išlaikyti.
- Labai išaugo valstijų vaidmuo. Federalinė valdžia skiria socialinei paramai fiksuotą iš anksto nustatytą lėšų sumą. Valstijose jos gali būti panaudotos vietinės valdžios nuožiūra.

Reformos šalininkai ir priešininkai sutinka, kad tai labai radiklios priemonės. Reformos sėkmė nemažai priklausys nuo atskirų valstijų valdžios sugebėjimo racionaliai pasinaudoti suteiktomis teisėmis ir ištekliais.

I..2.4. Kitų išsivysčiusių šalių piniginės socialinės paramos išmokos

Trumpumo dėlei Belgijos, Danijos, Vokietijos, Graikijos, Ispanijos, Prancūzijos, Airijos, Italijos, Olandijos, Suomijos ir Švedijos socialinės piniginės paramos išmokų dydžiai bei jų suteikimo sąlygos pateiktos **5, 6, 7, 8, 9 PRIEDUOSE**. Toliau išskirtos įvairių šalių ypatybės socialinės paramos sistemoje.

Kūdikio gimimo pašalpa:

- Ispanija yra vienintelė Europos Sąjungos šalis, kurioje nėra mokama kūdikio gimimo pašalpa.
- Prancūzija ir JK išsiskiria iš kitų ES šalių tuo, kad kūdikio gimimo pašalpa yra skiriama mažas pajamas turinčioms šeimoms.
- Daugelyje Europos šalių parama gimus kūdikiui yra ne socialinė parama, o draudimo išmoka [29].

Vaiko pašalpa:

- Daugumoje ES šalių vaiko pašalpa yra mokama iki 18 metų amžiaus, pratęsiant mokėjimą studijų laikotarpiu arba tapus invalidu. Portugalija yra vienintelė šalis, kurioje pašalpa mokama iki 15 metų.
- Visose ES šalyse pašalpa skiriama gimus pirmajam vaikui, išskyrus Prancūziją, kur ji suteikiama tik gimus antrajam vaikui.
- Vokietijoje, Ispanijoje, Graikijoje, Italijoje ir Portugalijoje vaiko pašalpa skiriama tik mažas pajamas turinčioms šeimoms.
- Belgijoje, Prancūzijoje, Olandijoje ir Liuksemburge pašalpos dydis kinta pagal vaiko amžių [31].

Pašalpa vienišai motinai (tėvui):

- Belgijoje, Ispanijoje, Italijoje, Olandijoje, Austrijoje nėra numatyta pinigine parama vienišiemis tėvams.
- Švedijoje ir Vokietijoje yra vienišų tėvų pašalpa, kuri mokama vienišiemis tėvams ir nepriklauso nuo tėvų pajamų.
- Danijoje, Graikijoje, Airijoje, Suomijoje vienišiemis tėvams nėra specialių pašalpų, bet mokamas priedas prie vaiko pašalpos. Suomijoje, pavyzdžiui, priedas yra didesnis, jeigu vaikas yra našlaitis arba tėvystė nėra nustatyta.
- Prancūzijoje ir Airijoje ši išmoka skiriama tik nepasiturintiems vienišiemis tėvams [32].

Būsto išlaikymo pašalpa:

- Būsto pinigine parama numatyta tik Vokietijoje, Prancūzijoje, Austrijoje ir Švedijoje.
- Nėra nustatytas konkretus išmokos dydis. Jis priklauso nuo būsto išlaikymo kaštų, šeimos sudėties ir pajamų.
- Visose minėtose šalyse ji yra skiriama tik mažas pajamas turinčioms šeimoms [32].

I.3. Piniginės socialinės paramos efektyvumo vertinimo metodika

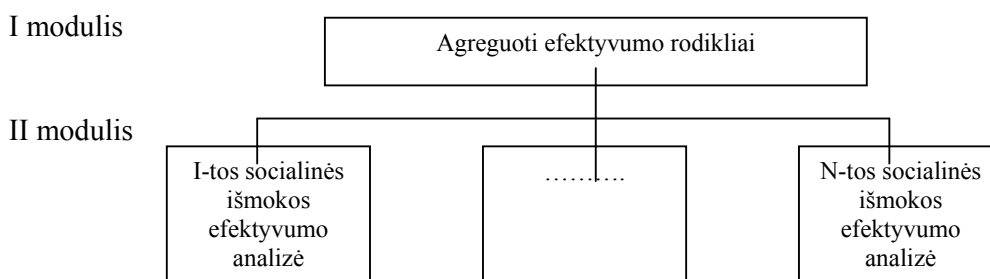
Siekiant įvertinti piniginės socialinės paramos efektyvumą, susiduriama su efektyvumo vertinimo bei rodiklių parinkimo problema. Tradiciniai ekonominės veiklos efektyvumo rodikliai sugretina gautą rezultatą su sąnaudomis. Šį metodą sunku taikyti socialinių išmokų sistemos efektyvumui įvertinti dėl jos tikslo – rezultato arba efekto specifikos. Išmokų skyrimo tikslas – suteikti materialinę paramą gyventojams, kurie dėl objektyvių priežasčių turi nepakankamas pajamas arba papildomų išlaidų. Šios paramos socialinio rezultato arba naudos negalima išmatuoti

fiziniais arba piniginiiais matais. Be to, jis gali skirtis konkretiems socialinių išmokų gavėjams. Todėl piniginės socialinės paramos efektyvumui matuoti reikia taikyti tam tikrus kriterijus, kuriais būtų galima vertinti pasiektą socialinį rezultatą.

Metodika turi būti tokia, kad jos pagalba būtų galima:

- Kiekybiškai įvertinti socialinės paramos išmokų efektyvumą;
- Paaiškinti neefektyvumo priežastis.

Lietuvos piniginės socialinės paramos išmokų vertinimo schema

4 pav. Lietuvos piniginės socialinės paramos išmokų vertinimo schema

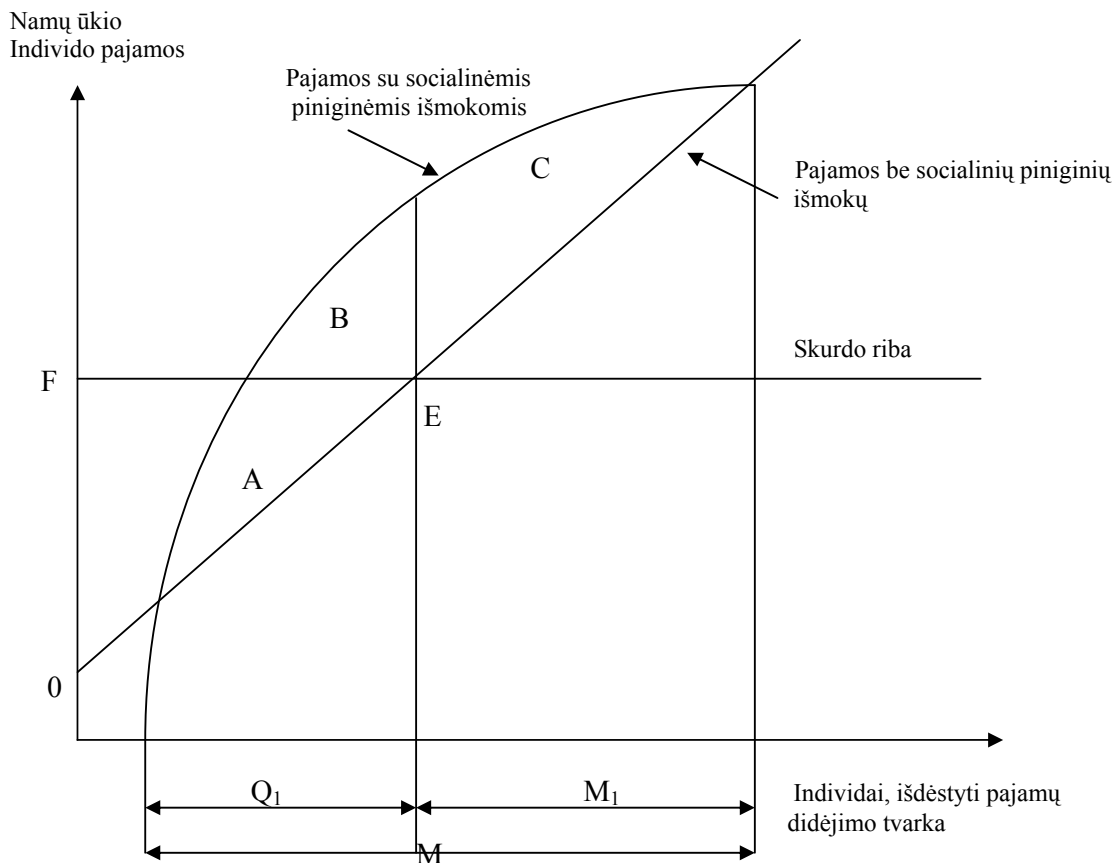
Šaltinis: Karpuškienė V.(2002). Lietuvos piniginės socialinės paramos efektyvumo įvertinimas. Daktaro disertacija. Vilnius.

Siūlomos piniginės socialinės paramos efektyvumo vertinimo metodikos privalumas – ją taikant galima gauti labai informatyvius tiek bendrus, tiek ir detalius socialinių išmokų efektyvumo vertinimus. Trūkumas – tokie vertinimai reikalauja labai daug statistinių duomenų, dalis kurių nėra apskaitoma Lietuvoje [8].

I.3.1. Agreguoti piniginės socialinės paramos išmokų efektyvumo rodikliai

Socialinės paramos išmokų efektyvumo nagrinėjimui gali būti naudojamos dviejų rodiklių grupės. I-os grupės rodikliai palygina pasiektą socialinį rezultatą, suteikus išmokas, su joms sunaudotomis lėšomis. Šios grupės rodikliai vadinami socialinės paramos išmokų efektyvumo koeficientais. II-a grupė – rezultatyvumo koeficientai. Pastarieji sugretina socialinių išmokų dėka pasiektą rezultatą su paramos poreikiais.

Socialinių išmokų efektyvumo ir rezultatyvumo rodiklius galima taikyti tiek universalių, tiek ir pajamų tikrinimo pagrindu suteikiamų išmokų analizei.

Q_1 - skurstantys gyventojai, gaunantys pinigines socialines išmokas;

M – visi socialinių piniginių išmokų gavėjai;

M_1 – piniginių socialinių išmokų gavėjai, kurių pajamos viršija skurdo ribą.

5 pav. Piniginės socialinės paramos piniginių išmokų efektyvumo koeficientai

Šaltinis: : Karpuškienė V.(2002). Lietuvos piniginės socialinės paramos efektyvumo įvertinimas. Daktaro disertacija. Vilnius.

I-asis piniginių socialinių išmokų efektyvumo koeficientas EC_1 – skurstančių gyventojų dalis bendrame socialinės paramos išmokų gavėjų skaičiuje (žr. 5 pav.):

$$EC_1 = Q_1 / M = Q_1 / (Q_1 + M_1)$$

Tai dviejų atkarpų: Q_1 - skurstančių gyventojų, gaunančių pinigines socialines išmokas ir M – visų socialinių piniginių išmokų gavėjų santykis.

II-asis piniginių socialinių išmokų efektyvumo koeficientas EC_2 parodo, kuri dalis lėšų, skirtų socialinės paramos išmokoms, atiteko skurstantiems gyventojams.

$$EC_2 = ST_Q / ST$$

ST_Q – piniginės socialinės paramos lėšos, išmokėtos skurstantiems (kurių pajamos iki suteikiant išmoką yra žemiau nustatytos skurdo ribos) gyventojams.

ST_Q – tai A+B plotas;

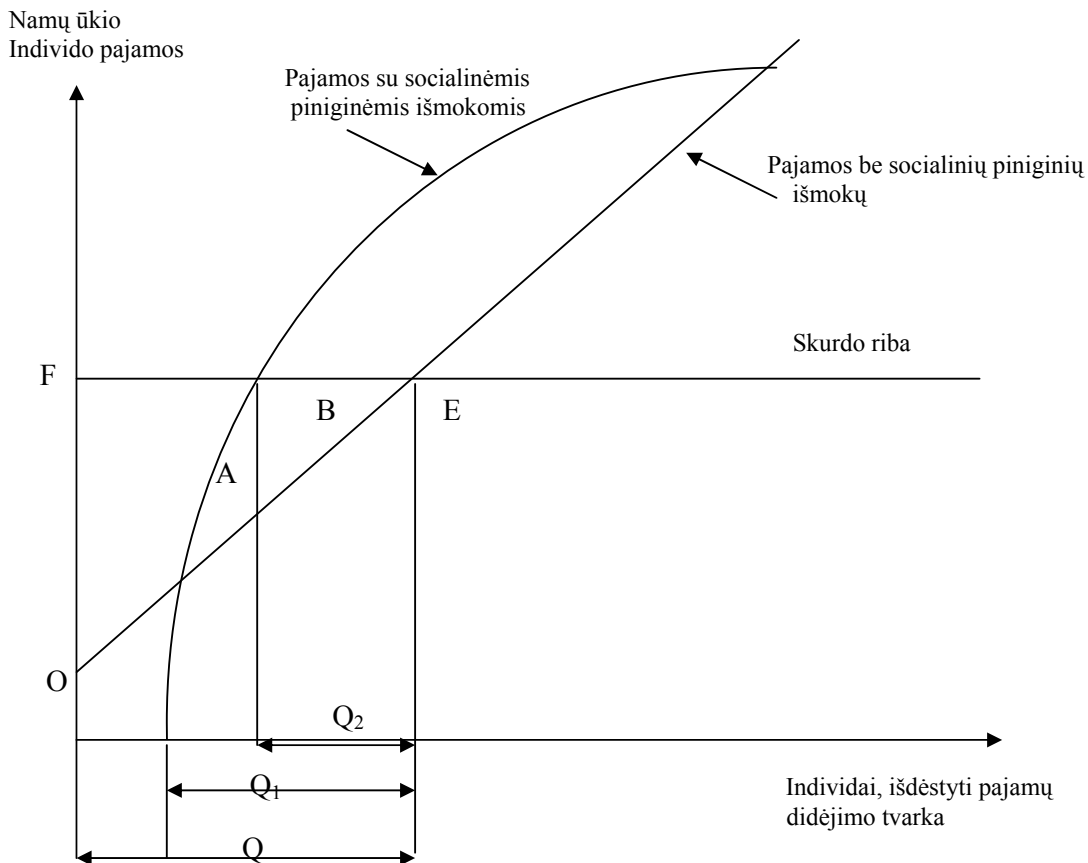
ST – bendros piniginių socialinių išmokų lėšos; brėžinyje ST – tai A+B+C plotas.

III-asis piniginių socialinių išmokų efektyvumo koeficientas EC_3 parodo, kuri socialinės paramos išmokoms skirtų lėšų dalis atiteko skurstantiems gyventojams, padidindama jų pajamas iki skurdo ribos lygio.

$$EC_3 = ST_G / ST$$

ST_G parodo, kurią skurdo tarpsnio prieš suteikiant paramą dalį kompensuoja socialinės paramos išmokos. ST_G - tai plotas B. Skurdo tarpsnis – tai skurstančiųjų gyventojų pajamų nukrypimų nuo skurdo ribos suma. Brėžinyje skurdo tarpsnis – trikampis OEF.

ST – bendros socialinės paramos išmokų lėšos.

Q – skurstantys gyventojai;

Q_1 – skurstantys gyventojai, gaunantys pinigines išmokas;

Q_2 – piniginės paramos gavėjai, kurių pajamos, paskyrus išmokas, viršija skurdo ribą.

6 pav. Piniginės socialinės paramos piniginių išmokų rezultatyvumo koeficientai

Šaltinis: : Karpuškienė V.(2002). Lietuvos piniginės socialinės paramos efektyvumo įvertinimas. Daktaro disertacija. Vilnius.

I-asis piniginių socialinių išmokų rezultatyvumo koeficientas EV_1 parodo, kuri dalis skurstančiųjų gyventojų gauna išmokas:

$$EV_1 = Q_1 / Q$$

EV_1 yra dviejų atkarpų: Q_1 - skurstančių gyventojų, gaunančių pinigines išmokas ir Q – bendro skurstančiųjų gyventojų skaičiaus santykis.

II-asis rezultatyvumo koeficientas EV_2 parodo skurstančių gyventojų dalį, kuri paramos dėka išbrido iš skurdo:

$$EV_2 = Q_2 / Q$$

Šį koeficientą iliustruoja dviejų atkarpų : Q_2 - piniginės paramos gavėjų, kurių pajamos, paskyrus išmokas, viršija skurdo ribą ir Q bendro skurstančiųjų gyventojų skaičiaus santykis.

III-asis piniginių socialinių išmokų rezultatyvumo koeficientas EV_3 parodo skurdo tarpsnio sumažėjimą, suteikus piniginę paramą:

$$EV_3 = TG_1 / TG$$

TG_1 – skurdo tarpsnis, kurį kompensuoja piniginė parama. TG_1 pavaizduotas plotu A+B.

TG – bendras skurdo tarpsnis, kuris parodo, kiek reiktų išmokoms skirti lėšų, kad visų skurstančių gyventojų pajamos pakiltų iki skurdo ribos. TG – tai OFE plotas [7].

I.3.2. Socialinės paramos išmokų efektyvumo kriterijai

Anksčiau aptarti agreguoti rodikliai parodo piniginės socialinės paramos efektyvumo lygį, tačiau jais remiantis negalima nustatyti socialinės paramos išmokų neefektyvumo priežasčių. Agreguotų rodiklių skaitinės reikšmės keisis pakitus skurdo ribos reikšmei, išmokų lygiui, jų taiklumui ir socialinių išmokų išlaidoms. Todėl, siekiant išsiaiškinti galimas piniginės paramos efektyvumo didinimo kryptis, kiekvieną išmoką reiktų nagrinėti remiantis trimis kriterijais: lygio, taiklumo ir darbo paskatų.

Piniginės socialinės paramos išmokų lygis. Pagrindinis klausimas, į kurį siekiama atsakyti, ar suteikiamos išmokos lygis yra adekvatus. Jis turi būti ne per žemas, kad užtikrintų jos gavėjams būtinas gyvenimo ir veiklos galimybes, t.y. realizuotų paramos tikslą, kurio yra siekiama. Kita vertus, išmokų lygis neturi būti per aukštas, nes šiuo atveju iškreipiamos gavėjų darbo paskatos ir netinkamai naudojami mokesčių mokėtojų pinigai. Vertinant piniginių išmokų dydį, jos turi būti lyginamos su minimaliais gyvenimo standartais ir skurdo ribomis.

Piniginės socialinės paramos taiklumas. Paramos sistema yra taikli, jeigu ją gauna visi žmonės, kuriems ji yra būtina. Socialinės paramos taiklumą galima suskirstyti į vertikalų ir horizontalų.

- **Vertikalus taiklumas** reiškia, kad piniginę socialinę paramą turi gauti tik tie žmonės, kuriems ji būtina. Neturi būti socialinei paramai skirtų lėšų nutekėjimo kitoms žmonių kategorijoms.
- **Horizontalus taiklumas** reiškia, kad piniginės socialinės paramos sistema turi būti be spragų, t.y., kad visi, kuriems reikia paramos, ją gautų. Šis reikalavimas nevykdomas, jeigu:
 - išmokų suteikimo taisyklės nenumato jų skirti tam tikroms žmonių grupėms, kurioms ji būtina;
 - gavėjų aprėptis yra mažesnė negu 100 procentų.

Gavėjų aprėptis – tai dalis žmonių, gaunančių socialinę paramą potencialiai galinčių ją gauti aibėje.

Gavėjų aprėptis gali būti mažesnė negu 100 procentų dėl sekančių priežasčių:

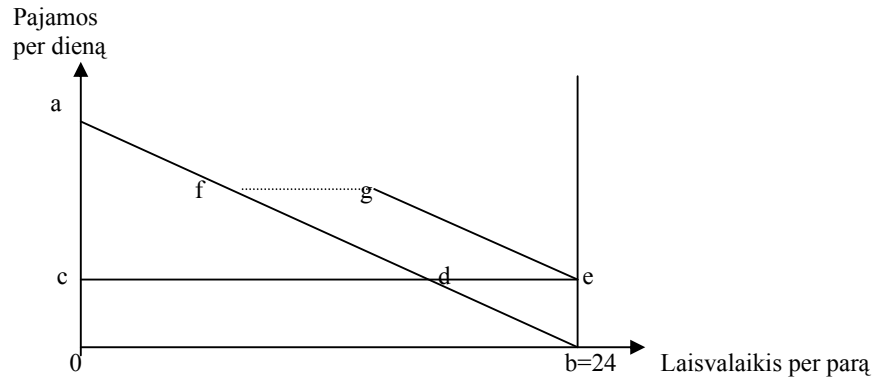
1. gavėjai neturi reikiamos informacijos, kad jiems gali būti suteikta piniginė socialinė parama;
2. jie neprašo piniginės paramos, nes tai juos žemina.

Šios priežastys susijusios su paramos išmokų paklausa. Pasiūlos aspektu (kai turintis teisę gauti piniginę išmoką gavėjas jos negauna), taip pat gali būti dvi priežastys, sumažinančios aprėpties dalį:

1. pareigūnas padaro klaidą, dėl to nesuteikiama socialinė išmoka;
2. tam tikros gyventojų grupės yra diskriminuojamos.

Darbo paskatų kriterijus. Piniginės socialinės išmokos, skiriamos patikrinus pajamas, gali iškreipti jų gavėjų siekius aktyviai dalyvauti darbo rinkoje. Tokia padėtis yra įvardinta skurdo spąstais. Skurdo spąstai – tai situacija, kai socialinės paramos gavėjui, uždirbus papildomų pajamų, jo gerovė nepakinta arba pakinta labai mažai, nes sumažėja teikiama socialinė parama. Dabartinė pajamų kompensavimo sistema neskatina dirbti ir sumažina darbo pasiūlą, kas sąlygoja neigiamas ekonomines ir socialines pasekmes: ekonomikos augimo sulėtėjimą, savivaldybių išlaidų padidėjimą socialinėms pašalpoms, darbo jėgos kokybės prastėjimą [8].

Dydis, kuriuo yra mažinamos socialinės išmokos, didėjant gavėjo darbo ir kitoms pajamoms, yra vadinamas piniginės socialinės paramos išmokos mažėjimo norma (PMN). Atrodytų, kad pajamų rėmimo poveikis efektyvus, jeigu, padidėjus gavėjo pajamoms, tiek pat sumažėja ir jo socialinės paramos išmoka. Šiuo atveju PMN yra lygi 1 (arba 100 proc.). tačiau taip nėra, nes atsiranda skurdo spąstai, kurių veikimą iliustruoja 7 pav.

7 pav. Skurdo spąstų veikimas

Paveiksle supaprastinta forma parodyta piniginės paramos gavėjo pasirinkimo tarp laisvalaikio ir pajamų galimybė. Tiesė ab rodo, kokias pajamas turėtų asmuo, jeigu nebūtų piniginės socialinės paramos. Niekur nedirbantis paramos gavėjas turėtų 24 laisvalaikio valandas ir 0 pajamų. Remiamos pajamos yra 0c dydžio ir parodytos tiesė cde. Tarkim, 5 papildomai uždirbti paramos gavėjo piniginiai vienetai nekeičia išmokos dydžio (ignoruojamos pajamos). Paramos gavėjo disponuojamų pajamų didėjimą rodo atkarpa eg. Tačiau, kai ignoruojamos pajamos viršijamos, tuomet uždirbant kiekvieną kitą piniginių vieneta, disponuojamos paramos gavėjo pajamos nesikeičia, nes mažėja išmoka. Tai rodo atkarpa fg. Kai $PMN=1$, atkarpa fg yra horizontali, kai $PMN<1$, ji yra pasvirusi. Patekęs į padėtį fg, gavėjas praranda darbo paskatas. Jeigu pagrindinis darbo motyvas yra pinigai, paramos gavėjas pasirinks tašką tiesėje af arba ge, bet ne tiesėje fg. Dėl skurdo spąstų buvimo, nepasiturinčių gyventojų rėmimas, esant PMN artimai 1, skatina visuomenės susiskaidymą į dvi grupes: asmenis, kurie patys save išlaiko (jų pajamos ir laisvalaikį atspindi atkarpa af) ir valstybės išlaikytinius (atkarpa eg).

Skurdo spąstams matuoti taikomi įvairūs metodai. Vienas iš jų – taikyti grynąją pakeičiamumo normą – GPN. Ji apskaičiuojama:

$$GPN = P_p / D_d$$

P_p – piniginės socialinės paramos išmokos dydis, jei jos gavėjas neturi kitų pajamų;

D_d – galimos išmokos, gavėjo pajamos dirbant.

Kai GPN lygi 1, paramos gavėjas patenka į skurdo spąstus (fg atkarpa), kai, dirbant papildomą laiką, gavėjo disponuojamos pajamos nepadidėja, nes piniginė socialinė išmoka sumažėja.

Piniginių išmokų tikrinant gavėjų pajamas grynoji pakeičiamumo norma lygi:

$$GPN = P_p / (D_u - m + (1 - PMN) * P_p)$$

D_u – darbo užmokestis;

m – mokesčiai;

PMN – piniginės išmokos mažėjimo norma.

Turint galvoje, kad skurdo spąstų galimybė didėja, kai GPN artėja prie 1, galima daryti išvadą, kad piniginės socialinės paramos gavėjo darbo paskatos mažėja, kai:

- PMN artėja prie 1, esant fiksuotiems D_u , P_p ir m ;
- Didėjant mokesčiams, atskaitomiems iš darbo pajamų.

Norint įgyvendinti tris anksčiau minėtus socialinių išmokų kriterijus: lygio, taiklumo ir darbo paskatų nepažeidžiamumo, iškyla tam tikri sunkumai, nes paminėti kriterijai yra susiję ir veikia vienas kitą įvairiais būdais. Aukštas pašalpų išmokų lygis (P_p) neigiamai veikia darbo paskatas. Piniginių išmokų taiklumo didinimas tam tikrais atvejais taip pat neigiamai veikia darbo paskatas. Jei pajamų kompensavimo norma lygi 1 (arba 100 proc.), išmokų horizontalus taiklumas yra didžiausias, nes minimizuojama piniginių išmokų apimtis gyventojams, kurių pajamos yra didesnės už skurdo ribą. Tačiau kai pajamų kompensavimo norma artėja prie 1 (arba 100 proc.), didėja skurdo spąstų rizika.

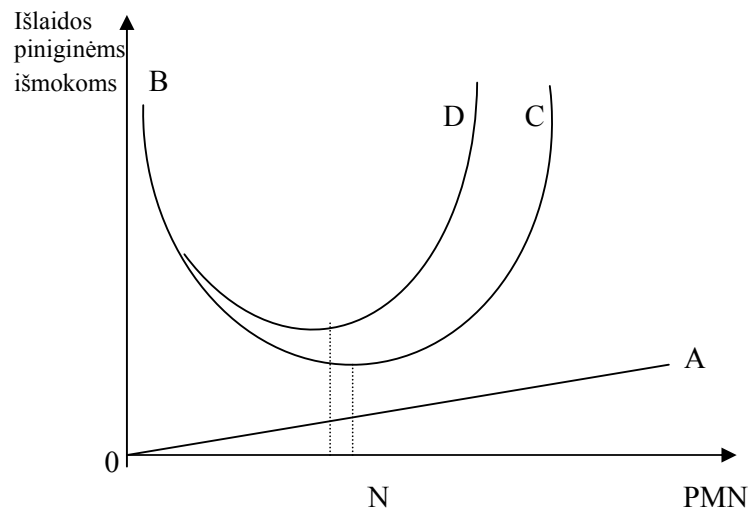
Kitas svarbus aspektas nagrinėjant piniginių išmokų efektyvumą yra tas, kad piniginių išmokų lygio ir taiklumo kriterijų įgyvendinimas turi skirtingą poveikį piniginės socialinės paramos sistemos išlaidoms, kurios yra ribotos. Tarkim, planuojama padidinti piniginę išmoką x proc. socialinės paramos sistemos kaštai padidės gerokai daugiau nei x proc. dėl tokių priežasčių:

- x proc. padidės išmokų išlaidos esamiems paramos gavėjams;
- išsiplės pašalpų suteiktinumas, t.y. daugiau žmonių galės gauti išmoką;
- išaugs administraciniai kaštai.

Kitas būdas, padidinantis paramos gavėjų pajamas – tai mažesnės pajamų kompensavimo normos taikymas. Tačiau ir tai sunkiai įgyvendinama. Sumažinus pajamų kompensavimo normą, kaip ir padidinus išmokas, paramos išlaidos padidėja dėl pirmų dviejų paminėtų priežasčių.

Remiamų pajamų išmokų didinimo galimybės labai susijusios su žmonių skaičiumi, kurių pajamos sudaro 100 arba 150 proc. remiamų pajamų lygio. Jeigu tokių žmonių yra daug, išmokų didinimo galimybės yra labai ribotos.

Socialinės paramos sistemos išlaidų mažinimui siūloma metodika, paremta Lafero kreivės principu. Paveikslė parodyta, kaip galima pritaikyti Lafero kreivę piniginės socialinės paramos išlaidų ir išmokų kompensavimo normos tarpusavio priklausomybei pavaizduoti. Kreivė BC rodo paramos išlaidų kitimą, didėjant PMN. Biudžeto išlaidos yra didelės, kai PMN yra lygi 0, t.y. piniginės išmokos nemažinamos, padidėjus gavėjo pajamoms. Didinant PMN iki taško N, išmokoms skirtos išlaidos mažėja, tačiau jos vėl pradeda didėti, kai $PMN > N$, nes gavėjai praranda darbo paskatas ir aktyviai neieško darbo arba slepia savo tikrąsias pajamas. Kai PMN yra artima N, atsiranda papildomi ekonominiai kaštai dėl skurdo spąstų veikimo.

8 pav. Socialinės paramos išlaidų ir išmokų kompensavimo normos tarpusavio priklausomybė
 Šaltinis: Karpuškienė V.(2002). Lietuvos piniginės socialinės paramos efektyvumo įvertinimas.
 Daktaro disertacija. Vilnius.

Tiesė 0A parodo administracinių kaštų didėjimą, didėjant išmokų kompensavimo normai. Kreivė BD – tai piniginės socialinės paramos bendrosios išlaidos, kurias sudaro išlaidos piniginiems išmokoms ir jų administravimui. Paveiksle BD – tai tiesių 0A ir BC suma.

II. LIETUVOS SOCIALINĖS PINIGINĖS PARAMOS ŠEIMOMS

1999 –2004 m. ANALIZĖ

Lietuvoje pinigine socialine parama yra teikiama per savivaldybių socialinės paramos skyrius, kurie yra kiekvienoje Lietuvos savivaldybėje. Valstybės paramos šeimai politika formuojama vadovaujantis pagrindiniu principu – sudaryti sąlygas pačiai šeimai kuo geriau atlikti savo funkcijas ir remti tas šeimas, kurios šių funkcijų tinkamai atlikti negali.

Pašalpos šeimoms mokamos, vadovaujantis dviem principais:

- ✓ *Kategorinis principas.* Jis reiškia, kad remiami asmenys (šeimos), priklausantys tam tikrai iš anksto numatytai kategorijai. Kategorijos nustatomos atsižvelgiant į tai, ar joms gali grėsti pragyvenimo sunkumai ir skurdas. Tačiau neatsižvelgiama į tai, kad ne kiekvienas į tą kategoriją patekęs asmuo skursta.
- ✓ *Stokos arba skurdo principas.* Pagal jį remiami tik tie, kurių pragyvenimo šaltiniai yra nepakankami, kurių pajamos nesiekia nustatytų valstybės remiamų pajamų dydžio.

Lietuvoje pinigines socialines paramas šeimoms ir vaikams sistemą sudaro parama skiriama arba nepriklausomai nuo šeimos turto ir pajamų, arba įvertinus jų pajamas (žr.10 priedą). Pagal Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymą [12] valstybinės pašalpos mokamos auginančioms vaikams šeimoms, kurioms labiausiai reikalinga socialinė parama. Taip pat nustatytas našlaičių ir likusių be tėvų globos vaikų rėmimas. Tai vienkartinė pašalpa gimus kūdikiui, nėštumo pašalpa besimokančioms moterims, šeimos pašalpa, pašalpa šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų, pašalpa tikrosios krašto apsaugos tarnybos karių (prievojininkų) vaikams, vaiko globos pašalpa, našlaičio stipendija, pašalpa našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams įsikurti.

Šios pašalpos yra kategorinės, mokamos tam tikrai kategorijai priklausantiems asmenims, nepriklausomai nuo šeimos pajamų, išskyrus pašalpa šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų, kuri yra pusiau kategorinė. Šalia nurodytų valstybinių pašalpų nepasiturinčioms šeimoms mokamos pašalpos bei teikiama parama kitomis formomis, įvertinus šeimų pajamas. Pagal Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymą [11] šeimos turi gauti socialinę pašalpą, jeigu jų pajamos vienam šeimos nariui yra mažesnės už valstybės remiamas pajamas (toliau VPR). Nuo 1998 m. gegužės mėn. Vyriausybė VRP dydį nustatė 135 Lt. per mėnesį vienam asmeniui. Mažas pajamas turintiems gyventojams taip pat skiriamos vienkartinės pašalpos skurdo, benamystės, ligos, invalidumo, stichinės nelaimės ir kitais atvejais. Vienkartinį pašalpų skyrimo tvarką ir dydžius nustato savivaldybės pagal savo biudžetų galimybes.

Darbe analizuojamos sekančios pašalpos:

Nepriklausančios nuo šeimos pajamų:

- Vienkartinė išmoka gimus kūdikiui;
- Šeimos pašalpa;
- Pašalpa šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų;
- Vaiko globos (rūpybos) išmoka;
- Vienkartinė išmoka našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams įsikurti.

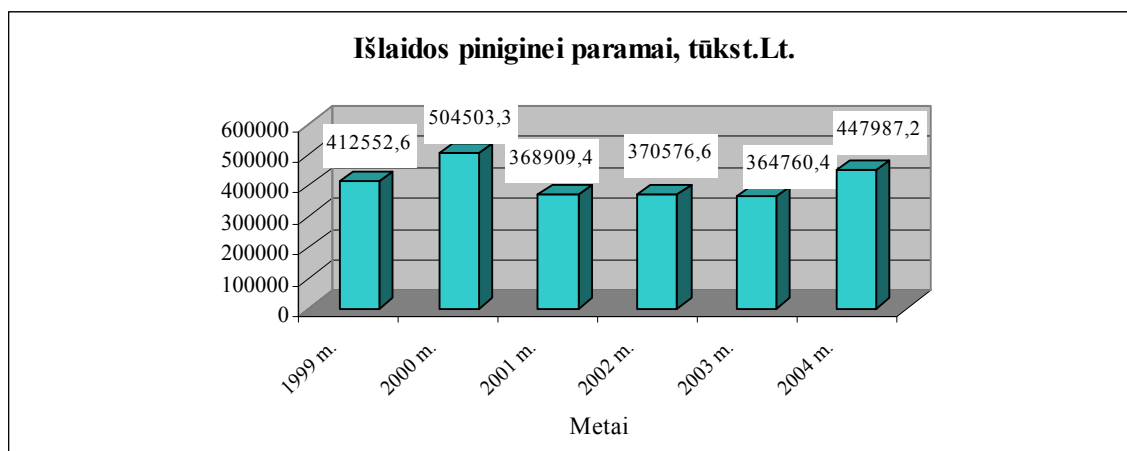
Priklausančios nuo šeimos pajamų:

- Socialinė pašalpa;
- Vienkartinė socialinė pašalpa socialiai remtiniems asmenims.

II.1. Piniginės socialinės paramos išlaidų struktūros ir pokyčių analizė

Nepriklausomybės metais socialinės paramos išlaidų struktūra gerokai pasikeitė. Svarbi priežastis, nulėmusi kitimą, yra ta, kad keičiantis socialinei padėčiai šalyje, tam tikros problemos išsprendžiamos, tačiau iškyla naujos, kurioms spręsti būtina imtis papildomų priemonių. Šioms priemonėms finansuoti reikalingos lėšos, kurios ir tampa naujais išlaidų straipsniais. Pavyzdžiui, 1999 m. labai išaugus šildymo išlaidoms, atsiranda šildymo ir karšto vandens išlaidų kompensacijos, 1994 m. – laidojimo pašalpa, 1997 m. – pašalpa šeimoms, auginančioms 3 ir daugiau vaikų ir t.t.

2004 m. Lietuvoje išlaidos piniginei paramai, mokamai iš savivaldybių biudžeto lėšų, sudarė 447987,2 tūkst. Lt. Išlaidos kategorinėms pašalpoms sudarė 69 proc., o pašalpoms, mokamoms priklausomai nuo gavėjų pajamų – 31 proc. visų piniginei paramai skirtų lėšų. Piniginės socialinės paramos išlaidų dinamika 1999 – 2004 m. pateikta 9 paveiksle.

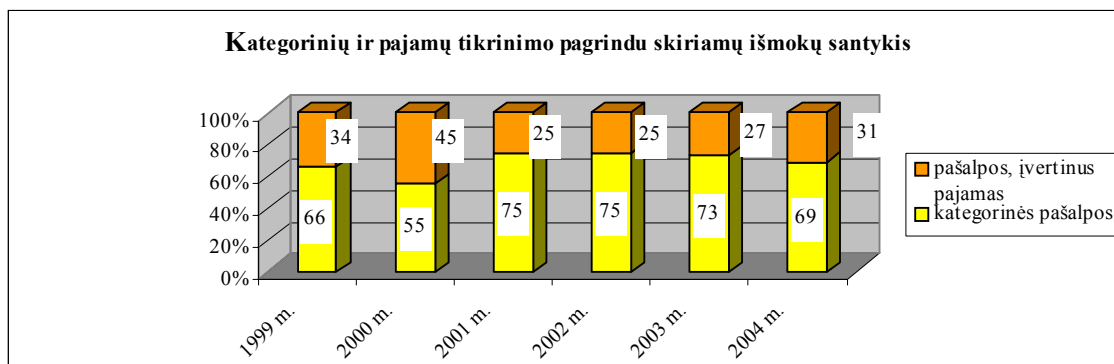

9 pav. Piniginės socialinės paramos išlaidų dinamika 1999 – 2004 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Iš paveikslo matyti, kad išlaidos piniginei paramai didžiausios buvo 2000 metais, o mažiausios – 2001 m. Per 2001-2003 metus išlaidų suma svyravo nežymiai. Per pastaruosius tris metus išlaidos socialinei paramai padidėjo 21 proc.

Socialinių išmokų išlaidų struktūroje didesniąją dalį sudaro kategorinės išmokos. Jų lyginamasis svoris per 1999 –2004 metus svyruoja nuo 55 iki 75 procentų. Išlaidas kategorinėms pašalpoms lemia įvairūs veiksniai: vykstantys demografiniai procesai (pavyzdžiui, gimstamumo, mirtingumo, tam tikros vaikų amžiaus grupės, gyventojų skaičiaus pokyčiai), tvirtinamų pašalpų baziniai dydžiai, MGL kitimas.

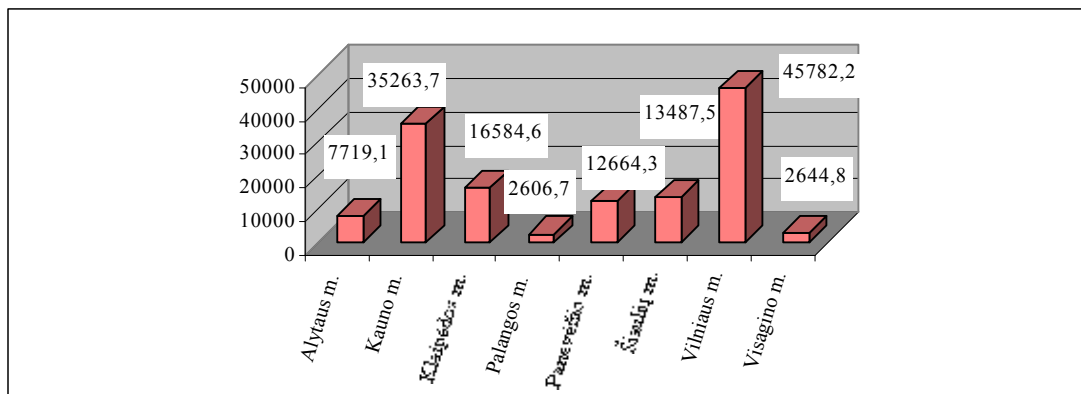
10 pav. Kategorinių ir pajamų tikrinimo pagrindu skiriamų išmokų santykio dinamika 1999 –2004 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

2001-2002 metais kategorinių ir išmokų, įvertinus gavėjų pajamas santykis išliko toks pat: kategorinės pašalpos sudarė 75 proc., o testuojamos – 25 proc. visų išlaidų piniginei paramai. 2002 –2004 metų laikotarpiu kategorinių išmokų dalis visose išlaidose turėjo tendenciją mažėti ir sumažėjo 6 procentiniais punktais. Testuojamųjų pašalpų dalis atitinkamai padidėjo tuo pačiu dydžiu.

Išlaidų socialinei paramai Lietuvos miestuose pasiskirstymas 2004 metais pateiktas 11 paveiksle.

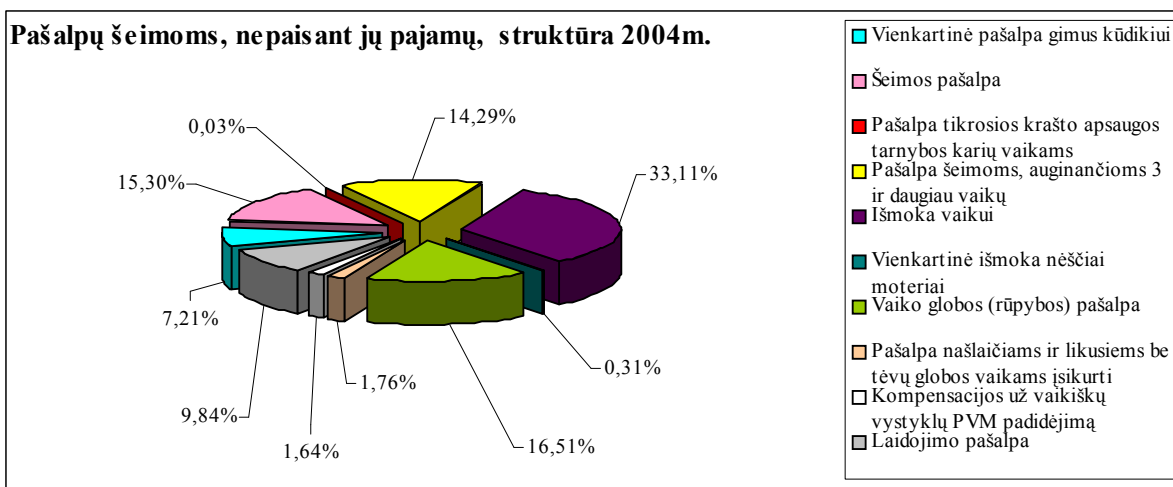
Kadangi vienas iš veiksnių, lemiančių išlaidas socialinei paramai, yra gyventojų skaičius, akivaizdu, kad didžiųjų Lietuvos miestų savivaldybių kaštai socialinėms išmokoms yra didesni. 2004 m. Vilniaus miesto savivaldybės išlaidos socialinei paramai sudarė 45782,2 tūkst. litų, Šiaulių – 3,4, Panevėžio – 3,6 karto mažiau. Išlaidos socialinėms išmokoms Kauno miesto savivaldybėje sudarė 35263,7 tūkst. litų, o Klaipėdoje – dukart mažiau.

11 pav. Išlaidos socialinei paramai Lietuvos miestuose 2004 m., tūkst. Lt.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

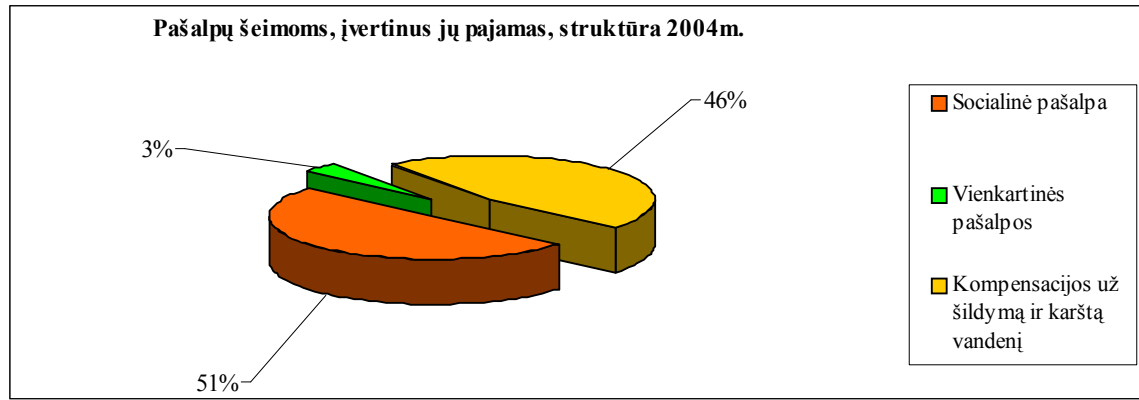
2004 m. pašalpų šeimoms, nepaisant jų pajamų, struktūra pateikta 12 paveiksle. Šioje pašalpų grupėje keturioms išmokoms – išmokai vaikui, šeimos pašalpai, vaiko globos (rūpybos) pašalpai ir pašalpai šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų – tenka beveik 80 proc. visų kategorinių išmokų išlaidų. Lyginant su 2003 m., išlaidos vaiko globos (rūpybos) pašalpai sumažėjo 1,75, šeimos pašalpai – 15,84, pašalpai šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų – 15,24 procentinio punkto. Pastarųjų dviejų pašalpų dalių bendroje išlaidų šeimoms struktūroje sumažėjimą lėmė tai, kad 2004 m. liepos 1 d., įsigaliojus naujam LR išmokų vaikams įstatymui, šios pašalpos buvo pertvarkytos į išmoką vaikui, numatant remti kiekvieną šeimoje auginamą vaiką iki pilnametystės.

12 pav. Pašalpų šeimoms, nepaisant jų pajamų, struktūra 2004 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

2004 metais išlaidos pašalpom, mokamoms atsižvelgiant į gavėjų pajamas, sudarė 138720,2 tūkst. litų. Kaip matyti iš 13 paveikslė šioje pašalpų grupėje didžiausia dalis išlaidų, t.y. 51 proc., tenka socialinei pašalpai, 46 proc. – kompensacijoms už šildymą ir karštą vandenį.

13 pav. Pašalpų šeimoms, įvertinus jų pajamas, struktūra 2004m.

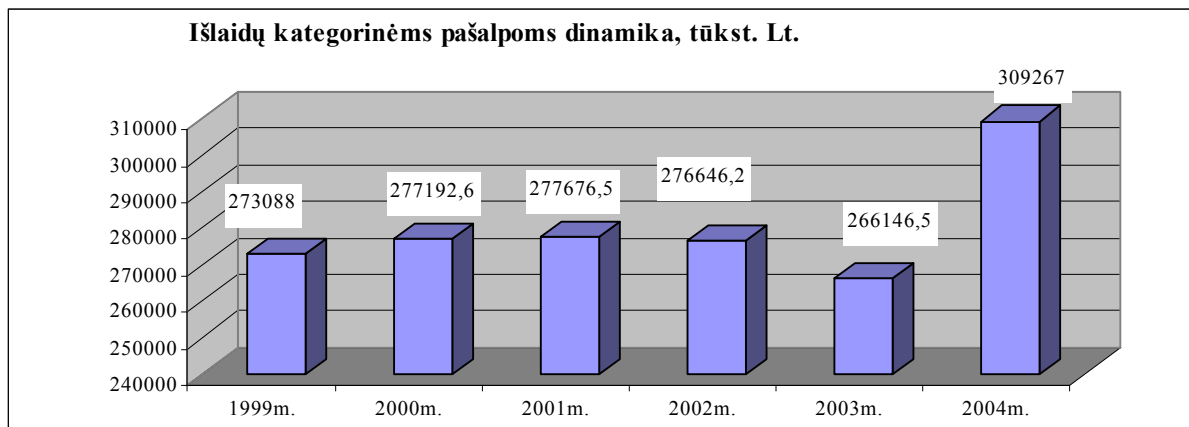
Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Lyginant su 2003m, išlaidos pašalpom, įvertinus gavėjų pajamas, padidėjo 41 proc. (2003 m. jos buvo 98719,05 tūkst. Lt.). Išlaidos socialinei pašalpai 2004 m. sumažėjo net 45 procentiniais punktais (2003 m. jos sudarė net 96 proc. išlaidų pašalpom, įvertinus gavėjų pajamas).

Iš piniginės socialinės paramos išlaidų struktūros analizės galima daryti išvadą, kad pagrindinių piniginių išmokų: socialinės pašalpos, išmokų vaikams ir šildymo išlaidų paramos principų pakeitimai gali daryti labai žymų poveikį piniginės paramos sistemos efektyvumui, nes būtent šioms išmokoms tenka esminė piniginės paramos išlaidų dalis.

II.2. Pašalpos šeimoms, nepriklausančios nuo pajamų

Piniginė socialinė parama nepriklausomai nuo šeimos pajamų teikiama šeimoms, auginančioms vaikus ir likusiems be tėvų globos vaikams. Įvairių rūšių pašalpos jiems mokamos vadovaujantis Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymu. 2004 m. Lietuvoje šeimoms mokamų pašalpų buvo išmokėta 447987,2 tūkst. Lt., iš jų pašalpom, mokamoms nepriklausomai nuo gavėjų pajamų, 69 proc., o įvertinus pajamas - 31 proc. Pašalpų šeimoms, mokamų nepriklausomai nuo pajamų, struktūra buvo pateikta ankstesniame poskyryje. 14 paveikslas iliustruoja kategorinių pašalpų išlaidų dinamiką.

14 pav. Išlaidų kategorinėms pašalpoms dinamika 1999-2004m., tūkst. Lt.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

1999 –2001m. laikotarpiu išlaidos kategorinėms pašalpoms didėjo nežymiai, jų didėjimo tempas buvo 101,7 proc. 2002 metais šios išlaidos sumažėjo 1030,3 tūkst. Lt. arba 0,37 proc. ir buvo lygios 276646,2 Lt. 2003 metais išlaidos kategorinėms pašalpoms sumažėjo 4 proc. (10499,7 tūkst. Lt.), tačiau dėl atsiradusių išmokų vaikui bei kompensacijos už vaikiškų vystyklų PVM padidėjimą 2004 m. išlaidos kategorinėms pašalpoms išaugo 43120,5 tūkst. Lt. arba 16,2 proc. 1999 – 2004 m. laikotarpio kategorinių išmokų didėjimo tempas buvo 113,25 proc.

2000 metų duomenimis socialinių išlaidų šeimoms ir vaikams dalis Lietuvoje ir ES šalyse pateikta **11 PRIEDE**. Akivaizdu, kad Lietuvoje minėtų išlaidų dalis yra panaši kaip Šiaurės šalyse ir didesnė negu daugelyje kitų ES šalių. 2000 metais Lietuvoje, kaip ir Danijoje, Norvegijoje, Airijoje, šios išlaidos sudarė 13 proc., tuo tarpu aštuoniose šalyse jos sudarė mažiau negu 10 proc. visų socialinių išmokų [1, p. 22].

II.2.1. Vienkartinė išmoka gimus kūdikiui

Vienkartinė išmoka mokama vienam iš vaikų auginančių tėvų (ar turimam vieninteliui iš tėvų) (įtėvių) ar vaiko globėjui. Kiekvienam gimusiam vaikui buvo skiriama 6 minimalių gyvenimo lygių (MGL) dydžio vienkartinė išmoka [12]. Ši išmoka mokama už kiekvieną gimusį gyvą kūdikį. 1997 – 2001 m. kito 1 MGL dydis, atitinkamai ir vidutinis pašalpos dydis. 1997 m. pradžioje 1 MGL buvo lygus 100 Lt., nuo vasario mėn. padidintas iki 110 Lt., o nuo tų pačių metų lapkričio mėn. – iki 120 Lt. Nuo 1998 m. gegužės mėn. iki šiol 1 MGL yra 125 Lt. Vienkartinė išmoka gimus kūdikiui 1999 – 2005 m. balandžio mėn. sudarė 750 Lt., dabar ji yra 8 MGL dydžio, t.y. 1000 Lt.

Šeimoms, auginančioms 2004 m. gegužės-gruodžio mėnesiais gimusius kūdikius, buvo mokama papildoma 220 litų vienkartinė išmoka dėl to, kad pabrango vaikiški vystyklai. Auginančioms 2003 m. gegužės - 2004 m. balandžio mėnesiais gimusius kūdikius šeimoms buvo mokama išmoka, kurios dydis apskaičiuojamas tokiu būdu: 20 litų dauginama iš mėnesių nuo 2004 m. gegužės mėnesio, iki vaikui sukaks vieneri metai, skaičiaus. Mėnuo, kurį vaikui sukanka vieneri metai, taip pat yra įskaitomas.

Vienkartinė išmoka gimus kūdikiui yra kategorinė, todėl jos skaičius priklauso nuo gimstamumo. Lietuvoje gimusių vaikų ir išmokėtų išmokų bei jas gavusių šeimų skaičiai 1999 – 2004 m. pateikti 4 lentelėje. Lentelės duomenys rodo, kad per 1999 –2004 metus Lietuvoje gimė 193292 vaikai. Išmokų išmokėta 2692 mažiau. Taip yra todėl, kad išmokos buvo paskirtos vienais metais, o išmokėtos – kitais. Išmokėtų vienkartinių išmokų gimus kūdikiui skaičius per nagrinėjamą laikotarpį turėjo tendenciją mažėti, (išskyrus 2003 metus), nes Lietuvoje sparčiai mažėja gimstamumas. 2004 m. Lietuvoje gimė 30570 vaikai, t.y. 16 proc. mažiau negu 1999 m. Išmokų skaičius per analizuojamą laikotarpį sumažėjo 17,8 proc. arba 6400 išmokomis. Šeimų, gavusių šias išmokas, skaičius taip pat mažėjo. Išmokėtų išmokų skaičius yra didesnis negu šeimų skaičius, nes daugiau negu vieną pašalpą šeima gali gauti tuomet, kai gimsta dvynukai, trynukai ir t.t. Taip pat šeima per metus gali gauti daugiau nei vieną pašalpą, jeigu tais pačiais metais šeimoje gimsta du kūdikiai.

4 lentelė

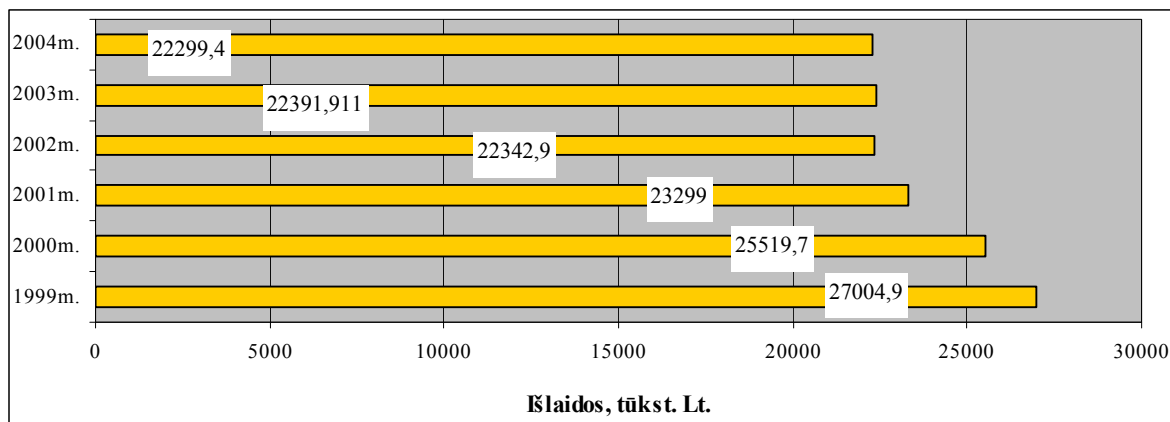
**Išmokėtų vienkartinių išmokų gimus kūdikiui, jas gavusių šeimų ir gimusiųjų skaičius
kitimas 1999 –2004 m.**

	1999 m.	2000 m.	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.	Viso
Išmokų skaičius, tūkst. vnt.	36,0	34,1	31,1	29,8	30,0	29,6	190,6
Šeimų skaičius, tūkst. vnt.	35,7	33,8	30,8	29,5	29,6	28,5	187,9
Gimusiųjų skaičius	36415	34149	31546	30014	30598	30570	193292

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys; Demografijos metraštis 2003. (2004). Statistikos departamentas, p. 40.

Pastarąjį dešimtmetį pradėjo reikštis iki šiol Lietuvai nebūdingas reiškinys: pradėjo sparčiai daugėti ne santuokoje gimusių vaikų skaičius. 2000 m. tokie vaikai sudarė apie 23 procentus bendro gimusių skaičiaus, o 2004 m. – 30 procentų. Daugėja motinų, kurios vienos augina vaikus, dalis jų lieka be darbo, skursta, palieka vaikus likimo valiai.

Išlaidų vienkartinėms išmokoms gimus kūdikiui kitimas 1999 – 2004 m. pavaizduotas 15 paveiksle.

15 pav. Išlaidos vienkartinėms išmokoms gimus kūdikiui 1999 – 2004 m., tūkst. Lt.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Iš duomenų matyti, kad išlaidos šiai išmoka buvo didžiausios 1999 m. ir tolygiai mažėjo, nes mažėjo gimusių vaikų skaičius. Per analizuojamą laikotarpį išlaidos šiai išmoka sumažėjo 17,4 proc. arba 4705,5 tūkst. Lt.

Išlaidų šiai išmoka dalis bendrose kategorinių pašalpų išlaidose taip pat mažėjo. 1999 m. vienkartinė išmoka gimus vaikui sudarė 9,9 proc. visų kategorinių pašalpų išlaidų, 2002 m. – 8 proc., o 2004 m. – 7,2 proc.

Išvados

1. Vienkartinė išmoka gimus kūdikiui yra kategorinė, mokama nepriklausomai nuo pajamų. Pašalpos dydis – 8 MGL. Išmokėtų pašalpų skaičius priklauso nuo gimusių vaikų skaičiaus.

2. Išlaidos vienkartinėi išmoka gimus kūdikiui priklauso nuo: gimusių vaikų skaičiaus, tuo metu galiojančio MGL dydžio, pašalpos dydžio, išreikšto MGL-ais.

3. Per 1999 –2004 m. Lietuvoje vienkartinę išmokų gimus kūdikiui skaičius sumažėjo 17,8 proc.

4. Per analizuojamą laikotarpį Lietuvoje išlaidos šiai vienkartinėi pašalpai sumažėjo 17,4 proc. Tai nulėmė gimusiųjų skaičiaus mažėjimas.

5. Išlaidų šiai išmoka dalis bendrose kategorinių pašalpų išlaidose sumažėjo nuo 9,9 proc. 1999 m. iki 7,2 proc. 2004 m.

II.2.2. Šeimos pašalpa

1994 metais buvo pertvarkyta paramos šeimai sistema, įteisinant šeimos pašalpą, kuri buvo mokama už kiekvieną vaiką iki 3 metų, nepriklausomai nuo tėvų pajamų. Kaip ir vienkartinė išmoka gimus kūdikiui, šeimos pašalpa buvo nustatyto dydžio (0,75 MGL). Nuo 1997 m. vasario mėn. ji buvo lygi 82,5 Lt., nuo tų pačių metų lapkričio mėn. – 90 Lt., o nuo 1998 m. gegužės mėn. iki šiol – 93,75 Lt. Šeimos pašalpos dydis kito, nes keitėsi MGL.

2004 m. gegužės 18 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas, kuris įsigaliojo 2004 m. liepos 1 dieną. Įstatymu pertvarkyta šeimos pašalpa už vaikus iki 3 metų ir pašalpa šeimoms, auginančioms 3 ir daugiau vaikų, numatant remti kiekvieną šeimoje auginamą vaiką iki pilnametystės.

Pagal minėtą įstatymą šeimai, auginančiai vieną ar du vaikus, vaikui iki 3 metų skiriama 0,75 MGL (93,75 Lt) per mėnesį išmoka, o vaikui nuo 3 iki 7 metų - 0,4 MGL (50 Lt) per mėnesį išmoka. Vyresniems vaikams tokia išmoka bus mokama atsižvelgiant į valstybės finansines galimybes bei Vyriausybės nustatyta tvarka ir terminais, bet ne vėliau kaip nuo 2009 m. sausio 1 dienos.

Šeimoms išmokos už vaikus mokamos neatsižvelgiant į jų gaunamas pajamas.

Šeimos pašalpa iki 2004 liepos 1 d. nebuvo mokama šeimai, kuri gaudavo motinystės (tėvystės) pašalpą, kol vaikui sukaks vieneri metai. Dabar dirbančiai motinai (tėvui) ne tik kompensuojamas prarastas darbo užmokestis, bet ir mokama išmoka vaikui [30].

Kadangi šeimos pašalpa buvo mokama iki 2004 m. liepos 1 d., išlaidų suma šiai pašalpai 2004 metais yra mažesnė, todėl bus analizuojamas 1999 – 2003 m. laikotarpis. Išmokėtų šeimos pašalpų skaičius, šeimų, gaunančių pašalpas ir pašalpų sumos bei jų kitimas Lietuvoje pateikti 5 lentelėje.

5 lentelė

Šeimos pašalpas gaunančių šeimų, pašalpų skaičiaus ir išmokų sumų dinamika 1999 – 2004 m.

Metai	Šeimų skaičius, tūkst. vnt.	Pašalpų skaičius, tūkst. vnt.	Išmokų suma, tūkst. Lt.	Vidutinis pašalpos dydis
1999 m.	938,5	1074,5	98375,8	91,55
2000 m.	923,9	1058,5	95674,7	90,39
2001 m.	912,9	1022,4	93043,0	91,0
2002 m.	873,4	982,1	89259,2	90,87
2003 m.	812,2	918,7	82876,7	90,21
2004 m.	466,1	522,9	47320,4	90,5
Viso	4927	5579,1	506549,8	90,75

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

5 lentelės duomenys rodo, kad išmokėtų šeimos pašalpų skaičius mažėja. Tai lėmė mažėjantis gimstamumas. Jei 1999 m. Lietuvoje gimė 36415 vaikai, tai 2003 m. tik 30598 vaikai, t.y. gimusiųjų skaičius sumažėjo 16 proc. [5, p. 40]. Per tą patį laikotarpį išmokėtų šeimos pašalpų skaičius sumažėjo nuo 1074,5 tūkst. vnt. iki 918,7 tūkst. vnt. (nelyginama su 2004 m. duomenimis, nes šeimos pašalpa tais metais buvo mokama tik iki liepos mėn.), t.y. 14,5 proc. Gimusių vaikų skaičiaus sumažėjimas nesutampa su išmokėtų pašalpų skaičiaus sumažėjimu, nes vienoms šeimoms ši pašalpa buvo mokama nuo vaiko gimimo iki 3 metų, o kitoms, kurios pagal Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą turėjo teisę gauti motinystės (tėvystės) pašalpą, šeimos pašalpa nebuvo mokama kol vaikui sukaks vieneri metai. Nuo 2004 m. liepos 1 d. dirbančiai motinai (tėvui) dabar ne tik kompensuojamas prarastas darbo užmokestis, bet ir mokama išmoka vaikui.

Šeimų, gavusių šeimos pašalpą, skaičius per 1999–2003 metus mažėjo, nes mažėjo vaikų gimstamumas. Jei 1999 m. buvo išmokėta 1074,5 tūkst. pašalpų, kurias gavo 938,5 tūkst. šeimų, tai 2003 m. išmokėtų pašalpų skaičius sumažėjo 14,5 proc., o jas gavusių šeimų skaičius sumažėjo 13,5 proc. Pašalpas gavusių šeimų ir išmokėtų pašalpų sumažėjimai gali nesutapti, nes šeimos pašalpa galėjo būti pradėta mokėti metų viduryje (kai vaikui sueina vieneri metai). Be to, išmokėtų pašalpų skaičius priklauso ne tik nuo gimimų skaičiaus, bet ir nuo to, kiek yra asmenų, apsidraudusių socialiniu draudimu ir gaunančių motinystės (tėvystės) pašalpą iki vaikui sueis vieni metai.

Metinės išlaidos šeimos pašalpoms priklauso nuo išmokėtų pašalpų skaičiaus ir vidutinio pašalpos dydžio. Išlaidos šeimos pašalpai tolygiai mažėjo per analizuojamą laikotarpį. 1999–2003 m. šios išlaidos sumažėjo 16 proc. Išlaidų šeimos pašalpai dalis bendrose kategorinių pašalpų išlaidose kito nuo 36 proc. 1999 m. iki 31 proc. 2003 m.

Išvados

1. Šeimoms išmokos už vaikus mokamos neatsižvelgiant į jų gaunamas pajamas. Išlaidos šiai pašalpai priklauso nuo: vaikų iki trejų metų skaičiaus, šeimų, auginančių vaikus iki vienerių metų ir apdraustų socialiniu draudimu bei gaunančių motinystės (tėvystės) pašalpą, skaičiaus, MGL dydžio, pašalpos dydžio, skaičiuojamo MGL-ais.

2. 2004 m. liepos 1 d. LR išmokų vaikams įstatymu pertvarkyta šeimos pašalpa už vaikus iki 3 metų, numatant remti kiekvieną šeimoje auginamą vaiką iki pilnametystės. Šeimai, auginančiai vieną ar du vaikus, vaikui iki 3 metų skiriama 0,75 MGL (93,75 Lt) per mėnesį išmoka, o vaikui nuo 3 iki 7 metų - 0,4 MGL (50 Lt) per mėnesį išmoka.

3. Išlaidos šeimos pašalpai Lietuvoje 1999 – 2003 m. mažėjo tolygiai. Per minėtą laikotarpį šios išlaidos sumažėjo 16 proc. Išlaidų šeimos pašalpai dalis bendrose kategorinių pašalpų išlaidose kito nuo 36 proc. 1999 m. iki 31 proc. 2003 m.

II.2.3. Pašalpa šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų

1997 metų pabaigoje priėmus LR valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymo straipsnių papildymą, įteisinta nauja pašalpa daugiavaikėms šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų (toliau- daugiavaikių šeimų pašalpa). Ši pašalpa buvo pusiau kategorinė iki 2004 m. liepos 1 d., kai įsigaliojo naujas LR išmokų vaikams įstatymas, kuriuo pašalpa buvo pertvarkyta į išmoką vaikui, numatant remti kiekvieną šeimoje auginamą vaiką iki pilnametystės.

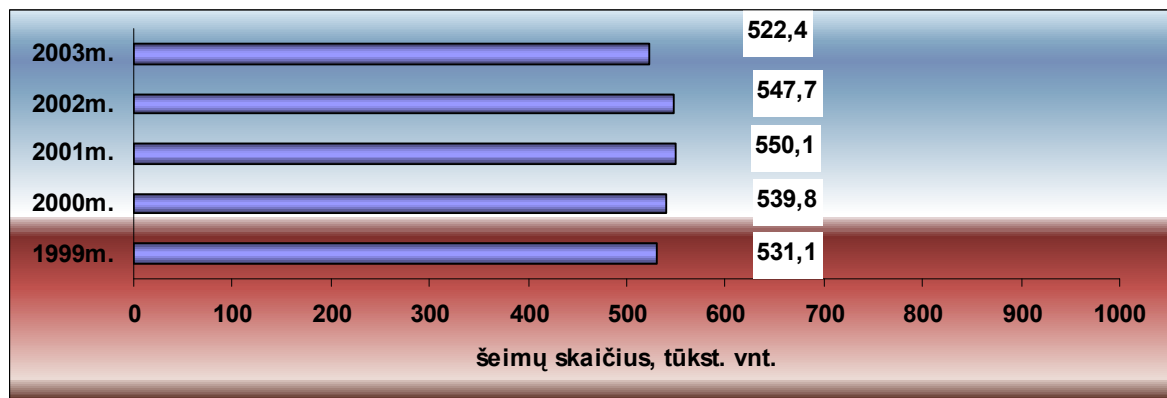
Dabar šeimoms išmokos už vaikus mokamos neatsižvelgiant į jų gaunamas pajamas (iki įstatymo įsigaliojimo 3 vaikus auginančios šeimos, kurių pajamos per mėnesį vienam nariui siekė 405 Lt per mėnesį, neturėjo teisės gauti valstybės pašalpų).

Šeimai, auginančiai tris ir daugiau vaikų, vaikui iki 3 metų mokama 1,1 MGL (137,5 Lt) per mėnesį išmoka, o vaikui nuo 3 iki 18 metų ir vyresniam, kol jis baigs dieninę mokymosi įstaigą, bet ne ilgiau kaip iki 24 metų, 0,4 MGL (50 Lt) dydžio išmoka per mėnesį.

Kadangi daugiavaikių šeimų pašalpa mokėta iki 2004 liepos 1d., bus analizuojamas šeimų, pašalpų ir išlaidų kitimas 1999 – 2003 m. laikotarpiu.

II.2.3.1. Pašalpas gavusių šeimų ir pašalpų skaičiaus kitimas

Šeimų, gaunančių daugiavaikių šeimų pašalpą Lietuvoje, skaičiaus dinamika per 1999 – 2003 metus pateikta 16 paveiksle.

16 pav. Daugiavaikių šeimų skaičiaus dinamika 1999 – 2003 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Daugiavaikių šeimų skaičius iki 2001 metų didėjo, o vėliau ėmė mažėti. Per analizuojamą laikotarpį daugiavaikių šeimų skaičius sumažėjo 8,7 tūkst. arba 1,64 proc. Jei 1999 m. daugiavaikių šeimų pašalpa vidutiniškai per mėnesį gavo 44,3 tūkst. šeimų, tai 2003 metais - 43,5 tūkst. šeimų.

Daugiavaikių šeimų pašalpų gavėjų pasiskirstymas pagal vaikų skaičių pateikiamas 6 lentelėje. Nors gimstamumas Lietuvoje mažėja, lentelės duomenys rodo, kad per 1999 – 2001 metus daugiavaikių šeimų, auginančių tris vaikus ir gaunančių šią pašalpą, skaičius didėjo. Šeimų, auginančių keturis ir daugiau vaikų, skaičius didėjo iki 2002 metų. Tai reiškia, kad iki 2002 m. santykinai didėjo vaikų, gimstančių daugiavaikėse šeimose, skaičius.

6 lentelė

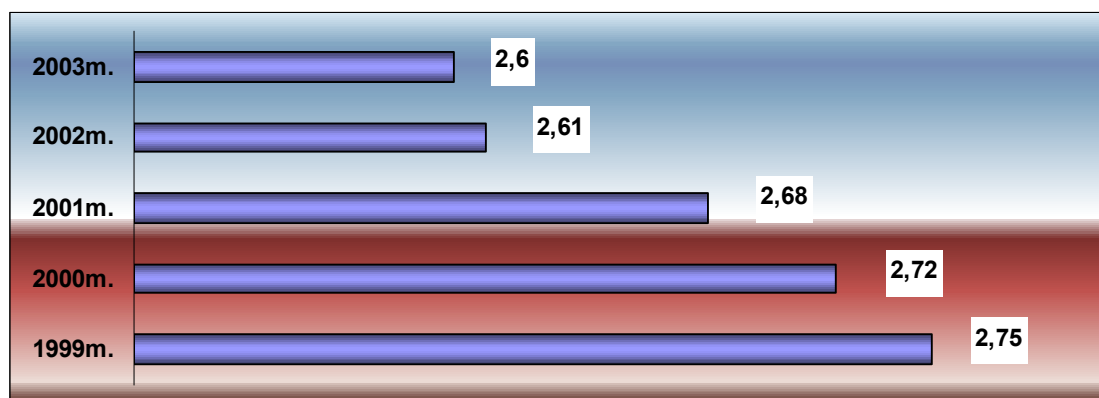
Daugiavaikių šeimų pašalpas gavusių šeimų skaičiaus dinamika 1999 – 2003 m., tūkst. vnt.

	1999m.	2000m.	2001m.	2002m.	2003m.
Daugiavaikės šeimos, auginančios 3 vaikus	389	394,7	400,7	396,1	377,3
Daugiavaikės šeimos, auginančios 4 ir daugiau vaikų	141,7	145,2	149,4	151,6	145,1

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Tiek šeimų, auginančių tris, tiek ir šeimų, auginančių keturis ir daugiau vaikų ir gaunančių daugiavaikių šeimų pašalpas, skaičius labiausiai išaugo per 2000 – 2001 metus (atitinkamai 1,52 proc. ir 2,89 proc.). Nuo 2002 metų abiejų kategorijų šeimų skaičius ėmė mažėti.

Daugiavaikių šeimų, auginančių tris vaikus ir gaunančių pašalpą, bei auginančių keturis ir daugiau vaikų santykis pateiktas 17 paveiksle. Šis santykis parodo demografinę struktūrą bei jos kitimą.

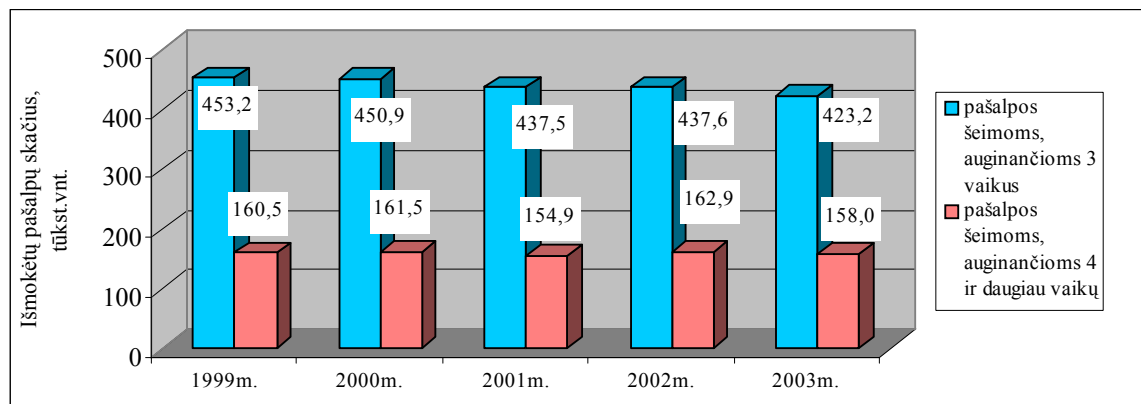

17 pav. Daugiavaikių šeimų, auginančių tris vaikus ir keturis bei daugiau vaikų, santykis 1999 – 2003 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Ši struktūra rodo, kad jei 1999 m. vienai šeimai, auginančiai keturis ir daugiau vaikų, teko 2,75 šeimos, auginančios tris vaikus ir gaunančios pašalpą, tai 2003 m. – teko 2,6 šeimos. Vadinasi, matuojant ne tik absoliučiais, bet ir santykiniais matais, daugėja šeimų, auginančių 4 ir daugiau vaikų, skaičius.

Pašalpų, išmokėtų šeimoms, auginančioms tris vaikus ir auginančioms keturis ir daugiau vaikų, dinamika pateikta 18 paveiksle. Nors šeimų, auginančių 3 vaikus, skaičius iki 2001 m. didėjo, bet šioms šeimoms išmokėtų pašalpų skaičius iki minėtų metų palaipsniui mažėjo.

18 pav. Daugiavaikėms šeimoms išmokėtų pašalpų skaičiaus kitimas 1999 – 2003 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

18 paveikslo duomenys rodo, kad daugiavaikėms šeimoms, auginančioms 3 vaikus, išmokėtų pašalpų skaičius per 1999 – 2003 metus sumažėjo nuo 453,2 tūkst. iki 423,2 tūkst. pašalpų (6,4 proc.). Per tą patį laikotarpį pašalpų, išmokėtų šeimoms, auginančioms keturis ir daugiau vaikų, skaičius kito netolygiai: 2000 m. padidėjo, 2001 m. – sumažėjo, 2002 m. – vėl didėjo ir 2003 m. sumažėjo. Pašalpų šioms šeimoms skaičius sumažėjo 1,6 proc.

Išmokamų pašalpų skaičiaus kitimą pagrįsde sąlygoja demografiniai veiksniai. Gimstančių ne tik pirmais, antrais bet ir trečiais vaikais šeimoje skaičius mažėja: 1996-2003 m. gimusiųjų pirmaisiais sumažėjo nuo 19,2 iki 14,9 tūkst. vaikų, antraisiais - nuo 13,7 iki 10,2 tūkst. vaikų, trečiaisiais - nuo 3,9 iki 3,3 tūkst. vaikų. Tačiau gimusiųjų ketvirtaisiais ir penktaisiais šeimoje skaičius mažėja: 1996-2003 m. gimusiųjų ketvirtaisiais padidėjo nuo 1,2 iki 1,1 tūkst. vaikų, gimusiųjų penktaisiais – nuo 0,53 iki 0,52 tūkst. vaikų. Gimusiųjų šeštaisiais ir paskesniais vaikais skaičius per 1996 – 2003 m. laikotarpį padidėjo nuo 4,8 iki 5,1 tūkst. vaikų (žr. **12 PRIEDA**). Gimstamumo mažėjimo bei pastaraisiais metais gimusiųjų šeštaisiais ir paskesniais vaikais šeimoje skaičiaus didėjimo tendencijos sąlygoja tai, kad daugiavaikių šeimų pašalpas gaunančių šeimų skaičius beveik nesikeičia.

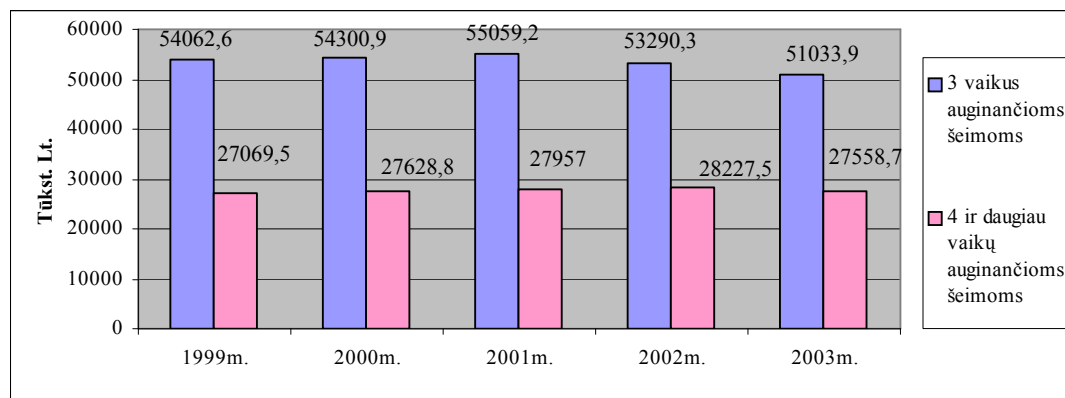
Skirtingais laikotarpiais pašalpų ir šeimų skaičiaus santykis turėtų būti didesnis negu šeimos pašalpos, nes daugiavaikių šeimų pašalpos mokėjimo laikotarpis – ilgesnis negu šeimos pašalpos. Formaliai daugiavaikių šeimų pašalpos mokėjimo laikotarpis šeimai gali trukti nuo kelių metų (kol šeimoje yra trys ar daugiau vaikų iki 16 metų amžiaus ir vyresnių, besimokančių bendrojo lavinimo mokyklose) iki 18 – 19 metų (pvz. trynukai, kurie mokytųsi iki 18 – 19 metų amžiaus). Šeimų, gaunančių pašalpas, pasikeitimas turėtų būti lėtas ir priklausyti nuo atitinkamos amžiaus grupės vaikų skaičiaus pasikeitimo.

Vidutiniškai per mėnesį išmokamų daugiavaikių šeimų pašalpų skaičius Lietuvoje kito nuo 51,1 tūkst. pašalpų 1999 metais iki 48,4 tūkst. pašalpų 2003 metais.

II.2.3.2. Išlaidų daugiavaikėms pašalpoms kitimas

Daugiavaikių šeimų pašalpos dalis bendrose paramos šeimai išlaidose per 1999 – 2003 m. laikotarpį išliko stabili – 33 – 34 proc.

Išlaidos daugiavaikių šeimų pašalpoms kito netolygiai – 1999 - 2001 metais jos didėjo, vėliau ėmė mažėti. Per 1999 – 2003 m. laikotarpį išlaidos šiai pašalpai sumažėjo 2539,5 tūkst. Lt. arba 3,13 proc. ir 2003 m. siekė 78592,6 tūkst. Lt. Išlaidų pašalpoms, išmokėtoms šeimoms, auginančioms tris vaikus ir auginančioms keturis ir daugiau vaikų, dinamika pateikta 19 paveiksle.

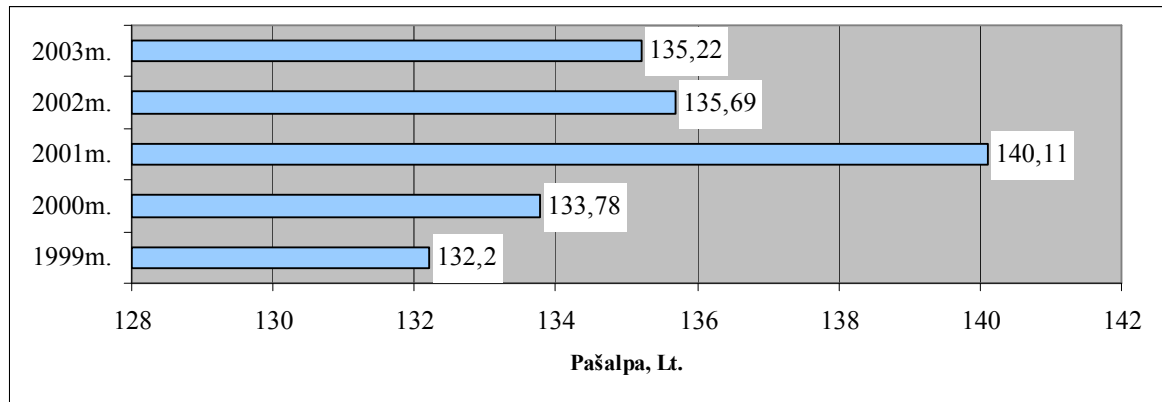

19 pav. Išlaidų daugiavaikių šeimų pašalpoms dinamika 1999 – 2003 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Išmokos tris vaikus auginančioms šeimoms sumažėjo nuo 54062,6 tūkst. Lt. 1999 metais iki 51033,9 tūkst. Lt. 2003 metais, t.y. 5,6 proc., o išmokos šeimoms, auginančioms keturis ir daugiau vaikų per tą patį laikotarpį padidėjo 489,2 tūkst. Lt. arba 2 proc. Šių išlaidų pokytį lėmė daugiavaikių šeimų skaičiaus kitimas atskirais laikotarpiais.

Vidutinis pašalpos dydis. Kadangi ši pašalpa, kaip ir kitos periodinės pašalpos, gali būti mokama už nepilną mėnesį (pavyzdžiui, gimus trečiam, ketvirtam vaikui mėnesio viduryje, arba trečiam, ketvirtam vaikui sulaukus 19 metų ir baigus mokytis), tai jos vidutinis dydis turi būti nedidesnis už nustatytą. Vidutinio pašalpos šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų, dydžio kitimas atsispindi 20 paveiksle.

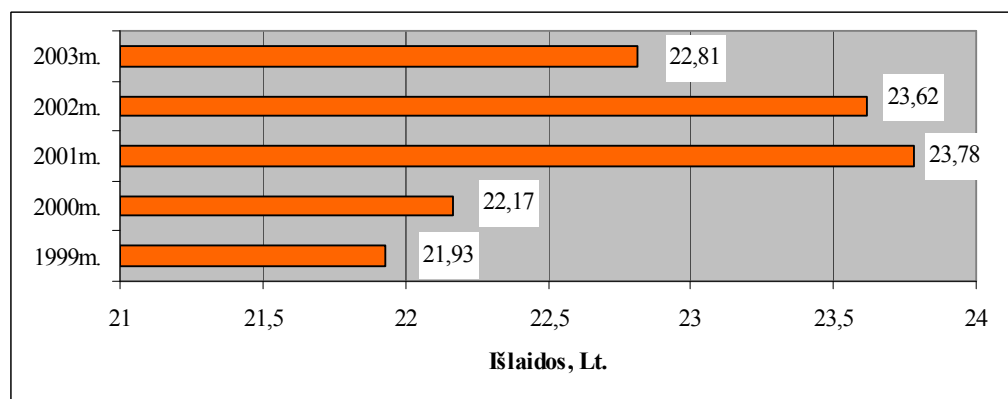

20 pav. Vidutinis vienos pašalpos, išmokamos daugiavaikėms šeimoms, dydis 1999 – 2003m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Paveikslo duomenys rodo, kad vidutinis vienos pašalpos dydis augo iki 2001 m., nes būtent iki minėtų metų išlaidos šiai pašalpai didėjo, o išmokėtų pašalpų skaičius mažėjo.

Analizuojant daugiavaikių šeimų pašalpas, svarbu žinoti, kaip kito išlaidos vienam gyventojui. Jų kitimas pateiktas 21 paveiksle.

21 pav. Išlaidos daugiavaikių šeimų pašalpoms, tenkančios vienam gyventojui per metus 1999 – 2003 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys; Lietuvos statistikos departamento duomenys

Lietuvoje per 1999 – 2001m. daugiavaikių pašalpų išlaidos vienam gyventojui palaipsniui didėjo, sekančiais metais ėmė mažėti. Padidėjimą sąlygojo gyventojų skaičiaus mažėjimas bei išlaidų šiai pašalpai padidėjimas 2,3 proc.(nuo 81132,1 tūkst. Lt. 1999 m. iki 83016,2 tūkst. Lt. 2001 m.). Toliau mažėjant gyventojų skaičiui bei daugiavaikių pašalpų išlaidoms nuo 2001 metų išlaidos, tenkančios vienam gyventojui taip pat mažėjo. Per visą 1999 – 2003 m. laikotarpį išlaidos vienam gyventojui padidėjo 0,87 Lt. arba 4 proc.

Išvados

1. 2004 m. liepos 1 d. įsigaliojus naujam LR išmokų vaikams įstatymui, pašalpa šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų, buvo pertvarkyta į išmoką vaikui, numatant remti kiekvieną šeimoje auginamą vaiką iki pilnametystės. Šeimoms išmokos už vaikus mokamos neatsižvelgiant į jų gaunamas pajamas .

2. Lietuvoje daugiavaikių šeimų, auginančių tris vaikus ir šeimų, auginančių keturis ir daugiau vaikų, santykis kito nuo 2,75 1999m. iki 2,6 2003 m. Vadinasi, per minėtą laikotarpį šeimų, auginančių tris vaikus, skaičius mažėjo, o auginančių 4 ir daugiau vaikų – didėjo.

3. Išlaidų suma daugiavaikių šeimų pašalpoms priklauso nuo šeimų, auginančių tris vaikus ir šeimų, auginančių keturis ir daugiau vaikų, skaičiaus; vaikų amžiaus ir skaičiaus šeimoje; MGL dydžio, pašalpos dydžio, išreikšto MGL-ais.

4. Išlaidos šiai pašalpai Lietuvoje 1999 – 2003 m. sumažėjo 2539,5 tūkst. Lt. arba 3,13 proc. Išlaidų pokytį lėmė daugiavaikių šeimų skaičiaus mažėjimas.

5. Išlaidų dalis daugiavaikių šeimų pašalpai bendrose paramos šeimoms, auginančioms vaikus, išlaidose kito nuo 32,98 proc. 1999 metais iki 33,02 proc. 2003 metais.

II.2.4. Vaiko globos (rūpybos) išmoka

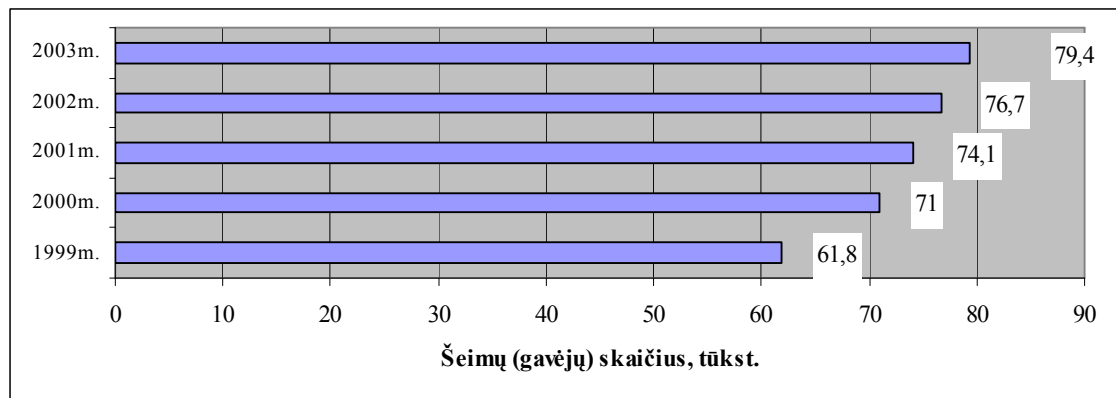
Globos (rūpybos) išmoka – tai išmoka vaikui, globojamam šeimoje, šeimynoje ar nevyriausybinėje vaikų globos institucijoje (įstaigoje) ir jo globos (rūpybos) laikotarpiu skiriama 4 MGL (500 Lt.) dydžio išmoka per mėnesį [12]. Pašalpos dydis nuolat kito. Iš pradžių jis buvo nustatytas 1,5 MGL dydžio, tuo tarpu nuo 1998 m. liepos mėnesio padidintas iki 2 MGL. Siekiant paskatinti šeimas globoti vaikus namuose, sumažinti valstybinėse globos institucijose globojamų vaikų skaičių (institucijose vaikų išlaikymo kaštai yra dvigubai didesni), parama likusiems be tėvų globos (rūpybos) vaikams palaipsniui buvo padidinta nuo 187,5 Lt iki 500 Lt. [23] .

Kai globojamam vaikui mokama našlaičio pensija ir (arba) periodinė išmoka jam išlaikyti (alimentai), globos (rūpybos) išmokos dydis yra lygus skirtumui tarp 4 MGL dydžio ir šių išmokų dydžio. Jeigu globojamas vaikas nuolat arba darbo dienomis išlaikomas (nakvynė ir maistas)

valstybės ar savivaldybės finansuojamos įstaigos, išmoka skiriama už laikotarpį, kai vaikas būna pas globėją (rūpintoją) ir negauna vaiko maistpinigių už tą laikotarpį. Išmokos dydis apskaičiuojamas proporcingai to mėnesio kalendorinių dienų, kurias vaikas buvo pas globėją (rūpintoją), skaičiui.

Jei baigiasi vaikui nustatyta globa (rūpyba) dėl pilnametystės, emancipacijos ar santuokos sudarymo, išmoka mokama ir toliau, jei asmuo toliau nenutrūksta mokosi dieninėje mokykloje (dieniniame mokyklos skyriuje), profesinės, aukštesniosios ar aukštosios mokyklos dieniniame skyriuje ir nedirba. Išmoka mokama ne ilgiau kaip iki jam sukanka 24 metai [12].

Didėjant socialinės rizikos šeimų, kuriose tėvai netinkamai auklėja ar neprižiūri savo vaikų, didėja likusių be tėvų globos vaikų skaičius. Vaiko globos (rūpybos) pašalpos padidinimas Lietuvoje įtakojo šeimų apsisprendimą imtis globoti vaikus šeimose, steigti šeimynas. Kadangi vaiko globos pašalpa mokama asmenims ar šeimoms, globojantiems be tėvų globos likusius vaikus, svarbu išanalizuoti, kaip kito vaiko globos išmokas gavusių šeimų (gavėjų) skaičius. Kadangi šeimų, gavusių išmokas, skaičiaus duomenys už 2004 m. nėra visiškai tikslūs, jų dar trūksta, bus analizuojamas 1999 – 2003 m. laikotarpis.

22 pav. Šeimų (gavėjų), gavusių vaiko globos išmokas, skaičiaus dinamika 1999 – 2003 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Paveikslo duomenys rodo, kad per 1999 – 2003 metų laikotarpį šeimų (gavėjų), gavusių vaiko globos (rūpybos) išmokas, skaičius padidėjo 28,5 proc. Taigi pastebima likusiems be tėvų globos vaikams teikiamą paramą gaunančiųjų skaičiaus augimo tendencija, kuri gali būti paaiškinta kai kurių vaikų globojančių asmenų siekimu gauti papildomų pajamų, ypač kai 1999 m. išmoka buvo padidinta iki 500 Lt už kiekvieną globojamą vaiką.

Pašalpų, išmokėtų vaikų globojamiems asmenims, skaičiaus ir nuo jo priklausančių išlaidų sumos šiai išmokai dinamika pateikta 7 lentelėje.

Vaiko globos (rūpybos) išmokų skaičiaus ir išlaidų dinamika 1999 – 2004 m.

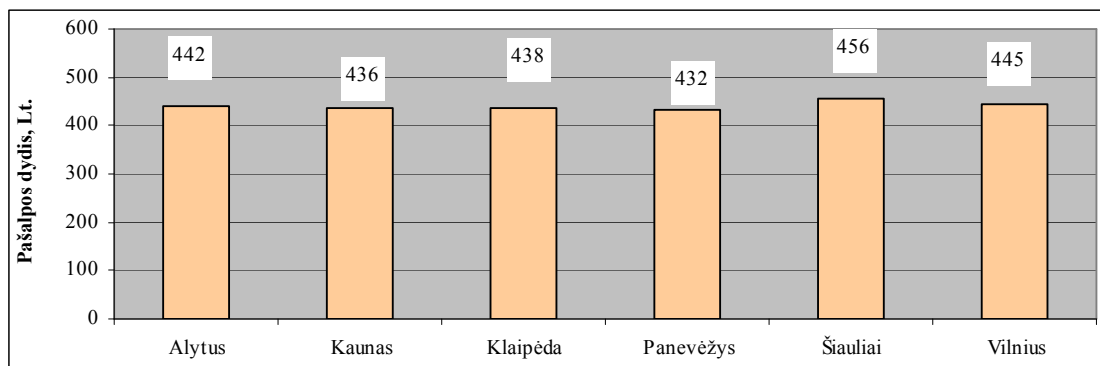
	1999m.	2000m.	2001m.	2002m.	2003m.	2004m.
Išmokų skaičius, tūkst. vnt.	87,6	96,8	100,9	106	109,5	113,9
Išmokų suma, tūkst. Lt.	38055,5	43240,8	44515	46931,8	48582,8	51074,7

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Iš 7 lentelės duomenų matyti, jog išmokėtų pašalpų skaičius pastoviai didėjo. Per analizuojamą laikotarpį išmokėtų pašalpų skaičius išaugo 30 proc. arba 26,3 tūkst. pašalpų. Didžiausias išmokų skaičiaus padidėjimas buvo 1999 – 2000 metais. 2000 m. lyginant su praėjusiais metais išmokėta 10,5 proc. pašalpų daugiau. Kasmet išmokų skaičius vidutiniškai didėjo 3-4 proc.

Augant išmokėtų vaiko globos pašalpų skaičiui, išlaidos šiai pašalpai taip pat turėjo tendenciją didėti. Jei 1999 m. buvo išmokėta vaiko globos išmokų už 38055,5 tūkst. Lt., tai 2004 m. jų išmokėta jau 34,21 proc. daugiau, t.y. 51074,7 tūkst. Lt. Didžiausias augimas pastebimas 1999 – 2000 m., tuomet išlaidų suma šiai pašalpai išaugo 13,63 proc. 2001 – 2002 m. išmokų suma padidėjo 5,43 proc., 2003 – 2004 m. – 5,13 proc.

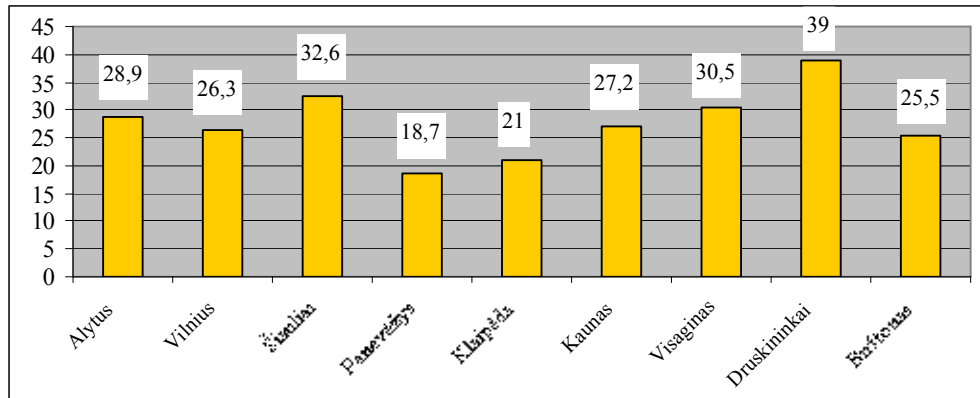
2003 m. vidutinis vaiko globos pašalpos dydis nė viename iš Lietuvos didžiausių miestų neprilygo nustatytam – 4 MGL ir kito nuo 432 Lt. iki 456 Lt., kai vidutiniškai Lietuvoje buvo 443,68 Lt. (žr. 23 pav.).

23 pav. Vidutinis vaiko globos (rūpybos) išmokos dydis didžiuosiuose Lietuvos miestuose 2003m. Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys; Lietuvos apskritys. Ekonominė ir socialinė raida. 2003. (2004). Statistikos departamentas prie LRV. Vilnius. p. 226 – 229.

Galima pastebėti, kad didžiausias vidutinis išmokos dydis 2003 metais buvo Šiaulių ir Vilniaus miestuose, mažiausias – Panevėžyje ir Kaune.

Verta panagrinėti ir pašalpų skaičių, tenkanti tūkstančiui gyventojų (žr. 24 pav.).

24 pav. Vaiko globos pašalpų skaičius, tenkantis 1000 – iui gyventojų 2004 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų bei Statistikos departamento duomenys.

Matome, kad pašalpų skaičius, tenkantis 1000 – iui gyventojų, svyruoja nuo 18,7 iki 39 pašalpų. Daugiausia pašalpų tūkstančiui gyventojų tenka Druskininkų ir Šiaulių miestams, mažiausiai – Panevėžiui.

Išvados

1. Siekiant paskatinti šeimas globoti vaikus namuose, sumažinti valstybinėse globos institucijose globojamų vaikų skaičių, motyvuojant, kad institucijose vaikų išlaikymo kaštai yra dvigubai didesni, parama likusiems be tėvų globos (rūpybos) vaikams yra 4 MGL dydžio (500 Lt.). Ši išmoka tampa patraukli tiems, kurie norėtų paimti vaiką ar kelis ir dėl savanaudiškų paskatų pasinaudoti vaiko globai skirtais pinigais.
2. 1999 – 2003 m. šeimų (gavėjų), gavusių vaiko globos (rūpybos) išmokas, skaičius padidėjo 28,5 proc. Išlaidos šiai pašalpai taip pat turėjo tendenciją didėti, 2004 m. lyginant su 1999 m. pašalpų išmokėta 51074,7 tūkst. Lt. daugiau, t.y. 34,21 proc. Didžiausias augimas pastebimas 1999 – 2000 m.

II.2.5. Vienkartinė pašalpa našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams įsikurti

Sulaukęs 18 metų našlaitis ar likęs be tėvų globos asmuo, kuris iki pilnametystės buvo globojamas įstaigoje, šeimynoje ar globėjų ir nėra toliau valstybės išlaikomas globos institucijoje, turi teisę į vienkartinę išmoką būstui įsigyti arba įsikurti. Ši išmoka mokama iš savivaldybių lėšų vaikams, kurie buvo auklėjami vaikų namuose, taip pat kuriuos globojo atskiri asmenys,

baigusiams (arba toliau nebesimokantiems) bendrojo lavinimo mokyklą, internatinę mokyklą, profesinę mokyklą, kai toliau neteikiamas valstybės išlaikymas ir parama.

Nuo 2000 m. sausio 1 d. įsikūrimo pašalpa našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams buvo padidinta nuo 18 MGL (2250 Lt.) iki 50 MGL (6250 Lt.). Ši išmoka grynaisiais yra neišmokama. Ji yra tikslinė ir skiriama gyvenamajam namui, butui (būstui) įsigyti (sumokėti daliai paskolos būstui statyti arba pirkti), įsikurti (būstui rekonstruoti arba baldams ir buitinei technikai įsigyti) arba gyvenamosios patalpos nuomai, mokesčiams už komunalines paslaugas. Dėl šios išmokos minėti asmenys gali kreiptis iki jiems sukaks 25 metai [12].

Našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams išmokėtų vienkartinių išmokų būstui įsigyti arba įsikurti skaičius ir išlaidų šiai išmokai kitimas Lietuvoje per 1999 – 2004 metus pateiktas 8 lentelėje.

8 lentelė

Išmokų būstui įsigyti arba įsikurti skaičiaus, išmokų išlaidų ir vidutinio pašalpos dydžio dinamika 1999 – 2004 m.

	1999m.	2000m.	2001m.	2002m.	2003m.	2004m.
Pašalpų skaičius, tūkst. vnt.	0,55	0,7	1,28	1,5	1,3	1,7
Išlaidos, tūkst. Lt.	1245,28	3075,63	4347,59	5841	5432,6	5431,7
Vidutinis išmokos dydis, Lt.	2264	4394	3397	3894	4179	3195

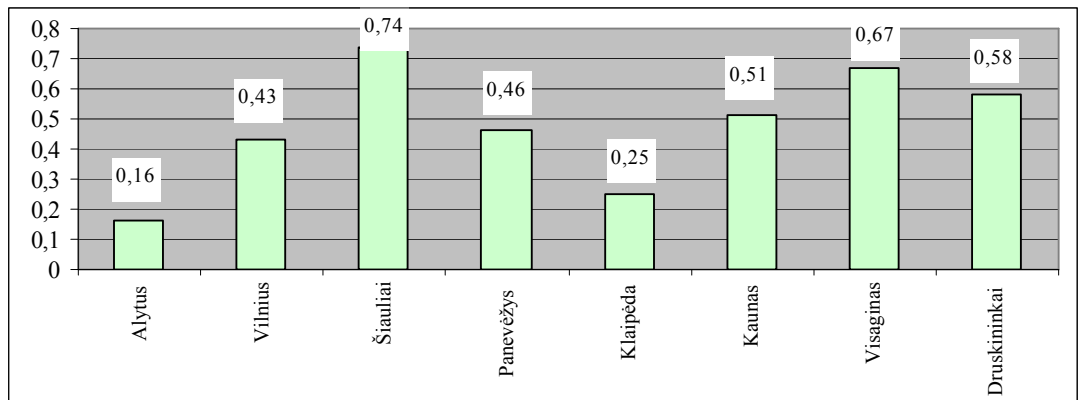
Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Iki 2002 metų išmokėtų pašalpų būstui įsigyti ar įsikurti skaičius palaipsniui didėjo, sekančiais metais – sumažėjo, o 2004 m. – vėl padidėjo. Per visą analizuojamą laikotarpį šių pašalpų skaičius padidėjo nuo 550 pašalpų 1999 metais iki 1700 pašalpų 2004 m., t.y. 209 proc.

Išlaidos šiai pašalpai sudaro nedidelę visos paramos šeimai, auginančiai vaikus, dalį. 1999 m. išmoka būstui įsigyti arba įsikurti sudarė 0,51 proc. visų paramos šeimai išlaidų, o 2004 m. ši dalis padidėjo iki 1,95 proc.

Išlaidos šiai išmokai priklauso nuo išmokėtų pašalpų skaičiaus ir vidutinio pašalpos dydžio. Išlaidos didėjo iki 2002 metų, paskui pradėjo mažėti. Labiausiai išlaidos šiai išmokai padidėjo 1999 – 2000 metais, t.y. 2,5 karto arba 147 proc. Išlaidų didėjimą lėmė išmokėtų pašalpų skaičiaus padidėjimas ir vienos pašalpos dydžio padidinimas nuo 18 MGL iki 50 MGL nuo 2000 metų sausio 1 d. Per visą laikotarpį išlaidos padidėjo 4,4 karto arba 4186,42 tūkst. Lt.

Pašalpų našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams įsikurti skaičiaus dinamika didžiuosiuose Lietuvos miestuose 2004 m. pateikta 25 paveiksle.

25 pav. Įsikūrimo pašalpų skaičius 1000 – iui gyventojų Lietuvos miestuose 2004 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų bei Statistikos departamento duomenys.

Paveikslo duomenys rodo, kad daugiausia įsikūrimo išmokų 1000 – iui gyventojų išmokėta Šiaulių ir Visagino miestų našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams. Mažiausia įsikūrimo pašalpų 1000 – iui gyventojų išmokėta Alytuje ir Klaipėdoje.

Išvados

1. Išmoka būstui įsigyti arba įsikurti yra vienkartinė, skiriama sulaukus 18 metų amžiaus likusiems be tėvų globos asmenims. Ji lygi 50 MGL.
2. Išlaidos šiai išmokai priklauso nuo išmokėtų pašalpų skaičiaus ir vidutinio pašalpos dydžio. Per visą laikotarpį išlaidos padidėjo 4,4 karto arba 4186,42 tūkst. Lt. Išlaidų didėjimą lėmė išmokėtų pašalpų skaičiaus padidėjimas 209 proc. ir vienos pašalpos dydžio padidinimas nuo 18 MGL iki 50 MGL nuo 2000 metų sausio 1 d.

II.3. Pašalpos mažas pajamas turinčioms šeimoms

Nuo 2004 m. balandžio 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymui, šalyje pradėta įgyvendinti vieninga pajamų ir turto įvertinimo principu teikiamos piniginės socialinės paramos, garantuojančios nepasiturintiems gyventojams minimalias lėšas prasimaitinti bei būtiniausioms komunalinėms paslaugoms apmokėti, sistema. Šeimoms, atsidūrusioms ypač sunkioje padėtyje, gali būti skiriamos vienkartinės pašalpos, kurių skyrimo tvarką nustato savivaldybės.

II.3.1. Socialinė pašalpa

Socialinę pašalpą, kaip ir anksčiau, turi teisę gauti šeimos ir vieni gyvenantys žmonės, kurių pajamos vienam asmeniui yra ne didesnės už Vyriausybės nustatytą valstybės remiamų pajamų lygį, t. y. 135 Lt vienam asmeniui per mėnesį. Jos dydis lygus 90 proc. skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų ir šeimos (vieno gyvenančio asmens) pajamų per mėnesį.

II.3.1.1. Socialinės pašalpos skyrimo principai

Piniginė socialinė parama teikiama gyventojams, dėl objektyvių priežasčių negalintiems gauti pakankamai lėšų pragyvenimui savo pastangomis (darbingi šeimos nariai aktyviai ieško darbo per valstybines teritorines darbo biržas), taip pat, kai negauna paramos iš kitų šaltinių ar kai ji yra nepakankama, ypač iš socialinės apsaugos sistemos (mokamos pensijos, socialinės išmokos, kompensacijos, teikiamos paslaugos ir pan.). Todėl iš prašančios socialinės paramos šeimos (asmens) reikalaujama, kad ji pirmiausia gautų visas pajamas, kurias ji gali gauti savo pastangomis, t. y. gautų jai priklausančias išmokas, darbingi šeimos nariai aktyviai ieškotų darbo per valstybines teritorines darbo biržas, nesusituokusių asmenų vaikams būtų pripažinta ar nustatyta tėvystė, jiems, taip pat išsiskyrusių tėvų, vaikams būtų teismo patvirtinta sutartimi arba teismo sprendimu nustatytas išlaikymas ir pan. [30].

Socialinė pašalpa skiriama šeimoms, vienišiams asmenims arba tam tikrais atvejais tik šeimų vaikams. Šeima laikoma sutuoktiniai arba bendrai gyvenantys asmenys, taip pat susituokęs asmuo, su kuriuo teismo sprendimu dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium yra likę gyventi jų vaikai, arba vienas iš tėvų, jų vaikai ir įvaikiai iki 18 metų. Į šeimos sudėtį taip pat įskaitomi nedirbantys nesusituokę ir su kitu asmeniu bendrai negyvenantys asmenys nuo 18 iki 24 metų: besimokantys dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose ir kitų formaliojo švietimo įstaigų dieniniuose skyriuose, taip pat asmenys nuo dieninių bendrojo lavinimo mokyklų baigimo dienos iki tų pačių metų rugsėjo 1 d. į globėjų šeimų sudėtį vaikai, kuriems įstatymo tvarka yra nustatyta globa ar rūpyba, neįskaitomi [13].

Viena iš svarbiausių problemų skiriant socialinę paramą buvo ta, kad įvertinamos tik turimos šeimos pajamos (darbo pajamos, pensijos, pašalpos ir kt.), tačiau neatsižvelgiama į turimą turtą. Dabar šeima (vienas gyvenantis asmuo) turi teisę gauti socialinę pašalpą, jeigu vidutinės 3 praėjusių mėnesių šeimos (vieno gyvenančio asmens) pajamos yra mažesnės už valstybės remiamas pajamas šeimai (asmeniui) ir šeimos (asmens) turimo turto vertė neviršija turto vertės normatyvo. Šeima ar vienas gyvenantis asmuo pagal turto dydį turi teisę į piniginę socialinę

paramą, jeigu viso jų turimo turto vertė neviršija tam miestui, miesteliui ar kaimui, kuriame jie gyvena, apskaičiuotos normatyvinės turto vertės. Nustatant viso šeimos ar asmens turimo turto dydį, visai neatsižvelgiama į turimą nebrangų turtą. Turimų gyvulių, paukščių, žvėrelių ir bičių šeimų vertė, taip pat įgyto per deklaruojamąjį laikotarpį turto vertė į bendrąją turto vertę įskaičiuojama tik tada, jeigu ji yra didesnė už 4000 Lt, o meno kūrinių ir juvelyrinių dirbinių vertė - jei ji viršija 2000 Lt. [30].

Jei asmuo dirba, jis turi dirbti visu etatu arba ne mažiau 2/3 darbo laiko trukmės, nustatytos Darbo kodekse per pastaruosius 3 mėnesius ir jam turi būti priskaityta ne mažesnė nei minimali mėnesinė alga proporcingai dirbtam laikui. Taip siekiama teikti paramą tik tiems, kurie iš tiesų dirba, tačiau uždirba per mažai, kad išlaikytų šeimą. Kadangi pašalpa mokama šeimoms, atsižvelgiama į tai, ar kitas sutuoktinis taip pat dirba tiek, kiek galėtų, ar nesiekiami užuot dirbus gyventi iš socialinės pašalpos. Todėl visais pašalpos skyrimo atvejais nurodoma, kad jei vienas sutuoktinis nedirba (dėl priežasčių pripažįstamų svarbiomis), kitas turėtų dirbti, arba gali nedirbti tik dėl svarbių priežasčių.

Svarbiomis nedarbo priežastimis pripažįstama mokymasis mokymo įstaigose iki 24 metų, pensinis amžius, I ar II grupės invalidumas, gydymasis stacionarinėje gydymo įstaigoje (ne trumpiau kaip mėnesį), moterų nėštumas (iki gimdymo likę ne daugiau 70 kalendorinių dienų), nuolatinė būtina šeimos nario slauga, nustatyta teisės aktų tvarka. Bedarbiai gali pretenduoti į socialinę pašalpą tuomet, kai jie yra ne mažiau kaip 6 mėnesius užsiregistravę darbo biržoje kai ieškantys darbo ir gauna išmokas (bedarbio pašalpą, užmokestį už viešuosius darbus, mokymosi laikotarpiu – mokymosi pašalpą). Iki naujo įstatymo įsigaliojimo bedarbių šeimos socialinę pašalpą gaudavo tik tol, kol turėjo teisę į bedarbio ar mokymo pašalpas arba kol dirbo viešuosius darbus ir šešis mėnesius pasibaigus šiems laikotarpiams.

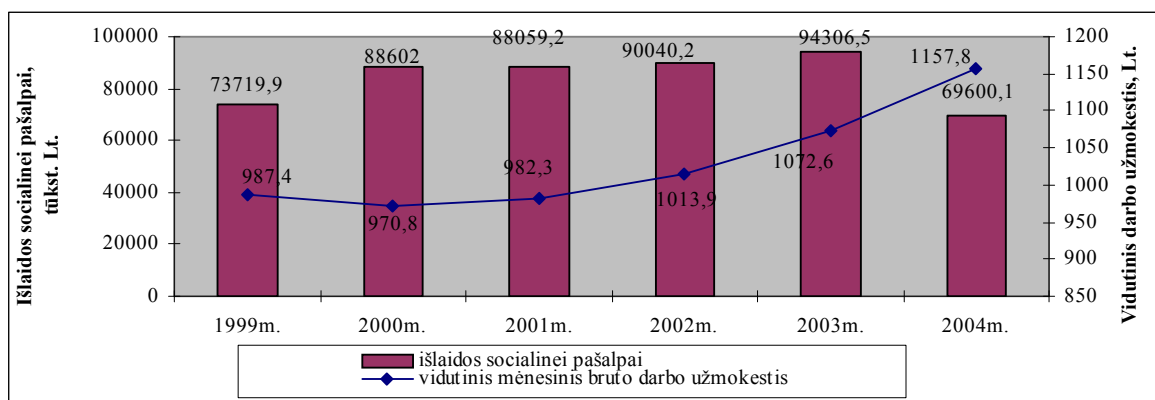
Skiriant socialinę pašalpą, išskiriamos šeimos, auginančios vaikus. Teisę į pašalpą turi motina arba tėvas, jei augina namuose vaiką iki 3 metų, nelankantį ikimokyklinės vaikų ugdymo įstaigos; taip pat jei augina namuose bent vieną nelankantį ikimokyklinės ugdymo įstaigos arba mokyklos vaiką iki 8 metų, kai šeima turi 3 ir daugiau vaikų iki 14 metų ir kai vaikai yra tinkamai prižiūrimi. Jei vaikas yra ikimokyklinio amžiaus, bet ne vyresnis kaip 8 metų, nelankantis ikimokyklinės ugdymo įstaigos pagal gydytojų rekomendaciją arba dėl to, kad gyvenamojoje vietoje nėra tokios įstaigos ar vietų joje, šeima gali kreiptis dėl socialinės pašalpos. Skiriant socialinę pašalpą vaikams nuo 16 iki 18 metų, būtina, kad jie arba dirbtų, arba mokytųsi mokymo įstaigų dieniniuose skyriuose, arba būtų įsiregistravę darbo biržoje.

Kai gautą socialinę pašalpą šeimos naudoja ne pagal paskirtį, už skirtąją pašalpą gali būti teikiama parama perkant būtiniausias produktus ar vartojamąsias prekes.

II.3.1.2. Išlaidų socialinei pašalpai kitimas

Socialines pašalpas moka savivaldybės iš savo biudžeto lėšų. Savivaldybių išlaidos socialinėms pašalpoms priklauso nuo pašalpų skaičiaus 1000 –iui gyventojų ir vidutinio vienos pašalpos dydžio. Pirmasis iš jų atspindi santykinį skurstančių gyventojų skaičių, kuris priklauso nuo nedarbo lygio, vidutinio metinio užimtųjų skaičiaus, o antrasis – jų santykinės pajamas, kurias sudaro vidutinis mėnesinis darbuotojų darbo užmokestis, kitos gautos pajamos ir jų dydžiai.

Nepasiturinčiųjų paramai vidutiniškai kasmet išleidžiama apie 0,5 proc. BVP [23]. Bendrose pašalpų mažas pajamas turinčių gyventojų išlaidose socialinių pašalpų dalis 1999 – 2004 m. sudarė 34 – 36 proc.

26 pav. Išlaidų socialinėms pašalpoms bei vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio ryšys 1999 –2004 m.

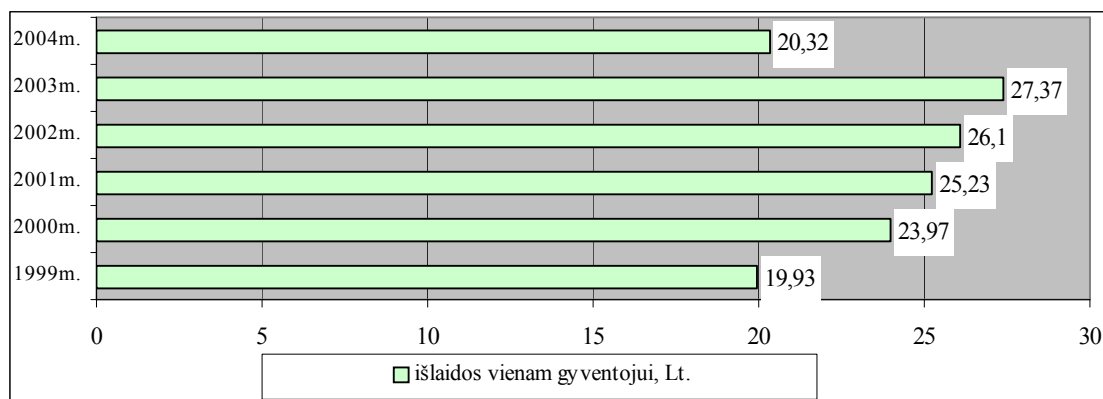
Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys; Lietuvos statistikos metraštis (2004). p.116.

Nuo 1999 iki 2003 m. išlaidos socialinei pašalpai Lietuvoje kasmet didėjo, per šį laikotarpį jos padidėjo 1,3 karto (nuo 73719,9 tūkst. Lt iki 94306,5 tūkst. Lt.). Išlaidų padidėjimą sąlygojo išmokėtų pašalpų skaičiaus padidėjimas 17,36 proc. (nuo 1221,4 tūkst. pašalpų 1999 m. iki 1433,4 tūkst. pašalpų 2003 m.). Nominalusis darbo užmokestis Lietuvoje 1999 – 2003 m. padidėjo 9 proc. (nuo 987,4 Lt. iki 1072,6 Lt.).

2004 metais sugriežtinus socialinių pašalpų skyrimo ir mokėjimo tvarką, išlaidos socialinei pašalpai lyginant su 2003 m. sumažėjo 26 proc.

Pašalpos dydis vienam gyventojui

Svarbu žinoti ne tik išlaidas socialinėms pašalpoms, bet ir jų dydį vienam gyventojui. 1999 – 2003 m. išlaidos socialinei pašalpai vienam gyventojui Lietuvoje didėjo (žr. 27 pav.).

27 pav. Išlaidos socialinei pašalpai, tenkančios vienam gyventojui per metus Lietuvoje 1999 – 2004 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys; Lietuvos statistikos metraštis (2004).

Vidutinė socialinė pašalpa buvo didžiausia 2003 m., kai vienam gyventojui teko 27,37 Lt. per metus, tačiau 2004 metais ji sumažėjo iki 20,32 Lt. Išlaidos socialinei pašalpai vienam gyventojui skirtinguose Lietuvos miestuose pateikiami 9 lentelėje.

9 lentelė

Vienam gyventojui tenkanti socialinė pašalpa per metus (Lt.) Lietuvos miestuose 1999 – 2004 m.

	1999m.	2000m.	2001m.	2002m.	2003m.	2004m.
Alytus	9,7	12,64	13,40	12,07	12,24	13,21
Birštonas	22,27	27,94	38,78	36,15	29,96	34,84
Kaunas	11,43	10,85	11,59	11,45	12,22	9,21
Klaipėda	8,06	11,10	13,20	13,32	14,17	10,84
Panevėžys	16,56	20,93	21,47	18,98	19,53	18,31
Šiauliai	43,5	48,5	26,74	23,31	21,02	13,18
Visaginas	12,73	15,81	17,12	19,25	22,97	22,55
Vilnius	12,95	16,26	18,23	14,30	13,15	8,15

Šaltinis: Lietuvos apskritys. Ekonominė ir socialinė raida 2003. (2004). Statistikos departamentas prie LR V. p. 230-231, socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

1999 – 2004 m. išlaidos socialinei pašalpai vienam gyventojui lyginant lentelėje pateiktų miestų duomenis, Birštono mieste buvo vienos didžiausių. Per 1999 – 2003 m. laikotarpį išlaidos vienam gyventojui kasmet didėjo Klaipėdoje ir Visagine, kituose miestuose jos kito netolygiai.

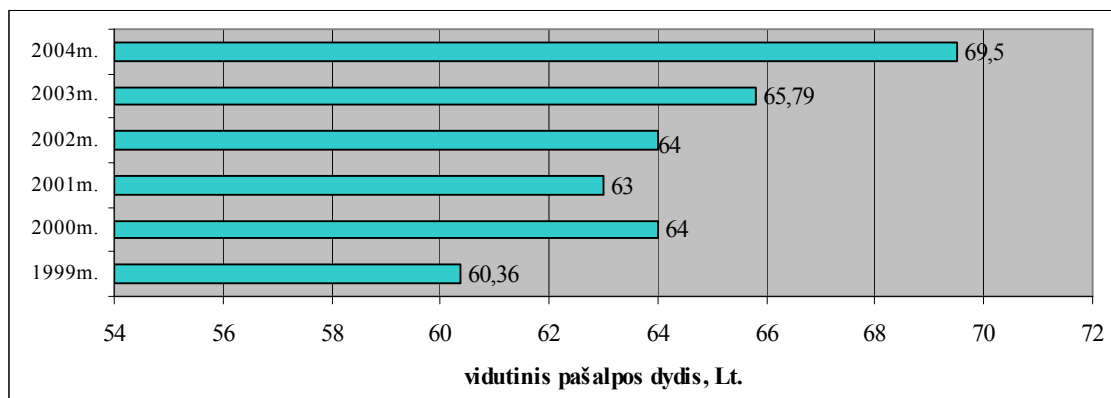
2004 metais Birštone išlaidos socialinei pašalpai vienam gyventojui buvo 3,8 karto didesnės negu Kaune, 2,6 kartus didesnės negu Šiauliuose, 2 kartus didesnės negu Panevėžyje, 3,2 kartus didesnės negu Klaipėdoje, 4,3 kartus – negu Vilniuje. 2000 metais, lyginant su 1999 m., pastebima, kad išlaidos socialinei pašalpai vienam gyventojui visuose Lietuvos miestuose buvo keliais litais didesnės.

Nors nustatyta pajamų įvertinimo principu teikiamos paramos tvarka siekiama valstybės paramą suteikti mažiausias pajamas turinčioms šeimoms, neišvengiama atveju, kai parama gali pasinaudoti šeimos, kurioms tokia parama neturėtų priklausyti – susiduriama su turto ir nelegalių pajamų įvertinimo problema. Neretai asmenys, užsiimantys nelegaliu verslu, taip pat įsiregistravę darbo biržoje, tačiau turintys darbą, nuslepia savo tikrąsias pajamas. Atskirais atvejais individualios įmonės, akcinės bendrovės pateikia duomenis apie darbuotojų gaunamas pajamas nuroydamos tik minimalų darbo užmokestį, nors realus darbo užmokestis yra didesnis [29, p.96]. Tai lemia Lietuvos mokesčių politika: didelė mokesčių našta, tiesiogiai uždedama darbo jėgai per pajamų mokesčius ir socialinio draudimo mokesčius. Didelės mokesčių normos ne tik mažina iniciatyvą dirbti, bet ir skatina nelegalią ekonominę veiklą bei neoficialų užimtumą.

Preliminariais specialistų, atlikusių tyrimą Lietuvoje, vertinimais, apie 15 proc. socialinę pašalpą gavusių asmenų užsiėmė nelegaliu verslu, o 10,9 proc. gavo didesnę atlyginimą negu nurodė teikiamose pažymose apie šeimos pajamas. Vadinasi, 26 proc. socialinės pašalpos gavėjų, nuslėpdami pajamas, neteisėtai naudojami skurstančiųjų paramai skirtomis lėšomis [29, p. 136].

Vidutinis pašalpos dydis

Išlaidų socialinei pašalpai suma priklauso nuo vidutinio pašalpos dydžio (žr. 28 pav.).

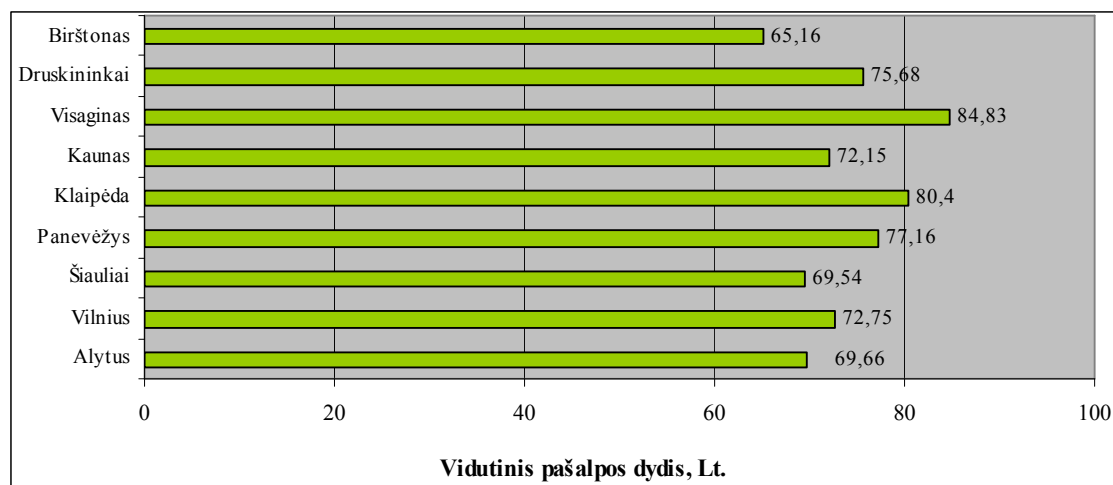

28 pav. Vidutinė socialinė pašalpa Lietuvoje 1999 – 2004 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Vidutinė socialinė pašalpa per 1999 – 2004 m. laikotarpį padidėjo 9,14 Lt.

Vidutiniai socialinės pašalpos dydžiai skirtinguose Lietuvos miestuose pateikti sekančiame paveiksle.

29 pav. Vidutinė socialinė pašalpa Lietuvos miestuose 2004 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Vidutinė socialinė pašalpa 2004 m. Šiaulių mieste buvo lygi šalies vidutinei pašalpai, kitų miestų vidutinių pašalpų dydžiai buvo didesni. Visagine vidutinis pašalpos dydis aukščiausias ir siekia 84,83 Lt., t.y. pašalpa yra 1,2 karto didesnė negu Vilniuje, Panevėžyje ir Kaune, 1,3 karto didesnė negu Birštone.

II.3.1.3. Socialines pašalpas gavusių šeimų ir pašalpų skaičiaus kitimas

Socialinės pašalpos gavėjų skaičiaus kitimą sąlygoja bedarbių skaičiaus kitimas, gyventojų pajamų bei minimalių dydžių pasikeitimai (minimalios mėnesinės algos, bazinės pensijos ir kt.), kiti šalies bei regioniniai socialinės-ekonominės raidos pokyčiai. 10 lentelėje pateikta socialinę pašalpą gaunančių šeimų skaičiaus dinamika Lietuvoje.

10 lentelė

Šeimų, gavusių socialinę pašalpą, skaičiaus kitimas 1999 – 2004 m.

Metai	1999m.	2000m.	2001m.	2002m.	2003m.	2004m.
Šeimų skaičius, tūkst. vnt.	413,7	486,2	494,6	500	506,2	363,7

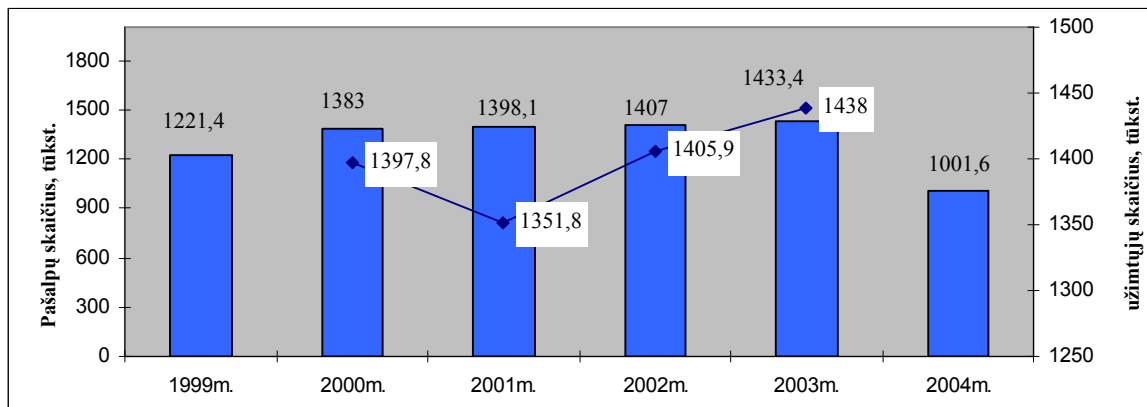
Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Lentelės duomenys rodo, kad Lietuvoje šeimų, gaunančių socialines pašalpas, skaičius iki 2003 metų nuolat didėjo ir lyginant su 1999 m. išaugo 22,36 proc. Tačiau 2004 m. lyginant su 2003 m., šeimų skaičius sumažėjo 28 proc. Šį sumažėjimą lėmė tai, kad 2004 m. balandžio 1 d.

įsigaliojus Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymui, piniginei socialinei paramai buvo pradėta teikti įvertinus ir turimą šeimų turtą, todėl dalis šeimų neteko teisės gauti socialinės pašalpos.

Socialinę pašalpą 1999 metais gavo 2,8 proc. visų Lietuvos gyventojų, 2001 – 2002 m. – jau 3,4 proc. gyventojų. Tačiau 2004 m. ši pašalpa buvo suteikta 2,43 proc. visų šalies gyventojų.

Pašalpų skaičius per tam tikrą laikotarpį priklauso nuo šeimų skaičiaus, šeimų dydžio ir laikotarpio, už kurį pašalpa mokama, trukmės. Šeimų, gaunančių pašalpą, skaičius priklauso nuo vidutinio metinio užimtųjų gyventojų skaičiaus, jų realiųjų pajamų. Ryšys tarp išmokėtų socialinių pašalpų skaičiaus ir metinio užimtųjų skaičiaus pateiktas 30 paveiksle.

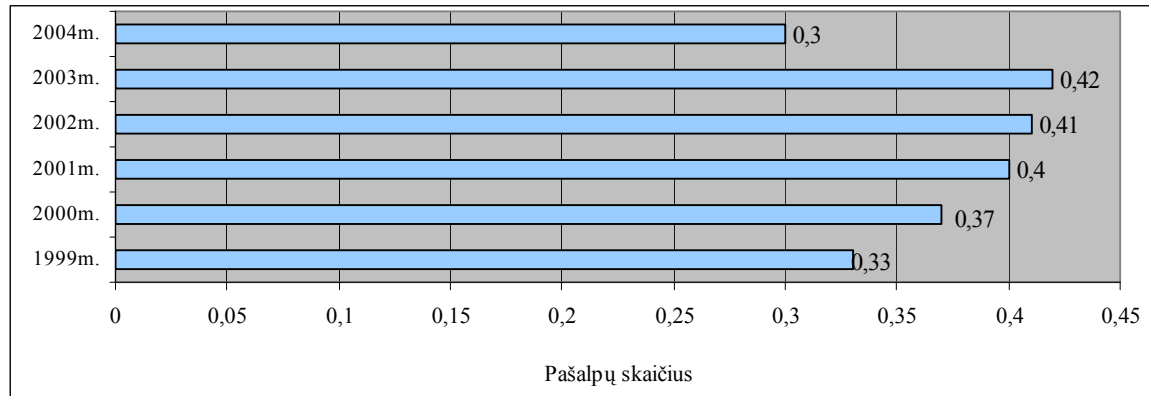
30 pav. Išmokėtų socialinių pašalpų ir užimtų darbuotojų skaičiaus dinamika 1999 – 2004 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys; Statistikos departamento duomenys

Iki 2001 metų pasireiškė atvirkštinis ryšys tarp užimtųjų skaičiaus ir išmokėtų socialinių pašalpų skaičiaus. Socialinių išmokų skaičiui per 2000 – 2001 m. padidėjus 1 proc., užimtųjų skaičius per minėtą laikotarpį sumažėjo 3 proc. 2002 – 2003 m. ir užimtųjų, ir išmokėtų pašalpų skaičius didėjo.

2000 m. lyginant su 1999 m. matomas ryškus (13,23 proc.) socialinių pašalpų skaičiaus augimas. Šį padidėjimą lėmė tai, kad pasikeitus ekonominei situacijai bei atsižvelgiant į savivaldybių pasiūlymus, 2000 metais buvo papildytos bei patikslintos asmenų, turinčių teisę gauti socialinę pašalpą, kategorijos. Nuo 2000 m. gegužės 1 d. socialinę pašalpą buvo nustatyta mokėti ilgalaikiams bedarbiams, įsiregistravusiems valstybinėje darbo biržoje ilgiau kaip 6 mėnesius, kol jie nenutraukia registracijos darbo biržoje. Tačiau dėl didėjančio bedarbių skaičiaus bei esant sunkiai šalies finansinei būklei, valstybė nepajėgė patenkinti išaugusio lėšų poreikio socialinei pašalpai mokėti bei užtikrinti minimalios socialinės paramos ilgalaikių aktyviai per valstybinę darbo biržą ieškančiųjų darbo bedarbių šeimoms. Todėl minėta nuostata suteikti teisę į socialinę pašalpą ilgiau kaip 6 mėnesius besiregistruojantiems darbo biržoje 2000 m. liepos 14 d. Lietuvos

Respublikos Vyriausybės nutarimu buvo panaikinta. Atsižvelgiant į tai, kad šalyje paplitęs nelegalus darbas ir neretai šeimos, nuspėdamos savo tikrąsias pajamas, gauna socialinę pašalpą neteisėtai, nuo 2000 m. gegužės 1 d. nustatyta, kad prašyme socialinei pašalpai gauti pareiškėjai nurodytą turimą turtą ir iš jo gaunamas pajamas [29,p. 94].

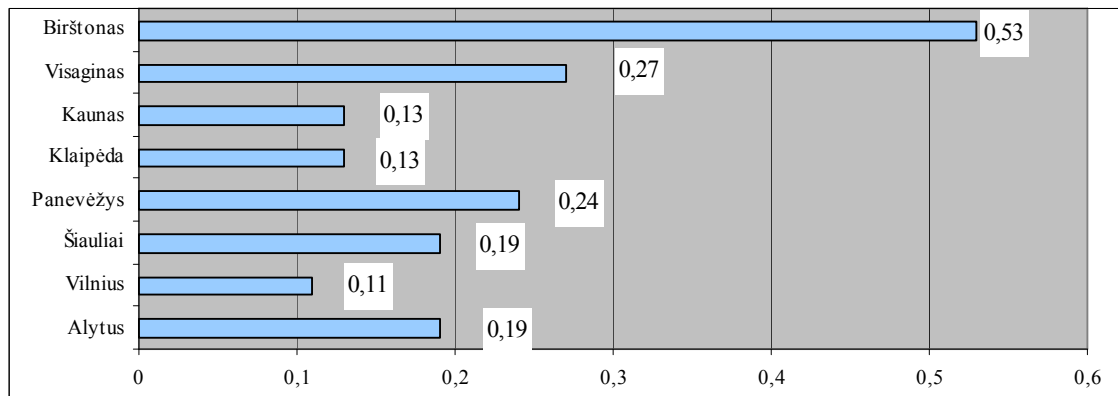

31 pav. Lietuvoje išmokėtų socialinių pašalpų skaičius, tenkantis vienam gyventojui per metus 1999 – 2004 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys; Statistikos departamento duomenys

Išmokėtų pašalpų skaičius vienam gyventojui Lietuvoje kito nuo 0,33 pašalpos 1999 m. iki 0,42 pašalpos 2003 metais. (žr. 31 pav.). Per šį laikotarpį vienam gyventojui išmokėtų pašalpų skaičius padidėjo 27,3 proc. Tačiau 2004 m. išmokėtų pašalpų skaičius vienam gyventojui sumažėjo ir buvo lygus 0,3 pašalpos.

Birštone, lyginant su kitais Lietuvos miestais, socialinių pašalpų vienam gyventojui išmokama daugiausia (žr. 32 pav.).

32 pav. Socialinių pašalpų skaičius vienam gyventojui Lietuvos miestuose 2004 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų bei Statistikos departamento duomenys

Vilniuje išmokėtų socialinių pašalpų skaičius, tenkantis vienam gyventojui per metus, 2004 m. buvo mažiausias, t.y. 0,11 pašalpos. Birštone išmokėtų socialinių pašalpų skaičius vienam

gyventojui buvo 4 kartus didesnis nei Kaune ir Klaipėdoje, 2,2 kartus didesnis nei Panevėžyje, 3 kartus didesnis nei Šiauliuose ir Alytuje ir beveik 5 kartus didesnis nei Vilniuje. Išmokėtų socialinių pašalpų skaičiai priklauso nuo santykinės skurstančių gyventojų dalies skirtinguose Lietuvos miestuose.

Socialinę pašalpą gauna žmonės, kurių pragyvenimo lygis yra žemiau skurdo ribos. Remiantis 2003 m. namų ūkių biudžetų tyrimų duomenimis, santykinis skurdo lygis priklauso nuo namų ūkių demografinės struktūros (žr. 11 lentelę).

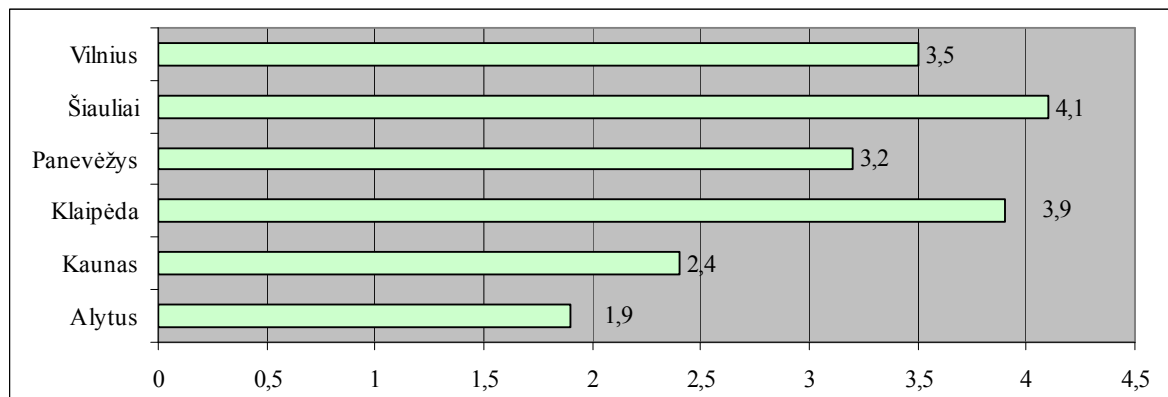
11 lentelė

Skurdo lygis pagal namų ūkių demografinę struktūrą 2002 – 2003 m.

Metai	Vienišas asmuo	Vienas suaugęs asmuo su vaikais iki 18 metų	Sutuoktinių pora su vaikais iki 18 metų	Kiti namų ūkiai su vaikais iki 18 metų	Sutuoktinių pora be vaikų	Kiti namų ūkiai be vaikų
2002	12,9	23,2	14,9	27,2	8,6	15,6
2003	18,1	19,4	13,0	21,9	11,0	17,0

Šaltinis: Namų ūkių biudžetų tyrimo 2003 metų rezultatai

Namų ūkių su nepilnamečiais vaikais santykinio skurdo lygis didesnis nei vidutiniškai šalyje (16,5%), be to, jis labai skiriasi pagal vaikų skaičių šeimoje. Socialinę pašalpą gauna apie 7 proc. visų šeimų, auginančių vaikus. Šeimos, auginančios vaikus, sudaro 85 proc. visų socialinę pašalpą gaunančių šeimų. Daugiavaikėse šeimose santykinio skurdo lygis 2003 m. buvo 30,6 procento. Socialinių pašalpų ir daugiavaikių pašalpų skaičiaus santykis didžiuosiuose Lietuvos miestuose pateiktas 33 paveiksle.

33 pav. Socialinių pašalpų ir daugiavaikių šeimų pašalpų skaičiaus santykis 2003 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Paveiksle pateikti 2003 m. duomenys, nes daugiavaikių šeimų pašalpa buvo apskaitoma iki 2004 m. liepos 1 d., o nuo minėtos datos ji pertvarkyta į išmoką vaikui.

Socialinių pašalpų ir daugiavaikių pašalpų santykis Lietuvos miestuose skiriasi. 2003 m. Šiauliuose socialinių pašalpų buvo išmokėta 4,1 karto daugiau negu daugiavaikių šeimų pašalpų, tuo tarpu Vilniuje – 3,5, Panevėžyje – 3,2, Klaipėdoje – 3,9 karto daugiau.

Išvados

1. Socialinė pašalpa yra skiriama šeimai, kurios vieno nario pajamos yra mažesnės už valstybės remiamas ir ji sudaro 90 proc. šio skirtumo. Socialinė parama skiriama ne tik atsižvelgiant į šeimos pajamas, bet ir į turimą turtą.
2. Bendrosė pašalpų mažas pajamas turinčių gyventojų išlaidose socialinių pašalpų dalis 1999 – 2004 m. sudarė 34 – 36 proc. Nuo 1999 iki 2003 m. išlaidos socialinei pašalpai Lietuvoje kasmet didėjo, padidėjimą sąlygojo išmokėtų pašalpų skaičiaus padidėjimas 17,36 proc., tačiau 2004 metais sugriežtinus socialinių pašalpų skyrimo ir mokėjimo tvarką, išlaidos lyginant su 2003 m. sumažėjo 26 proc.
3. 1999 – 2003 m. išlaidos socialinei pašalpai vienam gyventojui Lietuvoje didėjo, tačiau 2004 m., palyginus su praėjusiais, išlaidos šiai pašalpai sumažėjo 26 proc.. Dideles išlaidas socialinei pašalpai vienam gyventojui lėmė ir neoficialus užimtumas, nuslėptos arba pažymose nurodomos mažesnės pajamos.
4. Lietuvoje šeimų, gaunančių socialines pašalpas, skaičius iki 2003 metų nuolat didėjo ir lyginant su 1999 m. išaugo 22,36 proc. Tačiau 2004 m. lyginant su 2003 m., šeimų skaičius sumažėjo 28 proc. Socialinę pašalpą 1999 metais gavo 2,8 proc. nuolatinių Lietuvos gyventojų, 2004 m. - 2,43 proc.
5. Vienam gyventojui išmokėtų pašalpų skaičius padidėjo 27,3 proc. – nuo 0,33 pašalpos 1999 m. iki 0,42 pašalpos 2003 metais. 2004 m. pašalpų skaičius sumažėjo iki 0,3 pašalpos vienam gyventojui.

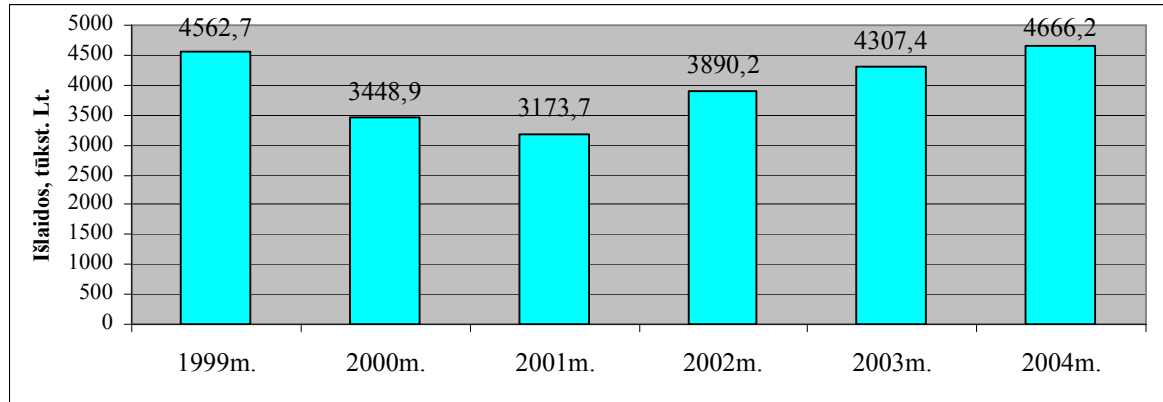
II.3.2. Vienkartinė pašalpa socialiai remtiniams asmenims

Vienkartinės pašalpos skiriamos skurdo, benamystės, ligos, invalidumo, stichinės nelaimės ir kitais atvejais. Ši pašalpa vienkartinė, tačiau jos mokėjimo sąlygos ar laikotarpis, per kurį šeima gali gauti tokią pašalpą, taip pat ir pašalpos dydis – nereglamentuoti. Vyriausybės nutarimu “Dėl valstybės paramos mažai aprūpinamoms šeimoms ir komunalinių paslaugų lengvatų” rekomenduojama “didinti paramų šeimoms, atsidūrusioms ypač sunkioje materialinėje būklėje, skirti joms papildomas vienkartinės arba terminuotas pašalpas būtiniausiems namų apyvokos reikmenims, maistui, drabužiams, avalynei, kurui pirkti, būstui remontuoti, komunalinėms paslaugoms apmokėti ir kitoms būtiniausioms išlaidoms iš dalies kompensuoti, kai šeimos dėl

objektyvių priežasčių neturi pakankamai pajamų minimaliems poreikiams”[10]. Paprastai suprantama, kad šios pašalpos mokamos, norint suteikti materialinę paramą šeimoms ypatingais atvejais, pvz.: gaisras, potvynis, turto sunaikinimas ir pan.

Vienkartinių pašalpų skyrimo tvarką ir dydžius savo teritorijos gyventojams nustato savivaldybės, atsižvelgdamos į savo biudžetų galimybes.

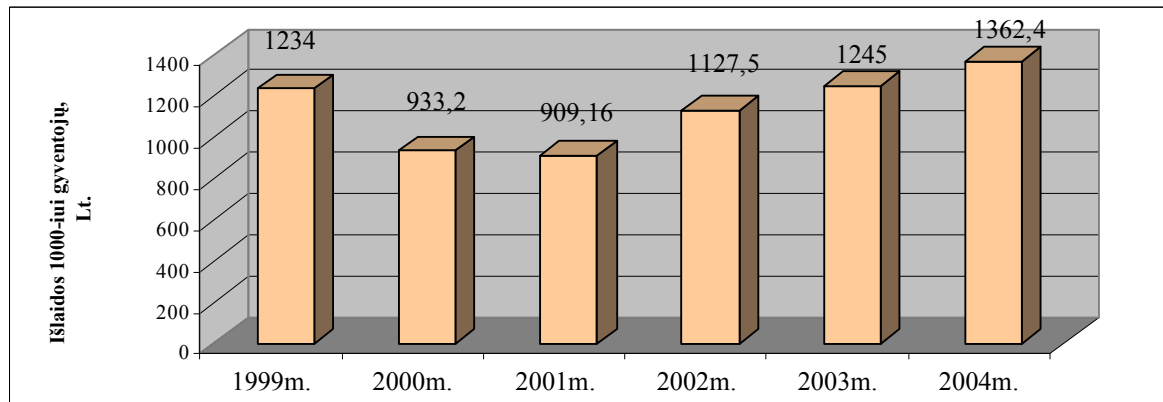
Išlaidų vienkartinėms pašalpoms socialiai remtiniams asmenims dinamika 1999 – 2004 m. atsispindi 34 pav.

34 pav. Vienkartinių pašalpų socialiai remtiniams asmenims išlaidų kitimas

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Paveikslo duomenys rodo, kad 1999 –2004 m. išlaidos šiai pašalpai kito netolygiai: iki 2001 m. jos sumažėjo 30 proc., 2004 m., lyginant su 2001m. - išaugo 47 proc.

35 pav. Išlaidų vienkartinei pašalpai 1000-ii gyventojų 1999- 2004 m.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys; Statistikos departamento duomenys

Išlaidos vienkartinei pašalpai socialiai remtiniams asmenims 1000 – iui Lietuvos gyventojų iki 2001 m. mažėjo, vėliau kasmet didėjo. Didėjimą sąlygojo didėjantis išmokėtų pašalpų skaičius.

Vidutinis pašalpos dydis per 1999 – 2004 m. labai kito. 1999 m. pašalpa vidutiniškai buvo lygi 135,39 Lt., 2002 m. – 77 Lt., 2003m. – 130 Lt., 2004 m. – 92 Lt.

Socialiai remtinų šeimų, gavusių vienkartinę išmoką, skaičius ir išmokėtų pašalpų skaičius pateiktas 12 lentelėje.

12 lentelė

Vienkartinų socialinių pašalpų ir jas gavusių šeimų skaičiaus kitimas 1999 – 2004m.

	1999m.	2000m.	2001m.	2002m.	2003m.	2004m.
Pašalpų skaičius, tūkst. vnt.	33,7	36,8	41,2	50,5	56,4	50,7
Šeimų skaičius, tūkst.	32,1	32,3	33,5	40,3	45,6	38,5

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitų duomenys

Matome, kad pašalpų ir šeimų, gavusių šias vienkartinę pašalpas, skaičius nesutampa, vadinasi, gavėjų yra daugiau. Tiek išmokėtų pašalpų, tiek ir remtinų šeimų skaičius didėjo iki 2003 metų, tačiau sekančiais metais sumažėjo. Jei 1999 m. buvo išmokėta 33,7 tūkst. pašalpų, tai 2003 m. jų skaičius išaugo net 67 proc., tačiau 2004 m. sumažėjo 10 proc. Socialiai remtinų šeimų skaičius per 1999 – 2003 m. laikotarpį išaugo 42 proc.

Išvados

1. Vienkartinė pašalpa socialiai remtiniams asmenims – tai parama šeimoms, atsidūrusioms ypač sunkioje materialinėje būklėje.
2. Per 1999 – 2004 m. išmokamų vienkartinų socialinių pašalpų suma padidėjo 103,5 tūkst. Lt. arba 2 proc. Iki 2001 m. išlaidos sumažėjo 30 proc., 2004 m., lyginant su 2001m. - išaugo 47 proc. Vidutinis pašalpos dydis per analizuojamą laikotarpį sumažėjo 1,5 karto.

III. SOCIALINĖS PINIGINĖS PARAMOS EFEKTYVUMAS IR JOS TOBULINIMAS

III.1. Agreguoti piniginės socialinės paramos efektyvumo rodikliai

Kaip jau buvo minėta, piniginės socialinės paramos efektyvumo rodikliai skaičiuojami, lyginant pasiektą socialinį rezultatą su piniginės socialinės paramos išmokoms sunaudotomis lėšomis.

Agreguotų piniginės socialinės paramos efektyvumo rodiklių skaičiavimui įtakos turi tyrimo sąlygų ribotumas: informacija apie piniginės socialinės paramos lėšas, padidinusias gavėjų pajamas iki skurdo ribos bei paramos gavėjų, kurių pajamos paskyrus išmokas, viršijo skurdo ribą, skaičių nėra renkama. Todėl atsižvelgiant į duomenų prieinamumo galimybes, apskaičiuoti tik keli efektyvumo rodikliai.

2004 m. socialines išmokas ir kompensacijas gavo 64,1 proc. (EV_1) skurstančių gyventojų. Socialinėms išmokoms iš valstybės biudžeto skurstantiems gyventojams buvo išmokėta 39,24 proc. (EC_2) lėšų. Skurstantys gyventojai sudarė 27,3 proc. (EC_1) visų pašalpų gavėjų.

Kita vertus beveik trys ketvirtadaliai visų pašalpų gavėjų nėra skurstantys. Šiems gavėjams atiteko 60,76 proc. (100 proc. - EC_2) socialinėms išmokoms skirtų lėšų. Be to, 35,9 proc. (100 proc. - EV_1) skurstančių gyventojų negavo piniginės socialinės paramos išmokų. Atlikti skaičiavimai patvirtina hipotezę, kad socialinės paramos išteklių naudojami neefektyviai.

III.2. Paramos šeimoms, nepriklausančios nuo pajamų, efektyvumas ir tobulinimo kryptys

Vienkartinė išmoka gimus kūdikiui

Ši pašalpa mokama visoms šeimoms, kuriose gimsta vaikai. Ji nėra skirta nei skurdo, nei kitos socialinės rizikos prevencijai, nes jos gavimas nėra siejamas su gavėjo pajamomis ir turtu. Tai yra gimstamumo skatinimo politikos priemonė. Pašalpa teikiama, remiantis *horizontalaus taiklumo* kriterijumi, nes ją gauna visos šeimos, kurioms pašalpa priklauso. Tačiau pažeidžiamas *vertikalus taiklumo* kriterijus, nes kai kurioms šeimoms ši pašalpa nėra būtina. Jos dydis nėra pakankamas, kad skatintų didesnę gimstamumą pasiturinčioje šeimoje. Tačiau skurstančioms šeimoms vienkartinės išmokos gimus kūdikiui yra pakankamai didelės ir skatina vaikų gimimą dėl pašalpos. Jei vienkartinės kūdikio gimimo pašalpos tikslas būtų skurdo prevencija, jos teikimas turėtų būti siejamas su gavėjo turtu bei pajamomis.

Šeimos pašalpa

Lietuvoje remiamos mažų ir daug vaikų turinčios šeimos. Pašalpa šeima gaudavo iki vaikui sueis treji metai. Tai dažnai skatino nepasiturinčias šeimas nuolat turėti tokio amžiaus vaikų, kad iš jų pašalpos galėtų pramaitinti šeimą. 2004 m. įsigaliojus LR išmokų vaikams įstatymui šeimos pašalpa pertvarkyta į išmoką vaikui, siekiant remti kiekvieną šeimoje auginamą vaiką iki pilnametystės, skiriant skirtingo dydžio išmokas, priklausomai nuo vaiko amžiaus. Mažas pajamas turinčioms šeimoms pašalpa yra svarbus pajamų šaltinis, tačiau nepakankamas net minimaliems poreikiams patenkinti. Skiriant šią pašalpa, pažeidžiamas išmokų *lygio* kriterijus. Tuo tarpu turtingesnėms šeimoms ši išmoka visai nereikalinga, taigi, pažeidžiamas ir *vertikalaus taiklumo* kriterijus, kadangi pašalpa suteikiama ir tiems, kuriems nėra būtina. Visos išmokos šeimoms, auginančioms vaikus, turėtų būti mokamos atsižvelgiant į šeimos turtą ir pajamas. Tuomet išmokas gautų tik tai skurdžiausios šeimos ir sumažėjus gavėjų skaičiui, būtų galima žymiai padidinti socialinę pašalpa, kurios dydis priklauso nuo gaunamų pajamų ir turto.

Kadangi valstybės remiamų pajamų dydis skaičiuojamas kiekvienam šeimos nariui, tai, didėjant vaikų skaičiui, šeima gali pretenduoti į didesnę socialinę pašalpa.

Pašalpa šeimoms, turinčioms tris ir daugiau vaikų

Kaip ir šeimos pašalpa, pašalpa daugiavaikėms šeimoms turėtų būti siejama su konkrečios šeimos finansinėmis galimybėmis. Dabar šeimoms išmokos už vaikus mokamos neatsižvelgiant į jų gaunamas pajamas (iki išmokų vaikams įstatymo įsigaliojimo 3 vaikus auginančios šeimos, kurių pajamos per mėnesį vienam nariui siekė 405 Lt per mėnesį, neturėjo teisės gauti valstybės pašalpa). Daugiavaikės šeimos dažnai patenka į skurstančiųjų kategoriją, tačiau mokant šią pašalpa, dažnai remiamos ir pasiturinčios šeimos. Pažeidžiamas *vertikalaus taiklumo* kriterijus, todėl tokia parama nėra efektyvi. Ši pašalpa turėtų tapti socialine pašalpa, kadangi remiamų pajamų dydis skaičiuojamas kiekvienas šeimos nariui, tai didėjant vaikų skaičiui, šeima gautų didesnę socialinę pašalpa. Tuomet išmokas gautų tik skurdžiausios šeimos. Sumažėjus gavėjų skaičiui, socialinę pašalpa būtų galima žymiai didinti.

Remiant šeimas, tikslinga išplėsti mokesčių lengvatas šeimoms, auginančioms vaikus. Mokesčių lengvatos padidintų vartojimui liekančias pajamas, tuo būdu skatindamos iniciatyvumą dirbti, o ne gyventi iš gaunamų pašalpa.

Vaiko globos (rūpybos) išmoka

Ši išmoka turėtų būti mokama atsižvelgiant į šeimos, siekiančios globoti vaikus, pajamas ir turtą. Šiuo metu vaiko globos išmoka lygi 500 Lt. per mėnesį ir dažnai tampa patraukli tiems, kurie

sutinka globoti vaikus, siekiant pasinaudoti vaiko globai skirtais pinigais. Pažeidžiami paramos išmokų *lygio* ir *horizontalaus taiklumo* kriterijai.

Vienartinė pašalpa našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams įsikurti

Kadangi našlaičiai ir likę be tėvų globos vaikai yra labiausiai socialiai pažeidžiama jaunimo dalis, vienartinę įsikūrimo išmokos sumą būtų tikslinga didinti.

III.3. Paramos šeimoms, priklausančios nuo pajamų, efektyvumas ir tobulinimo kryptys

Valstybės remiamų pajamų dydį tvirtina Vyriausybė. Nors automatinės indeksacijos nėra, šis dydis laikui bėgant keičiamas, atsižvelgiant į infliaciją. Nuo 1998 m. gruodžio mėn. iki šiol valstybės remiamos pajamos yra 135 litai per mėnesį kiekvienam šeimos nariui. Tačiau ar tokia pajamų kompensavimo norma (90%) skatina dirbti už minimalų darbo užmokestį?

Daugelyje Vakarų šalių suvokus neigiamas valstybės paramos pasekmes visuomenės gyvenimo būdai ir ypač vaikams, svarstomi modeliai, kaip fiskalinėmis priemonėmis sukurti paskatas iš paramos gyvenantiems žmonėms eiti dirbti, bet nemažinti pašalpų lygio. Tačiau visi jų - mokesčių lengvatos, lengvatos su priemokomis ir pan. – turi tokias pačias, tik dar labiau užslėptas pasekmes, nes gauti pašalpą visuomet labiau apsimoka nei mokėti mokesčius. Teikiant valstybės paramą, pakankamą gyvenimui be didesnio diskomforto, neįmanoma apsaugoti nuo irimo demokratinių visuomenių gerovės pagrindo – etinės nuostatos, kad už savo gerovę normaliomis sąlygomis moki pats, o kiekviena parama yra išimtis iš taisyklės [28].

Vis dažniau mokslininkai pripažįsta, kad viena iš nedarbo priežasčių yra pati draudimo nedarbo atveju sistema. Draudimo nedarbo atveju programos didina nedarbo lygį, kadangi lengvina bedarbių padėtį. Bedarbiai atidžiai stebi santykį tarp bedarbio pašalpos dydžio ir darbo užmokesčio, kurį jie gautų, jei sutiktų dirbti pirmą pasiūlytą darbą. Minėtas santykis vadinamas pakeitimo rodikliu. Kuo aukštesnis šis rodiklis, tuo ilgiau galima nedirbti ir ieškoti geresnio darbo. Pakeitimo rodiklį veikia darbo užmokesčio ir pašalpų apmokestinimas. Bedarbio pašalpa neapmokestinama, darbo užmokestis apmokestinamas, o skirtumas tarp pašalpą gaunančio bedarbio disponuojamų pajamų ir dirbant gaunamo darbo užmokesčio mažėja.

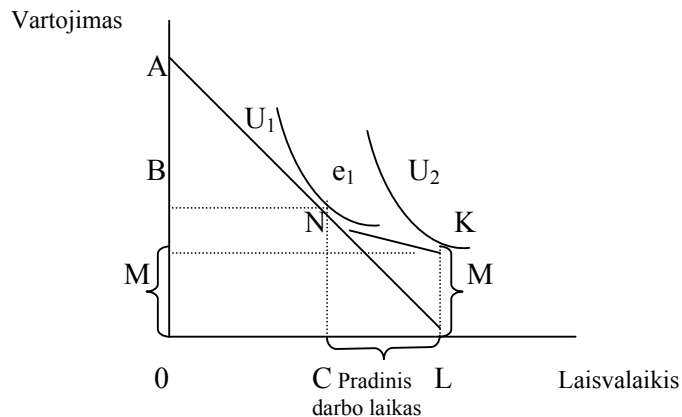
Kai kurie žymūs teoretikai, pavyzdžiui, M. Friedman, mano, kad nedarbo pašalpas reikia mažinti, norint paskatinti bedarbius spartinti darbo paieškas. Ši problema aktuali ir Europos šalims, kur pakeitimo koeficientas didesnis. Tačiau ekonomistai nėra vienos nuomonės ar būtent tai nulemia nedarbo lygio skirtumus tarp valstybių. Akivaizdu viena – kad pašalpų dydis ir mokėjimo

terminai turi reikšmės nedarbo trukmei. Nedarbo trukmė šiuo atveju labiausiai priklauso nuo pašalpos mokėjimo trukmės. Daugelyje šalių (pavyzdžiui, JAV) šis laikotarpis griežtai ribotas.

Mokslininkų nuomone, pašalpų mokėjimo trukmė yra pagrindinis rodiklis, paaiškinantis ilgalaikio nedarbo priežastis. Jei pats pakeitimo rodiklis nedarbo priežasčių neparodo, tai jo derinys su pašalpų mokėjimo trukme vaizdą keičia [27].

Norint geriau suprasti realaus pasaulio reiškinius ir įvertinti socialinės paramos poveikį darbinėms paskatoms, galima panaudoti abejingumo kreivių ir biudžetinio apribojimo teorinį modelį. Jis padeda paaiškinti, kodėl pajamų palaikymo programos dažnai sumažina darbo pasiūlą.

Žmonių pajamos priklauso nuo daugelio veiksnių. Ypač didelę įtaką joms turi žmogaus sprendimai, nuo kurių priklauso atlyginimas už darbą, kitus išteklius, taupymą bei valstybės parama, skirta skurstantiesiems. Tarkime, kad individas gali gauti pajamas iš dviejų šaltinių: darbo arba/ir socialinės pašalpos. 36 paveiksle pateikta individo situacija.

36 pav. Darbo pasiūlos sprendimai esant galimybei gauti socialinę pašalpą

Šaltinis: Šileika A., Tamašauskienė Z., Piniginė parama šeimoms, jos efektyvumas ir tobulinimo kryptys // Tiltai: humanitariniai ir socialiniai mokslai. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. 2003, 2 (23).

Prieš gaunant socialinę pašalpą individo biudžetinio apribojimo linija AL atspindi visus laisvalaikio ir vartojimo derinius, kurie prieinami individams. Šios linijos pasvirimas lygus valandiniam darbo užmokesčiui. Jei individo pirmenybės darbei ir laisvalaikiui yra monotoninės ir iškilosios, optimalų pasirinkimą rodo e_1 taškas, kai individas dirba L-C valandų per savaitę, o individo patiriamas naudingumas lygus U_1 . Tarkime, kad individas sužino, jog gali gauti socialinę pašalpą, lygią M Lt per mėnesį, tačiau pašalpa bus sumažinta 90 ct. už kiekvieną uždirbtą litą.

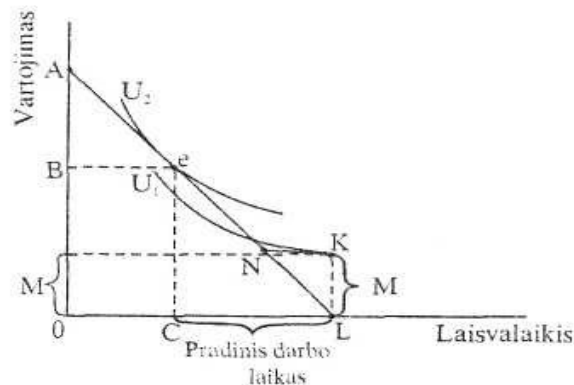
Kaip galimybė gauti pašalpą keičia biudžetinį apribojimą? Jei darbo laiko trukmė pakankamai ilga, o gaunamas užmokestis didesnis už valstybės kompensuojamas pajamas,

biudžetinis apribojimas lieka toks pat kaip ir anksčiau, jį rodo AN linija. Jei individas nedirba samdomojo darbo, tai jo gaunama pašalpa lygi M Lt. kitos (NK) biudžetinio apribojimo dalies pasvirimas labai mažas, kadangi už kiekvieną papildomai uždirbtą litą reikia mokėti 90% neigiamą pajamų mokestį. Taigi biudžetinio apribojimo linija lygi laužtai ANK linijai.

Kaip individas reaguoja į tokias paskatas? 36 paveikslo duomenys rodo, kad viena galimybė yra kampo sprendimas. Individas maksimizuoja naudingumą K taške, kai išvis nesiūlo darbo, o siekia gyventi vien iš pašalpos. Per K tašką eina U_2 abejingumo kreivė, rodanti didesnę naudingumą negu U_1 abejingumo kreivė. Jei individo abejingumo kreivės lygios U_1 ir U_2 , tai individas pasirinktų K darbo (vartojimo) ir laisvalaikio derinį, kai maksimizuojamas naudingumas, esant ANK biudžetiniam apribojimui.

Taigi individas, kuris dirbo $L-C$ valandų per savaitę prieš gaudamas socialinę pašalpą, nutars dirbti mažiau ir gyventi iš pašalpos, jei turės galimybę ją gauti (atitiks pašalpos gavėjams keliamus reikalavimus).

Visuomenės požiūriu svarbu tai, kad tokia pajamų kompensavimo sistema sumažina paskatas dirbti ir darbo pasiūlą, kas lemia neigiamas ekonomines ir socialines pasekmes: ekonomikos augimo lėtėjimą, savivaldybių išlaidų didėjimą socialinėms pašalpoms, darbo jėgos kokybės prastėjimą.

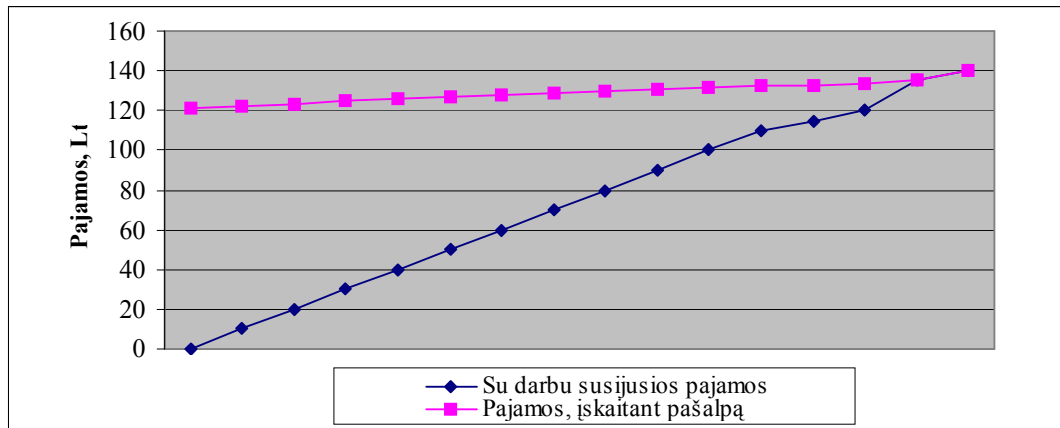
37 pav. Atvejis, kai darbo pasiūla nekinta esant galimybei gauti socialinę pašalpą

Šaltinis: Šileika A., Tamašauskienė Z., Piniginė parama šeimoms, jos efektyvumas ir tobulinimo kryptys // Tiltai: humanitariniai ir socialiniai mokslai. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. 2003, 2 (23).

Kita vertus, ne visi individai, gaunantys nedidelį atlyginimą ir galintys gauti socialinę pašalpą, norės gyventi iš pašalpos. Jei individo abejingumo kreivės yra analogiškos pavaizduotoms 34 paveiksle, tai optimalų darbo ir vartojimo derinį rodys e taškas, esantis biudžetinio apribojimo linijos AN segmente, nes tada galima pasiekti abejingumo kreivę (U_2), esančią toliau nuo

koordinacinių pradžios. Taigi šiuo atveju net ir galėdamas gauti socialinę pašalpą individas nesumažins darbo pasiūlos.

Dabartinė pajamų kompensavimo sistema, kai trūkstumų pajamų norma kompensuojama 90%, neskatina dirbti už minimalų darbo užmokestį. Pajamos, įskaitant socialinę pašalpą vienam šeimos nariui, praktiškai nepriklauso nuo darbinių pajamų dydžio. Pajamų, gautų įskaitant socialinę pašalpą, priklausomybė nuo su darbu susijusių pajamų dydžio pateikta 38 paveiksle.

38 pav. Disponuojamų pajamų priklausomybė nuo darbinių pajamų

Iš paveikslo matyti, kad jei vienam šeimos nariui per mėnesį tenka 10 Lt. pajamų, tai, gaunant socialinę pašalpą, vieno nario pajamos yra 122,5 Lt., skaičiuojant pagal formulę:

$$\text{Vieno šeimos nario pajamos, įskaitant pašalpą} = \text{valstybės remiamos pajamos (135 Lt.)} \times 90\text{proc.} + \text{kitos pajamos (darbo pajamos, stipendija, alimentai, kitos pašalpos)} \times 10 \text{ proc.}$$

Jei vienam šeimos nariui tenka 60 Lt. pajamų, tai gaunant socialinę pašalpą jo pajamos yra 127,5 Lt. kai vienam šeimos nariui tenka 120 Lt. pajamų per mėnesį, tai įskaitant socialinę pašalpą, jo pajamos būtų 133,5 Lt. Taigi, vieno nario darbinėms pajamoms padidėjus nuo 10 iki 120 Lt., jo pajamos, įskaitant pašalpą, padidėja tik 11 Lt. turinčių darbo pajamų šeimų vidutinės vieno nario pajamos beveik nesiskiria nuo gyvenančių praktiškai iš pašalpų analogiško rodiklio. Tai iliustruoja 2 pavyzdžiai.

1 pavyzdys:

Tarkim, šeimoje yra trys asmenys: vyras, žmona ir 2 metų vaikas. Vyras dirba ir gauna minimalų 420,48 Lt. darbo užmokestį, kuris apskaičiuojamas:

Minimalus darbo užmokestis neatskaičius mokesčių – 500 Lt.

- Fizinių asmenų pajamų mokestis: $(500 - 290$ (neapmokestinamas pajamų dydis) – 14,5 (papildomas neapmokestinamas pajamų dydis, kuris lygus 0,1 pagrindinio NPD (29 Lt). Jis taikomas tėvams per pusę, t.y. po 14,50 Lt.)) $\times 33\% = 64,52$ Lt.

- Socialinio draudimo mokestis: $(500 \times 3\%) = 15$ Lt.

Minimalus darbo užmokestis = 420,48 Lt.

Šeima gauna 93,75 Lt. išmoką už vaiką iki 3 metų. Bendros šeimos pajamos – 514,23 Lt.

Jei vyras nedirbtų ir šeima gautų socialinę pašalpą, jos pajamos būtų 373,8 Lt., apskaičiuojamos:

Valstybės remiamos pajamos trimis asmenims: $3 \times 135 \times 90\% = 364,5$ Lt.

+ išmoka už vaiką : $93,75 \times 10\% = 9,38$ Lt.

Šeimos pajamos = 373,88 Lt.

Taigi, pajamos vienam šeimos nariui, jei vyras dirba, padidėja tik 46,78 Lt. ((514,23 – 373,9/3).

2 pavyzdys:

Jei šeima turi ne vieną, o du vaikus: vieną 2 m., o kitą 5 m. amžiaus, tėvas gauna minimalų darbo užmokestį, tai šeimos pajamos būtų 569,02 Lt. (šeima gauna išmokas už vaikus – už 2 m. vaiką 93,75 Lt., už 5 m. – 50 Lt.). Jei tėvas nedirbtų, o šeima gautų socialinę pašalpą, tai šeimos pajamos būtų 500,38 Lt. Atitinkamai vieno šeimos nario pajamos dirbant būtų tik 17,16 Lt per mėnesį didesnės negu nedirbant.

Galiojančioje socialinės paramos sistemoje nedirbančiųjų šeimai teikiamos socialinės pašalpos dydis atsveria gaunamo darbo užmokesčio dydį. Mažas pajamas gaunantys asmenys, nesitikėdami gauti daugiau pajamų dirbdami, nėra suinteresuoti konkuruoti darbo rinkoje ir daugiau dirbti.

Socialinės pašalpos lygio analizė

Viena iš piniginių socialinių išmokų efektyvumo sąlygų – optimalus jų lygis, kuris numato, kad išmokos nebūtų per didelės, nes, kaip jau buvo minėta, taip mažinamos gavėjų darbo paskatos ir be reikalo eikvojamos socialinės paramos lėšos. Tačiau išmokos neturi būti per mažos, nes neįgyvendina tikslo, dėl kurio buvo įteisintos. Socialinės pašalpos lygiui nagrinėti naudojami šie išmokų lygio pakankamumo kriterijai:

- Teisės dokumentuose patvirtintos nuostatos;
- Skurdo riba;

- Mažiausias išlaidas turinčių gyventojų vartojimo standartai.

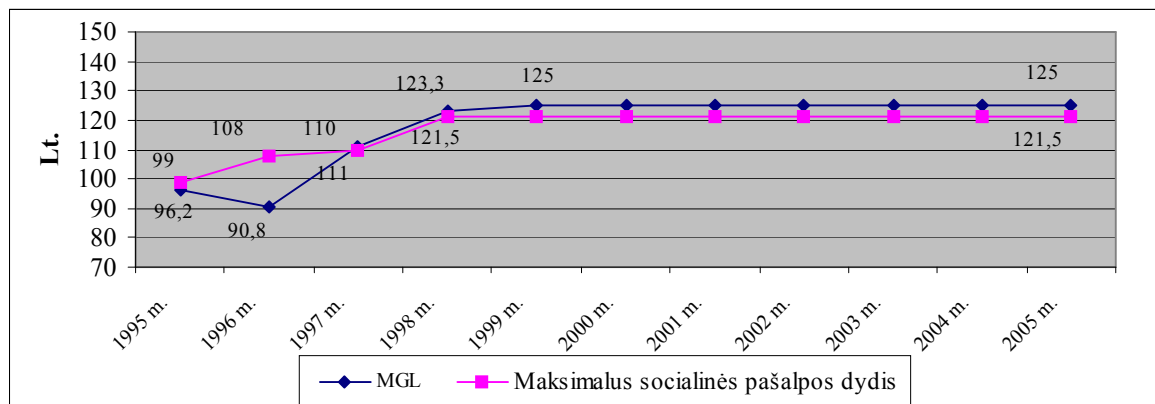
1990 m. priimtame Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatyme nurodoma, kad pašalpų dydis turi užtikrinti minimalius gyvenimo standartus. Šiame įstatyme minimalus gyvenimo lygis apibrėžtas kaip “šeimos mėnesinių pajamų suma, tenkanti vienam žmogui per mėnesį ir garantuojanti visiems minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, atitinkantį organizmo maisto poreikius pagal fiziologines normas, minimalius drabužių, avalynės, baldų, ūkinių, sanitarijos ir higienos reikmenų, buto, komunalinių, buitinių, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugų poreikius”.

MGL kiekybiniam įvertinimui naudotas vadinamasis normatyvinis metodas. Sudarytas minimalus normatyvinis vartojimo rinkinys, apimantis pagrindines asmeninių poreikių grupes: 52 maisto produktus, 55 ne maisto prekes ir 18 paslaugų grupių [38, p. 107]. 1992 metais toks rinkinys Lietuvos biudžetui buvo per brangus, todėl MGL skaičiavimo metodika buvo pakeista.

Skurdo riba – antrasis socialinių išmokų lygio kriterijus. Tai ribinis pajamų dydis, kurio negaunantys asmenys yra laikomi skurstančiais [39]. Skurdo lygiui vertinti naudojami du pagrindiniai rodikliai: absoliuti skurdo riba bei santykinė skurdo riba, apie kurias plačiau buvo rašyta I.1.4. poskyryje.

Trečiasis išmokų pakankamumo kriterijus - tai mažiausias pajamas turinčių gyventojų vartojimo standartai. Šiuo tikslu socialinės pašalpos dydis bus lyginamas su pirmųjų decilių gyventojų vartojimo išlaidomis.

Socialinės pašalpos dydis priklauso nuo valstybės remiamų pajamų, kurios nuo 1995 – 2005 m. padidėjo nuo 110 Lt. iki 135 Lt. Maksimalus socialinės pašalpos dydis sudaro 90 proc. remiamų pajamų. Taikomojo MGL ir maksimalaus pašalpos dydžio kitimas 1995 –2005 metais pateiktas 39 paveiksle.

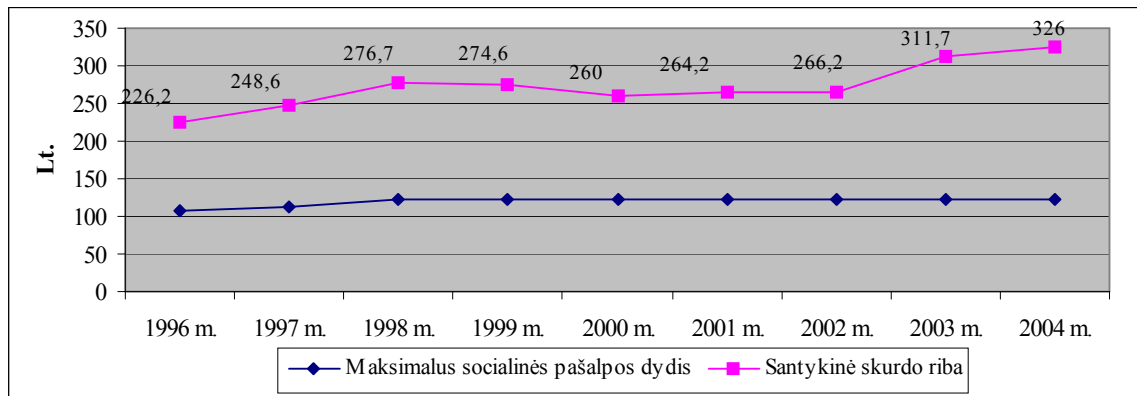

39 pav. Taikomojo MGL ir maksimalaus pašalpos dydžio dinamika 1995 –2005 m.

Šaltinis: Lietuvos statistikos metraštis 2004. Statistikos departamentas, Vilnius. p. 139.

Remiamų pajamų ir taikomojo MGL dydžiai vyriausybės nutarimu keičiami kartu. 1998 m. remiamos pajamos nustatytos 135 Lt. ir išliko tokio dydžio iki šiol, tokiu atveju maksimalus socialinės pašalpos dydis nuo 1998 metų yra 121,5 Lt. Taikomojo MGL dydis nuo 1999 metų iki šiol lygus 125 Lt. Iki 1997 m. maksimalus socialinės pašalpos dydis viršijo taikomąjį MGL, o nuo 1997 m. nebesiekia net taikomojo MGL lygio.

Santykinės skurdo ribos ir maksimalaus socialinės pašalpos dydžio kitimas pateikti 40 paveiksle.

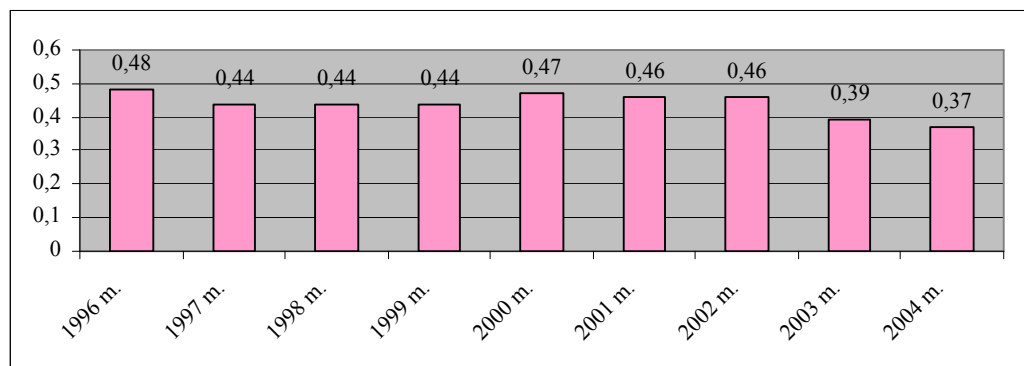

40 pav. Santykinio skurdo ribos ir maksimalaus socialinės pašalpos dydžio kitimas 1996–2004 m.

Šaltinis: Statistikos departamento duomenys

Nors absoliutinės reikšmės didėja, tačiau maksimali remiamų pajamų išmoka išlieka gerokai mažesnė už skurdo ribą.

Vaizdumo dėlei pateikiama maksimalių remiamų pajamų išmokos ir santykinės skurdo ribos santykio dinamika 1996–2004 m.

41 pav. Maksimalių remiamų pajamų ir santykinės skurdo ribos santykio dinamika 1996–2004 m.

Šaltinis: Statistikos departamento duomenys

1996 – 2004 m. gyventojų remiamų pajamų maksimali išmoka sudarė 37 – 48 proc. santykinės skurdo ribos. Nors paveiksle pastebimas 1999 –2000 m. remiamų pajamų išmokos padidėjimas, lyginant su skurdo riba, tačiau tai buvo dėl gyventojų vartojimo išlaidų nuosmukio ir dėl to sumažėjusios skurdo ribos reikšmės, o ne dėl remiamų pajamų lygio padidėjimo. Nuo 2000 m. maksimalių remiamų pajamų ir santykinės ribos santykis palaipsniui mažėjo dėl didėjančios skurdo ribos reikšmės.

Socialinės pašalpos gavėjų vartojimas yra artimas pirmųjų decilių namų ūkių vartojimui, todėl palyginsime I – ojo ir II – ojo decilio vartojimo išlaidas su vidutinėmis išlaidomis (žr. 13 lentelę). Lentelės duomenys rodo, kad vidutinės vartojimo išlaidos yra 3 kartus didesnės už I – ojo decilio ir 2 kartus už II – ojo decilio namų ūkių vartojimo išlaidas. Pirmųjų decilių namų ūkiai didžiausią išlaidų dalį skiria maistui, mažiausią – švietimui ir sveikatos priežiūrai, kai tuo tarpu vidutinis Lietuvos gyventojas sveikatos priežiūrai išleidžia 6 kartus daugiau, švietimui – 8 kartus daugiau.

13 lentelė

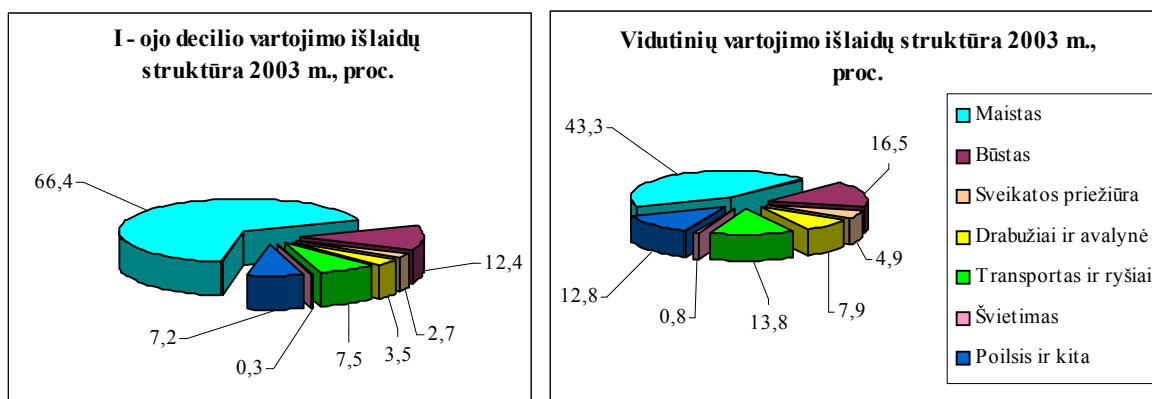
Vartojimo išlaidos vienam namų ūkio nariui per mėnesį 2003 m., Lt.

Išlaidų rūšis	Vartojimo lygis I-ame išlaidų decilyje	Vartojimo lygis II – ame išlaidų decilyje	Vidutinės vartojimo išlaidos
Maistas	105,2	138,2	210,8
Būstas ir kasdienė jo priežiūra	19,7	34,2	80,2
Sveikatos priežiūra	4,2	7,6	24,1
Drabužiai ir avalynė	5,6	10,9	38,3
Transportas ir ryšiai	11,9	21,6	67,5
Švietimas	0,5	0,5	3,9
Poilsis ir kita	11,5	17,8	62,4
Iš viso	158,5	231,0	487,2

Šaltinis: Namų ūkių pajamos ir išlaidos 2003. (2004). Lietuvos statistikos departamentas.

Vilnius. p.45-632

Vaizdumo dėlei 42 paveiksle pateikiama I –ojo decilio ir vidutinių namų ūkių vartojimo išlaidų struktūra.

42 pav. I – ojo decilio namų ūkių vartojimo išlaidų ir vidutinių vartojimo išlaidų struktūra 2003 m., proc.

Šaltinis: Namų ūkių pajamos ir išlaidos 2003. Lietuvos statistikos departamentas.

Vilnius. p. 63 –45.

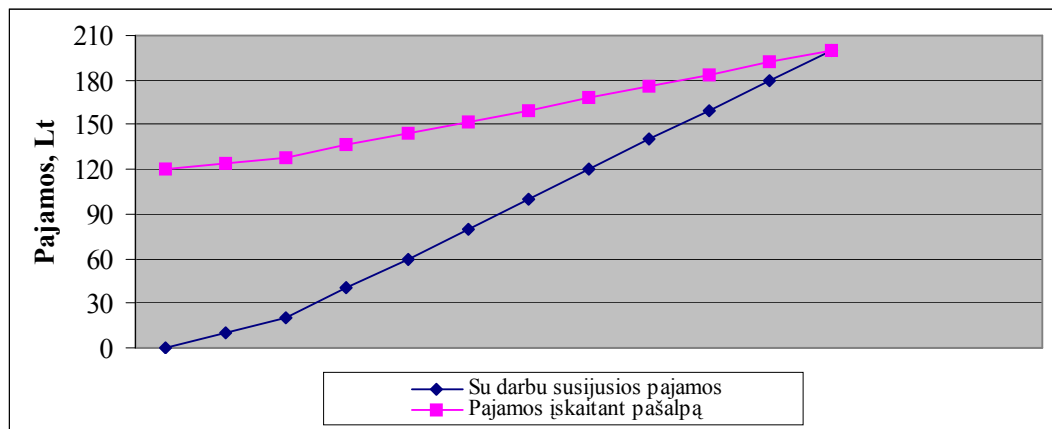
Iš paveikslo matyti, kad gyventojų, kurių išlaidos patenka į I – ajį decilį, vartojimo struktūroje 66,4 proc. sudarė išlaidos maistui, t.y. 23 procentiniais punktais daugiau nei vidutinio Lietuvos vartotojo. Gyventojai, kurių išlaidos patenka į X decilį, maistui skiria 29,1 proc. visų savo išlaidų [21]. Tai rodo, kad I – ojo decilio gyventojai tenkina fiziologinius poreikius, o jų galimybės tenkinti aukštesnio lygio poreikius, t.y. skirti daugiau lėšų socialinėms kultūrinėms reikmėms, yra ribotos.

Apibendrinant socialinės pašalpos lygio analizę galima teigti, kad šios pašalpos lygis (121,5 Lt.) yra žemas, kadangi neužtikrina ne tik minimalaus vartojimo rinkinio, bet negarantuoja pajamų net minimaliam maisto produktų rinkiniui įsigyti.

Paramos šeimoms, priklausančios nuo pajamų tobulinimo kryptys

Dabartinėje socialinės paramos sistemoje trūksta paskatų aktyviai ieškoti darbo ar sutikti dirbti mažai apmokamą darbą. Padidinus minimalias remiamas pajamas ir sumažinus pajamų kompensavimo normą, padidėtų paskatos dirbti., nes skirtumas tarp gaunamų darbo pajamų ir pajamų, kurios būtų gaunamos tik iš socialinių pašalpų, būtų didesnis.

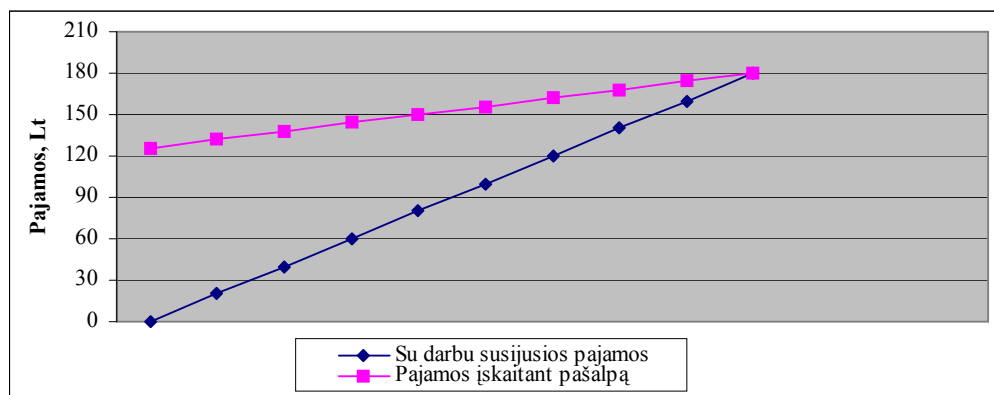
Nustačius 200 Lt. valstybės remiamas pajamas, o pajamų kompensavimo normą – 60 proc., padidėtų žmonių suinteresuotumas dirbti, nes aiškiai jaustųsi pajamų skirtumas, kai žmogus dirba ir kai tik gauna socialinę pašalpą. Pajamų, įskaitant pašalpą, kitimas, didėjant su darbu susijusioms pajamoms pateiktas 43 paveiksle.

43 pav. Pajamos prieš gaunant socialinę pašalpą ir įskaitant pašalpą, jei minimalios remiamos pajamos yra 200 Lt., o pajamų kompensavimo norma – 60 proc.

Esant tokiai kompensavimo sistemai, kai vieno šeimos nario mėnesio darbo pajamos – 20 Lt., tai jo bendros pajamos, įskaitant socialinę pašalpą, būtų 128 Lt. ($200 \times 60\text{proc.} + 20 \times 40\text{proc.}$). Tačiau jei vidutinės vieno šeimos nario darbo pajamos lygios 80 Lt., tai įskaitant socialinę pašalpą, bendros pajamos padidėtų iki 152 Lt. Darbo pajamoms padidėjus vienu papildomu litu, pašalpa sumažėtų 60 ct. (esant dabartinei kompensavimo sistemai, sumažėja 90 ct.). Tokia kompensavimo sistema skatintų dirbti mažai apmokamą darbą.

Nustačius 180 Lt. valstybės remiamas pajamas, o pajamų kompensavimo normą – 70 proc., paskatos dirbti būtų šiek tiek mažesnės negu esant 60 proc. kompensavimo normai. Tuomet darbinėms pajamoms padidėjus vienu litu, socialinė pašalpa sumažėtų 70 ct., t.y. 10 centų daugiau nei esant 200 litų valstybės remiamoms pajamoms ir 60 proc. jų kompensavimo normai.

44 pav. Pajamos prieš gaunant socialinę pašalpą ir įskaitant ją, jei minimalios remiamos pajamos lygios 180 Lt., o pajamų kompensavimo norma – 70 proc.

Taigi, kuo aukštesnė pajamų kompensavimo norma, tuo silpnesnės paskatos dirbti ir užsidirbti.

14 lentelėje pateiktas 1 ir 2 pavyzdžiuose aptartų šeimų pajamos, pakeitus minimalių remiamų pajamų dydį ir nustačius mažesnę kompensuojamų pajamų normą.

Lentelės duomenys rodo, kad jei kompensuojamos pajamos lygios 200 Lt., o jų kompensavimo norma 60 proc., tai 3 asmenų šeimos pajamos dirbant būtų 565,69 Lt., o nedirbant - 397,5 Lt., t.y. šeimos pajamos padidėtų 168,19 Lt.. Keturių asmenų šeimos pajamos nedirbant būtų 537,5 Lt., o dirbant - 707,61 Lt., t.y. 170 Lt. didesnės (101,36 Lt. didesnės lyginant su dabartine kompensavimo norma).

Šeimų pajamos dirbant ir gaunant minimalų darbo užmokestį bei gyvenant tik iš pašalpų

Minimalios kompensuojamos pajamos ir jų kompensavimo norma	Motina vaiko priežiūros atostogose, vaikas 2 m. amžiaus		Motina vaiko priežiūros atostogose, vaikai 2 m. ir 5 m. amžiaus	
	Tėvas uždirba MDU ir šeima gauna išmoką už vaiką	Tėvas nedirba, šeima gauna socialinę pašalpą ir išmoką už vaiką	Tėvas uždirba MDU ir šeima gauna išmokas už vaikus	Tėvas nedirba, šeima gauna išmokas už vaikus
135 Lt ir 0,9	514,23	373,9	569,02	500,38
200 Lt ir 0,6	565,69	397,5	707,61	537,5
180 Lt ir 0,7	532,27	406,1	818,71	547,13
150 Lt ir 0,7	469,27	343,1	590,71	491,13

Šie atlikti skaičiavimai patvirtina hipotezę, kad dabartinė pajamų kompensavimo sistema, kai taikoma 90 proc. kompensavimo norma, nėra efektyvi ir mažina darbo paskatas. Taigi, padidinus valstybės remiamas pajamas ir sumažinus pajamų kompensavimo normą, padidėtų pajamų skirtumas, jei vyras dirba ir šeima gyvena tik iš pašalpų.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Lietuvos socialinės apsaugos sistemą sudaro dvi posistemės: socialinio draudimo ir socialinės paramos. Socialinė parama yra valstybinė ir nevalstybinė.
2. Socialinės paramos tikslas yra suteikti trumpalaikę pagalbą asmeniui ar šeimai, kai jis ar ji patenka į tam tikrą socialinę riziką. Tačiau ši parama negali užtikrinti ilgalaikio ekonominio ir socialinio saugumo, ji tik padeda žmogui išgyventi ekstremaliomis sąlygomis.
3. Lietuvos socialinės paramos sistema apima kategorinę paramą, teikiamą tam tikrai kategorijai priklausantiems asmenims ir testuojamąją paramą, teikiamą atsižvelgiant į šeimos (asmens) pajamas.
4. Socialinės paramos išmokų efektyvumo nagrinėjimui naudojami socialinės paramos išmokų efektyvumo koeficientai, kurie palygina pasiektą socialinį rezultatą, suteikus išmokas, su joms sunaudotomis lėšomis bei rezultatyvumo koeficientai, kurie sugretina socialinių išmokų dėka pasiektą rezultatą su paramos poreikiais. Siekiant išsiaiškinti socialinės paramos išmokų neefektyvumo priežastis, kiekvieną išmoką reikėtų nagrinėti remiantis trimis kriterijais: lygio, taiklumo ir darbo paskatų.

Lietuvos socialinės piniginės paramos šeimoms 1999–2004 m. analizė

1. 2004 m. Lietuvoje išlaidos piniginei paramai, mokamai iš savivaldybių biudžeto lėšų, sudarė 447987,2 tūkst. Lt. Išlaidos kategorinėms pašalpoms sudarė 69 proc., o pašalpoms, mokamoms priklausomai nuo gavėjų pajamų – 31 proc. visų piniginei paramai skirtų lėšų.
2. 2004 m. pašalpų šeimoms, nepaisant jų pajamų, grupėje keturioms išmokoms – išmokai vaikui, šeimos pašalpai, vaiko globos (rūpybos) pašalpai ir pašalpai šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų – tenka beveik 80 proc. visų kategorinių išmokų išlaidų.
3. 2004 metais išlaidos pašalpoms, mokamoms atsižvelgiant į gavėjų pajamas, sudarė 138720,2 tūkst. litų. Didžiausia dalis išlaidų, t.y. 51 proc., tenka socialinei pašalpai, 46 proc. – kompensacijoms už šildymą ir karštą vandenį ir 3 proc. vienkartinėms pašalpoms socialiai remtiniems asmenims.
4. Išlaidos vienkartinėi išmokai gimus kūdikiui per 1999–2004 m. sumažėjo 17,4 proc. arba 4705,5 tūkst. Lt., tai lėmė gimusiųjų skaičiaus mažėjimas. Išlaidų šiai išmokai dalis bendrose kategorinių pašalpų išlaidose sumažėjo nuo 9,9 proc. 1999 m. iki 7,2 proc. 2004 m.
5. Išlaidos šeimos pašalpai Lietuvoje 1999–2003 m. mažėjo tolygiai. Per minėtą laikotarpį šios išlaidos sumažėjo 16 proc. Išlaidų šeimos pašalpai dalis bendrose kategorinių pašalpų išlaidose kito nuo 36 proc. 1999 m. iki 31 proc. 2003 m.

6. Išlaidos daugiavaikių šeimų pašalpai Lietuvoje 1999 – 2003 m. sumažėjo 2539,5 tūkst. Lt. arba 3,13 proc. Išlaidų pokytį lėmė daugiavaikių šeimų skaičiaus mažėjimas. Išlaidų dalis daugiavaikių šeimų pašalpai bendrose paramos šeimoms, auginančioms vaikus, išlaidose kito nuo 32,98 proc. 1999 metais iki 33,02 proc. 2003 metais.

7. Išlaidos vaiko globos (rūpybos) išmokas pašalpai turėjo tendenciją didėti. 2004 m. lyginant su 1999 m. pašalpos išmokėta 51074,7 tūkst. Lt. daugiau, t.y. 34,21 proc. Didžiausias išlaidų augimas pastebimas 1999 – 2000 m. Šeimų (gavėjų), gavusių vaiko globos (rūpybos) išmokas, skaičius 1999 – 2003 m. padidėjo 28,5 proc.

8. Vienkartinių išmokų našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams įsikurti išlaidos padidėjo 4,4 karto arba 4186,42 tūkst. Lt. Išlaidų didėjimą lėmė išmokėtų pašalpų skaičiaus padidėjimas 209 proc. ir vienos pašalpos dydžio padidinimas nuo 18 MGL iki 50 MGL nuo 2000 metų sausio 1 d.

9. Nepasiturinčiųjų paramai vidutiniškai kasmet išleidžiama apie 0,5 proc. BVP. Bendrose pašalpų mažas pajamas turinčių gyventojų išlaidose socialinių pašalpų dalis 1999 – 2004 m. sudarė 34 – 36 proc.

10. Nuo 1999 iki 2003 m. išlaidos socialinei pašalpai Lietuvoje padidėjo 1,3 karto (nuo 73719,9 tūkst. Lt iki 94306,5 tūkst. Lt.). Išlaidų padidėjimą sąlygojo išmokėtų pašalpų skaičiaus padidėjimas 17,36 proc., vidutinės pašalpos dydžio padidėjimas 15,14 proc. Tačiau 2004 metais sugriežtinus socialinių pašalpų skyrimo ir mokėjimo tvarką, išlaidos lyginant su 2003 m. sumažėjo 26 proc. Socialinę pašalpą 1999 metais gavo 2,8 proc. nuolatinių Lietuvos gyventojų, 2004 m. - 2,43 proc.

11. Per 1999 – 2004 m. išmokamų vienkartinių socialinių pašalpų suma padidėjo 103,5 tūkst. Lt. arba 2 proc. Vidutinis pašalpos dydis per analizuojamą laikotarpį sumažėjo 1,5 karto.

Socialinės piniginės paramos efektyvumo įvertinimas

1. Agreguoti piniginės socialinės paramos rodikliai parodė, kad Lietuvos piniginės socialinės paramos sistema nepakankamai efektyvi: 35,9 proc. skurstančių gyventojų nebuvo suteikta jokia piniginė parama, kai tuo tarpu 60,76 proc. piniginės socialinės paramos lėšų buvo išmokėtos neskurstantiems gyventojams.

2. Pašalpos, mokamos nepriklausomai nuo šeimos pajamų, nėra efektyvios. Jos neskiriamos, remiantis pašalpos išmokos lygio bei horizontalaus taiklumo kriterijais. Šeimos pašalpos, pašalpos šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų bei vienkartinė pašalpa gimus kūdikiui skiriamos tam tikrai kategorijai priskiriamoms šeimoms, tačiau taip yra remiamos ne tik skurstančios šeimos, kurioms pašalpa yra būtina, bet ir pasiturinčios, kurių pragyvenimo lygiui skiriamos pašalpos reikšmingos įtakos nedaro. Pažeidžiamas paramos taiklumo kriterijus, nes

pašalpoms skiriamos ne tik tiems, kuriems jos būtinos. Pažeidžiamas paramos išmokos lygio kriterijus, nes skurstančios šeimos yra linkusios turėti daugiau vaikų, kad galėtų gyventi iš pašalpų bei neigiamai veikiamos darbo paskatos.

Vaiko globos pašalpa nėra efektyvi, nes didelė jos mėnesinė išmoka skatina vaiko globą, siekiant pasipelnyti iš gaunamos pašalpos. Pažeidžiami išmokų lygio ir paramos taiklumo kriterijai.

Pašalpa našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams įsikurti nėra efektyvi, nes skiriama neįvertinus našlaičio pajamų ir turto. Pažeidžiami išmokų lygio ir paramos taiklumo kriterijai.

3. Parama šeimoms, skiriama įvertinus pajamas, nėra efektyvi. Dabartinė pajamų kompensavimo sistema, kai trūkstamų pajamų norma kompensuojama 90%, neskatina dirbti už minimalų darbo užmokestį. Pajamos, įskaitant socialinę pašalpą vienam šeimos nariui, praktiškai nepriklauso nuo darbinių pajamų dydžio. Galiojančioje socialinės paramos sistemoje nedirbančiųjų šeimai teikiamos socialinės pašalpos dydis atsveria gaunamo darbo užmokesčio dydį. Mažas pajamas gaunantys asmenys, nesitikėdami gauti daugiau pajamų dirbdami, nėra suinteresuoti konkuruoti darbo rinkoje ir daugiau dirbti. Pažeidžiamas darbo paskatų kriterijus.

Piniginės socialinės paramos tobulinimo kryptys

1. Visas išmokas vaikams (buvusias šeimos pašalpą bei daugiavaikių šeimų pašalpą; vienkartinę išmoką gimus kūdikiui; vaiko globos pašalpą ir vienkartinę išmoką našlaičiams įsikurti) tikslinga būtų skirti, įvertinus gavėjų pajamas ir turtą. Tuomet parama būtų skiriama labiausiai skurstančioms šeimoms, o sumažėjus paramos gavėjų skaičiui, pašalpas būtų galima padidinti.

2. Siektina, kad piniginė socialinė parama nepasiturintiems gyventojams, teikiama socialinės pašalpos forma, atliktų reikšmingesnį vaidmenį ir kuo mažiau iškreiptų darbo paskatas, todėl tikslinga ją pertvarkyti, atžvelgiant į sekančius reikalavimus

- Siekiant padidinti socialinės pašalpos gavėjų darbo paskatas, tikslinga pakeisti socialinės pašalpos skaičiavimo formulę, sumažinant 90 proc. pajamų kompensavimo normą iki 60 – 70 proc.
- Padidinti socialinę pašalpą, sujungiant ją su šildymo kompensacijomis. Šildymo sezono metu pašalpos galėtų būti didesnės, kad padengtų šildymo išlaidas. Šiuo atveju šildymo išlaidos būtų kompensuojamos tik nepasiturintiems gyventojams.

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Šios sąvokos magistro darbe pateikiamos remiantis socialinės apsaugos terminų žodynu. Prieiga per Internetą - <http://sec.lt/pages/zodynas/paaiskinimai/S2.html>

Džini koeficientas – pajamų pasiskirstymo rodiklis, naudojamas Lorencio kreivės analizei.

Efektyvumas – įvairių išteklių panaudojimo lygis, užtikrinantis maksimalų produkto panaudojimą.

Išmoka - bet kuris piniginis arba natūrinis išmokėjimas, įskaitant lengvatas (pavyzdžiui, iš socialinio draudimo fondo mokama suma).

Išmokų dydis - apskaičiuotoji ir mokėtina išmokų suma.

Išmokų gavimas - išmokamų sumų ar kitų dalykų paėmimas naudoti.

Išteklių paskirstymas - efektyviausias išteklių išdalijimas tam tikrais tikslais.

Lorencio kreivė – šeimų pasiskirstymą pagal pajamas vaizduojanti kreivė, naudojama socialinei nelygybei apibūdinti.

Minimalus gyvenimo lygis (MGL) - tai šeimos mėnesinių pajamų suma, tenkanti vienam žmogui per mėnesį ir garantuojanti visiems minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, atitinkantį organizmo maisto poreikius pagal fiziologines normas, taip pat minimalius drabužių, avalynės, baldų, ūkinių, sanitarijos ir higienos reikmenų, buto, komunalinių, buitinių, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugų poreikius.

Pajamos - visos šeimos nominaliosios pajamos (darbo apmokėjimas kartu su premijomis, honorarai, pensijos, stipendijos, pašalpos, pajamos iš asmeninio pagalbinio ūkio bei individualios veiklos, pajamos iš asmeninio turto, palūkanos, dividendai ir kt.), taip pat natūrinių pajamų, gaunamų darbovietėje nemokamai arba lengvatinėmis sąlygomis, piniginis įvertinimas galiojančiomis mažmeninėmis kainomis.

Pašalpa - reguliari piniginė socialinės apsaugos sistemos garantuojama išmoka, padedanti gavėjui patenkinti būtiniausius poreikius ar kompensuoti nepakankamas pajamas (jeigu gavėjas turi teisę į pašalpą).

Remiamos pajamos - apskaičiuojamos vienam šeimos nariui, atskaitant iš pajamų privalomus mokėjimus ir neįskaitant išmokėtos socialinės pašalpos, kompensacinių išmokų, taip pat visų rūšių draudimo pajamų, išskyrus laikino nedarbingumo pašalpas.

Skurdo lygis - pajamų arba gyvenimo lygis, kurio nepakanka žmogaus sveikatai, saugumui bei orumui laiduoti.

Skurdo nuokrypis- skirtumas tarp skurdo ribos ir skurstančių asmenų namų ūkio pajamų prieš išmokant išmokas ir jas išmokėjus.

Skurdo riba - ribinis pajamų dydis, kurio negaunantys asmenys yra laikomi skurstančiais.

Skurdo rodikliai - duomenys, kurie rodo skurdo buvimą arba kuriais vertinamas jo lygis .

Skurdo sąstatai - 1) padėtis, kuriai esant darbo užmokestis kaip socialinės apsaugos išmokų alternatyva yra mažas (ypač atskaičius mokesčius bei įmokas) ir nepatrauklus, tad gyvenimas iš išmokų lemia skurdą, kadangi neskatina žmonių ieškoti būdų užsidirbti pragyvenimui. 2) padėtis, kuriai esant nominaliųjų asmens pajamų (paprastai darbo užmokesčio) didėjimas tik blogina jo tikrąją finansinę padėtį, kadangi nebemokamos ar mažinamos pašalpos, kurios iki tol, patikrinus gaunamas lėšas, buvo mokamos.

Socialinė aprėptis - 1) gyventojų arba kurių nors jų grupių apsauga nuo tam tikros rizikos. 2) paramos, kurią laiduoja socialinės apsaugos išmokos, mastas.

Socialinė apsauga - visapusiška socialinės apsaugos sistema, padedanti valstybei laiduoti gyventojų aprūpinimą ligos, sužalojimo, senatvės, nedarbo ir kitais atvejais, suteikti papildomų pajamų nustatytiems šeimos poreikiams tenkinti.

Socialinė nelygybė – socialinių visuomenės hierarchijos grupių socialinės padėties skirtumai, kuriuos daugiausia lemia pajamos ir išsilavinimas .

Socialinė parama - tai socialinės ekonominės, teisinės ir organizacinės priemonės, kuriomis siekiama sudaryti būtiniausias gyvenimo sąlygas asmenims (šeimoms), kurių darbo, socialinio draudimo ir kitokios pajamos dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių yra nepakankamos, kad jie (jos) galėtų pasirūpinti savimi

LITERATŪRA

1. Ablingienė, A., Žalimienė, L. (2003). Išlaidos vaikų socialinei apsaugai Lietuvoje. Lietuvos ekonomikos apžvalga, Nr. 1, p. 20 – 25.
2. Atkinson, A.B. (1995). Economics of inequality. Clarendon press. Oxford.
3. Barr, N. (1993). The Economics of Welfare State. Stanford University Press. California.
4. Baumol W., Blinder, A.S. . Scarth, M. (1994). Economics. Principles and Policy. Harcourt Brace & Company Canada Ltd.
5. Demografijos metraštis 2003. (2004). Statistikos departamentas, Vilnius.
6. Friedman, M. (1988). Capitalism and Freedom. Chicago University of Chicago Press.
7. Hayek, F. (1976). Law, Legislation and Liberty. Vol 2. The Mirage of Social Justice. London. Rautledeand Kegan Paul.
8. Karpuškienė, V. (2002). Lietuvos pinigines socialines paramos efektyvumo įvertinimas. Daktaro disertacija. Vilnius.
9. LRV nutarimas „Dėl socialinės paramos koncepcijos“. Valstybės žinios, 1994 05 13, Nr.36, 653.
10. LRV nutarimas “Dėl valstybės paramos mažai aprūpinamoms šeimoms ir komunalinių paslaugų lengvatų”. 1992 m.spalio 23 d. Nr. 794.
11. LR Gyventojų pajamų garantijų įstatymas. 1994 m. lapkričio 3 d. Nr. I-624.
12. LR išmokų vaikams įstatymas. 2004 m. gegužės 18 d. Nr. IX-2237.
13. LR Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas. 2004 m. rugsėjo 21 d. Nr. IX – 2450.
14. Lietuvos apskritys. Ekonominė ir socialinė raida 2003. (2004). Statistikos departamentas, Vilnius.
15. Lietuvos ekonomikos tyrimas 2002 – 2003. Vilnius, Lietuvos laisvosios rinkos institutas.
16. Metinė ataskaita apie Lietuvos respublikos skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo 2002 – 2004 metais programos vykdymą. (2002). Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Vilnius.
17. Nozick, R.(1974). Anarchy state and Utopia. Oxford: Basil Blackwell.
18. Nacionalinis susitarimas siekiant ekonominės ir socialinės pažangos. (2002).
19. Namų ūkių biudžetų tyrimas 2003. Statistikos departamentas, Vilnius.

20. Namų ūkių biudžetų tyrimas 2004. Statistikos departamentas, Vilnius. Prieiga per Internetą - www.vtv.lt - virtuali visuomenė / Statistiniai duomenys
21. Namų ūkių pajamos ir išlaidos 2003. (2004). Lietuvos statistikos departamentas. Vilnius. p.45-63
22. Piniginės socialinės paramos suderinamumo su demografinė ir ekonomine padėtimi Lietuvoje analitinė apžvalga. Darbo ir socialinių tyrimų institutas. Prieiga per Internetą - <http://www.socmin.lt/?-1230781994>
23. Pranešimas apie Lietuvos socialinės apsaugos sistemą. (2002). Socialinė apsaugos ir darbo ministerija, Vilnius.
24. Rosen, H. (1999). Public Finance 5 th ed. Irwin McGraw- Hill.
25. Sipos S. Income Transfers: Income Support and Poverty Relief. (1994). Labour Markets and Social policy in central and Eastern Europe, the transition and beyond.
26. Skurdo būklės Lietuvoje 2001 metų pranešimas. (2001). Vilnius.
27. Snieška V. ir kt. Makroekonomika. Vadovėlis. (2003). Kaunas: Technologija.
28. Steponavičienė G. (2002). Skurdo priežastys ir galimybės jį sumažinti .Konferencija: Skurdas Lietuvoje: priežastys ir mažinimo galimybės.
29. Socialinis pranešimas. (2000). Socialinė apsaugos ir darbo ministerija, Vilnius.
30. Socialinis pranešimas. (2003). Socialinė apsaugos ir darbo ministerija, Vilnius.
31. Social security reform in Central and Eastern Europe. (1997). European Commission, DGPIA, Phare Consensus programme.
32. Social protection in Member States of the European Union. (1998). European Commission.
33. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitos už 1999 – 2004 metus.
34. Šileika A., Tamašauskienė Z., Piniginė parama šeimoms, jos efektyvumas ir tobulinimo kryptys. (2003). Tiltai: humanitariniai ir socialiniai mokslai. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. 2 (23).
35. Tamašauskienė Z., Piniginė socialinė parama Šiaulių mieste ir jos tobulinimas. (2002). Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. E. Galvanausko mokslinė konferencija. Šiauliai., p. 205-209.
36. The Economist. (1994). November 5 th.
37. Žalimienė L. Socialinės paramos sistema Lietuvoje (2002). Lietuvos ekonomikos apžvalga. Statistikos departamentas. p. 15-19.
38. Žmogaus socialinė raida. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. (2001). Vilnius: Homo liber.
39. Žodynas. Prieiga per Internetą - <http://sec.lt/pages/zodynas/paaiskinimai/S2.html>.

PRIEDAI

Išmokos šeimoms ir globojamiems vaikams

Nr.	Išmokų rūšys	Išmokos dydis
1.	Vienkartinė išmoka gimus kūdikiui	8 MGL (1000 Lt.)
2.	Išmoka vaikui:	
	auginantiems vieną arba du vaikus:	
	- kiekvienam vaikui iki 3 metų	0,75 MGL (93,75 Lt.) per mėnesį
	- kiekvienam vaikui nuo 3 iki 7 metų	0,4 MGL (50 Lt.) per mėnesį
3.	Išmoka vaikui:	
	- auginantiems tris ir daugiau vaikų:	1,1 MGL (137,5 Lt.) per mėnesį
	- Kiekvienam vaikui nuo 3 iki 18 metų ir vyresniems, besimokantiems dieninėje bendrojo lavinimo mokykloje, profesinės, aukštesniosios ar aukštosios mokyklos dieniniame skyriuje, bet tik iki jam sukaks 24 metai	0,4 MGL (50 Lt) per mėnesį.
4.	Išmoka privalomosios tarnybos kario vaikui	1,5 MGL (187,5 Lt) per mėnesį
5.	Vienkartinė išmoka nėščioms moterims	2 MGL (250 Lt)
6.	Globos (rūpybos) išmoka	4 MGL (500 Lt) per mėnesį. Kai globojamam vaikui mokama našlaičio pensija ir (arba) periodinė išmoka jam išlaikyti (alimentai), globos (rūpybos) išmokos dydis yra lygus skirtumui tarp 4 MGL dydžio ir šių išmokų dydžio.
7.	Vienkartinė išmoka būstui įsigyti ar įsikurti	50 MGL (6250 Lt)

Šaltinis: Socialinis pranešimas. 2003. Socialinė apsaugos ir darbo ministerija.

JK socialinės paramos išmokos 1996/97 metais

Socialinės paramos pašalpų rūšys	1996/97 metų išlaidos mln. svarų	1996/97 metų išlaidos procentais
Piniginės soc. paramos išmokos	50153	100
Paramos pensinio amžiaus žmonėms (Non-contributory retirement pension)	56	0,1
Karo dalyvių pensijos (war pension)	1419	2,8
Neįgalių žmonių pensijos	9126	18,2
Slaugos pašalpa (Attendance allowance)	2421	5,0
Priežiūros pašalpa (Invalid care allowance)	768	1,5
Sunkaus sužalojimo pašalpa (Severe disablement allowance)	893	1,8
Gyvenimo išlaidų pašalpa neįgaliems (Disability living allowance)	4361	8,7
Darbo išlaidų pašalpa neįgaliems (Disability working allowance)	25	0,0...
Kitos	658	1,3
Remiamos pajamos (income support)	13734	27,6
Vyresnių žmonių remiamos pajamos (income support for the elderly)	3895	7,8
Šeimos išmokos	9462	18,9
Vaiko išmoka (Child benefit)	6724	13,4
Vienišų tėvų išmoka (One parent benefit)	348	0,5
Šeimos kreditai (Family credit)	2047	4,1
Kitos	343	0,5
Busto pašalpos	12204	24,3
Socialinių fondų išlaidos	252	0,5
Administravimas	2328	

Šaltinis: Barr N., The Economics of Welfare State Third edition, Oxford University Press, 1998, 177 psl.

3 PRIEDAS

JK remiamų pajamų išmokų dydis 1996/97 metais

Savaitinės pašalpos	Svarų per savaitę
	77,15
Pora (vienas arba abu vyresni negu 18 m.)	
Vienišas žmogus (25 m. arba vyresnis)	49,15
Vienišas tėvas (18 m. arba vyresnis)	49,15
Išlaikomas vaikas	25,55
16-18 metų	29,60
11-16 metų	24,75
Iki 11 metų	16,90
Priemokos	
Seimai	10,80
Šeimai, kai yra tik vienas iš tėvų	15,75
Pensininkui	
Vienišam asmeniui	19,65-26,55
Sutuoktinių porai	29,65-38,00
Neįgalumo atvejais	
Vienas neįgalus asmuo	20,95
Sutuoktinių pora	29,90
Stipraus invalidumo atvejais	
Vienas invalidas	37,15
Sutuoktinių invalidų pora	74,30
Neįgalus vaikas	20,95
Prižiūrintis asmuo	3,35

Šaltinis: Barr N., The Economics of Welfare State Third edition, Oxford University Press 1998,234 psl.

4 PRIEDAS

JAV išlaidos socialinei paramai 1996 metais (mlrd. \$)

Programos	Federalinis biudžetas	Vietiniai biudžetai	Iš viso	Procentinis pasiskirstymas
Medicinos priežiūra	103,6	74	177,6	47,5
Piniginė parama	69,6	22	91,6	24,5
Išmokos maistui	37,1	1,9	39	10,4
Parama būstui	25,1	2,1	27,2	7,3
Švietimas	15,3	1,0	16,3	4,45
Paslaugos	5,4	4,7	10,1	2,7
Kvalifikacijos kėlimas	4	6,1	10,1	2,7
Parama energijai	1,2	0,73	1,93	0,5

Šaltinis: Rosen H.. Public Finance 5th cd. Irwin/McGraw-Hill, 1999.

Kūdikio gimimo pašalpa

Šalis	Dydis	Pastabos
Belgija	899 ecu už pirmą vaiką 677 ecu už antrą ir kiekvieną paskesnę vaiką	Gali būti mokama iš anksto (du mėn. prieš numatomą gimdymą)
Danija	64 ecu per mėnesį iki vaikui sukanka 7 metai	
Vokietija	76 ecu vienkartinė pašalpa	Mokama moterims, neturinčioms teisės gauti motinystės išmokos
Graikija	-	Mokama motinystės išmoka apdraustoms moterims
Ispanija		Mokama motinystės išmoka apdraustoms moterims; Mokama speciali išmoka, jeigu gimsta daugiau kaip vienas vaikas
Prancūzija	148 ecu per mėnesį už vaiką, mokama nuo 4-ojo nėštumo mėnesio iki vaikui sukanka 3 metai	Taikomas pajamų tikrinimas
Airija		Mokama motinystės išmoka apdraustoms moterims Mokami priedai, jeigu gimsta daugiau kaip vienas vaikas
Italija	-	Mokama motinystės išmoka apdraustoms moterims
Olandija	-	Mokama motinystės išmoka apdraustoms moterims
Austrija		Mokama motinystės išmoka apdraustoms moterims. Mokama vienkartinė suma (144 eurų), kai vaikui sukanka 1 metai (mokama, jeigu pajamos per tuos metus neviršija nustatytos sumos)
Suomija	127 ecu pašalpa arba paketas su vaiko priežiūros prekėmis už kiekvieną vaiką motinos pasirinkimu	
Švedija		Mokama motinystės išmoka apdraustoms moterims

Šaltinis: Social security reform in Central and Eastern Europe. - European Commission, DGPIA, Phare Consensus programme, 1997.

6 PRIEDAS

Vaiko pašalpa

Šalis	Amžiaus riba	Amžiaus ribos pailginimas	Dydis	Priklausomybė nuo pajamų	Priklausomybė nuo vaiko amžiaus	Pastabos
Belgija	18	25, jeigu studentas; 21, jeigu invalidas	56-183 ecu, atsižvelgiant į vaikų skaičių šeimoje (didėja iki 3-iojo vaiko gimimo)	Nepriklauso nuo pajamų	Priklauso nuo vaiko amžiaus (tiesioginė priklausomybė)	
Danija	18	Nėra	86-122 ecu už kiekvieną vaiką per mėnesį, atsižvelgiant į vaiko amžių (mažėja iki vaikui sukanka 18 metų)	Nepriklauso nuo pajamų	Priklauso nuo vaiko amžiaus (atvirkštinė priklausomybė)	
Vokietija	18	21, jeigu bedarbis; 27, jeigu studentas; nėra ribų, jeigu invalidas;	111-177 ecu, atsižvelgiant į vaikų skaičių šeimoje (didėja iki 4-ojo vaiko gimimo)	Priklauso nuo pajamų	Nepriklauso nuo vaiko amžiaus	Pašalpa nemokama, jeigu vaiko pajamos (uždarbis) viršija nustatytą sumą
Graikija	18	22, jeigu studentas; nėra ribų, jeigu tapo invalidu iki 18	5,20-46 ecu, atsižvelgiant / vaikų skaičių Šeimoje (už 5 ir paskesnio vaiko gimimą pridedama dar po 8 ecu.	Priklauso nuo pajamų (atvirkštinė priklausomybė)	Nepriklauso nuo vaiko amžiaus	
Ispanija	18	nėra ribų, jeigu invalidas	18 ecu (36ecu, jeigu vaikas invalidas)	Priklauso nuo pajamų (nemokama, jeigu šeimos pajamos viršija nustatytą	Nepriklauso nuo vaiko amžiaus	

				suma)		
Prancūzija	19	20, jeigu studentas; 20, jeigu invalidas	103-632 ecu, atsižvelgiant į vaikų skaičių šeimoje	Priklauso nuo pajamų (atvirkštinė priklausomybė)	Priklauso nuo vaiko amžiaus (tiesioginė priklausomybė)	Pašalpa pradedama mokėti nuo antrojo vaiko gimimo; Pašalpa nemokama, jeigu vaiko pajamos (uždarbis) profesinio mokymo metu viršija nustatytą sumą; Nuo 1998 m. pašalpos mokėjimas susietas su pajamų tikrinimu
Airija	16	19, jeigu studentas; 19, jeigu invalidas	39-51 ecu, atsižvelgiant į vaikų skaičių šeimoje (didėja iki 3-iojo vaiko gimimo)	Nepriklauso nuo pajamų	Nepriklauso nuo vaiko amžiaus	
Italija	18	Nėra ribų, jeigu invalidas	Atvirkščiai proporcingas šeimos pajamoms ir tiesiogiai proporcingas šeimos dydžiui	Priklauso nuo pajamų (atvirkštinė priklausomybė)	Priklauso nuo vaiko amžiaus (tiesioginė priklausomybė)	Pašalpa nemokama, jeigu šeimos pajamos viršija nustatytą sumą
Olandija	17	24, jeigu studentas (tik tuo atveju, jei negauna studento stipendijos) arba bedarbis	47-67 ecu, atsižvelgiant į vaiko amžių (didėja iki vaikai sukanka 17 metų)	Nepriklauso nuo pajamų	Priklauso nuo vaiko amžiaus (tiesioginė priklausomybė)	Taikoma vaikams, gimusiems po 1995 m. sausio 1d.
Austrija	19	26, jeigu studentas; 21, jeigu bedarbis; nėra ribų, jeigu invalidas	94-133 ecu už kiekvieną vaiką per mėnesį, atsižvelgiant į vaiko amžių (didėja iki vaikai sukanka 19 metų);	Priklauso nuo pajamų	Priklauso nuo vaiko amžiaus (tiesioginė priklausomybė)	Pašalpa nemokama, jeigu vaiko, sulaukusio 18 metų, pajamos (uždarbis) viršija nustatytą sumą

6 PRIEDO TĘSINYS

	-		vaikui invalidui pridedama po 119 ecu per mėnesį			
Suomija	17	Nėra	89-171 ecu, atsižvelgiant į vaikų skaičių šeimoje (didėja iki 5-ojo vaiko gimimo)	Nepriklauso nuo pajamų	Nepriklauso nuo vaiko amžiaus	
Švedija	16	Nėra	86 ecu už kiekvieną vaiką; 23-86 ecu priedai daugiavaikėms šeimoms (už trečią ir kiekvieną paskesnę vaiką)	Nepriklauso nuo pajamų	Nepriklauso nuo vaiko amžiaus	

Šaltinis: Social security reform in Central and Eastern Europe. - European Commission, DGPIA, Phare Consensus programme, 1997

Pašalpa vieniškai motinai (tėvui)

Šalis	Dydis	Pastabos
Belgija	-	Nėra
Danija	51 ecu per mėnesį už vaiką (priedas prie bendrųjų pašaipų); 39 ecu per mėnesį už vaiką (papildoma pašalpa)	
Vokietija	Maksimalus dydis- 1 64 ecu (naujose žemėse -1 42 ecu)	Mokama už vaiką iki 12 metų, gyvenantį su vieniša motina (tėvu)
Graikija	4 ecu už kiekvieną vaiką (vaiko pašalpa didinama)	Mokama, jeigu motina (tėvas) yra našlys arba invalidas ir našlio pensija neviršija nustatytos sumos
Ispanija	-	Nėra
Prancūzija	484 ecu per mėnesį plus 161 ecu per mėnesį už kiekvieną vaiką. Pašalpa lygi skirtumui tarp šios sumos ir gavėjo pajamų	Taikomas pajamų tikrinimas
Airija	Maksimalus dydis - 348 ecu per mėnesį, priedas - 80 ecu per mėnesį už kiekvieną vaiką	Taikomas pajamų tikrinimas
Italija	-	Nėra
Olandija	-	Nėra
Austrija	-	Nėra
Suomija	33 ecu už kiekvieną vaiką (vaiko pašalpa didinama) 87-106 ecu, jeigu tėvystė nenustatyta arba motina (tėvas) neišlaiko vaiko	
Švedija	140 ecu per mėnesį	

Šaltinis: Social protection in the Member States of the European Union. - European Commission, 1998.

Būsto išlaikymo pašalpa

<i>Šalis</i>	<i>Dydis</i>	<i>Pastabos</i>
Belgija	-	Nėra
Danija	-	Nėra
Vokietija	Mokama būsto nuomininkui arba savininkui, jeigu būsiu išlaikymu kaštai yra per dideli	
Graikija	-	Nėra
Ispanija	-	Nėra
Prancūzija	Priklauso nuo nuomos kainos (iki tikros ribos), šeimyninės padėties ir pajamų	Gali būti padidinama asmenims, turintiems mažas pajamas
Airija	-	Nėra
Italija	-	Nėra
Olandija	-	Nėra
Austrija	Priklauso nuo poreikių tyrimo	
Suomija		Pajamas tikrinanti išmoka skiriama šeimoms, turinčioms mažas pajamas
Švedija	Priklauso nuo poreikių. Atsižvelgiama į šeimos sudėtį, būsto išlaikymo kaštus, gyvenamąją vietą	Skiriama visiems, turintiems mažas pajamas.

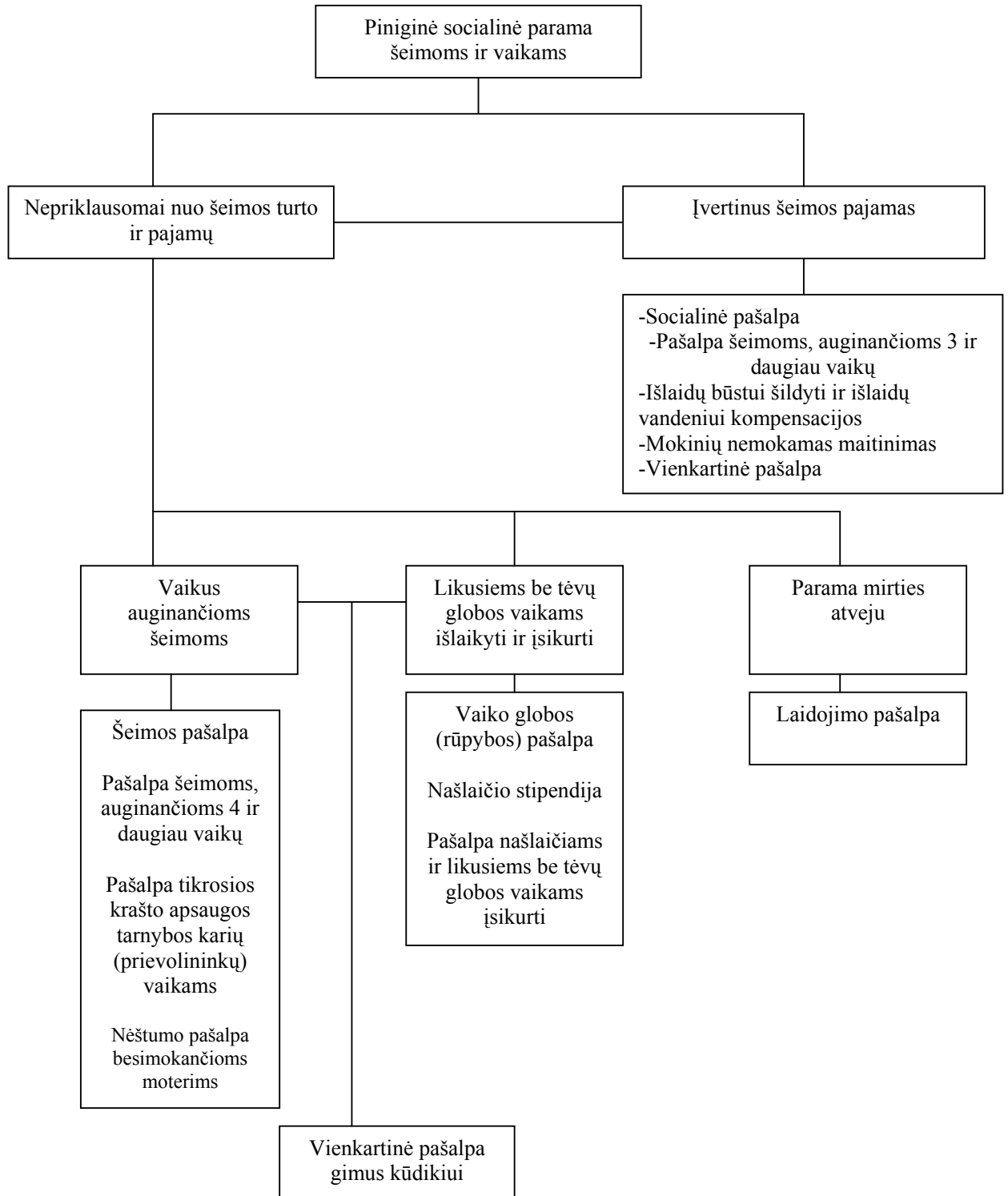
Šaltinis: Social protection in the Member States of the European Union. - European Commission, 1998

Kitos socialinės paramos išmokos

Šalis	Dydis ir pastabos
Belgija	Nėra
Danija	Įvaikinimo pašalpa (vienkartinė): 4395 ecu
Vokietija	Vaiko priežiūros pašalpa: 304 ecu per mėnesį, mokama nuo vaiko gimimo iki jam sukanka 2 metai. Taikomos metinių pajamų lubos.
Graikija	Pašalpa nedirbančioms motinoms, ištekėjusioms už kareivių arba kalinių; Pašalpa graikų emigrantams, grįžusiems į Graikiją; Speciali pašalpa daugiavaikėms šeimoms: 1,60-3,20 ecu per mėnesį už vaiką, atsižvelgiant į vaikų skaičių šeimoje (mokama nuo 3-iojo vaiko
Ispanija	Nėra
Prancūzija	Pašalpa mokslo metų pradžioje: 64 ecu, vienkartinė išmoka, mokama už 6-18 m. vaikus. Taikomas pajamų tikrinimas. Vaikų auklėjimo pašalpa: 230-460 ecu mokama tėvams, visiškai arba iš dalies pasitraukusiems iš darbo dėl vaiko iki 3 m. priežiūros ir augintiems bent 2 vaikus, atsižvelgiant į užimtumo (darbo valandų) trukmę. Šeimos priedas: 134 ecu šeimoms, turinčioms bent 3 vaikus, vyresnius negu 3 metai. Taikomas pajamų tikrinimas. Vaiko priežiūros namuose pašalpa: mokama, iki vaikui sukaks 6 metai. Dydis priklauso nuo vaiko amžiaus ir šeimos pajamų. Nustatyta maksimali pašalpos riba.
Airija	Šeimos pajamų priedai: skiriama, jeigu dirba bent 19 val. per savaitę, turi vaiką iki 18 metų (iki 22, jeigu mokosi) ir vidutinės pajamos yra žemiau nustatytos ribos, kuri priklauso nuo šeimos dydžio.
Italija	Nėra
Olandija	Nėra
Austrija	Pašalpa už mažus vaikus: 72 ecu per mėnesį tėvui (motinai), prižiūrintiems vaiką pirmus metus. Mėnesinės šeimos pajamos privalo neviršyti tam tikros ribos. Vaiko priežiūros pašalpa: 13 ecu per dieną, mokama pasibaigus motinystės pašalpos mokėjimui iki vaikui sukanka 18 mėn., skiriama motinai (tėvui), turinčiai tam tikrą draudimo nuo nedarbo stažą. Vaiko priežiūros pašalpa dalinio užimtumo atveju: mokama kaip ir vaiko priežiūros pašalpos atveju, tik dydis mažinamas atsižvelgiant į užimtumo lygį.
Suomija	Vaiko priežiūros namuose pašalpa: skiriama šeimoms, prižiūrinčioms vaikus iki 3 m. namuose. Privačios vaiko priežiūros pašalpa: skiriama, kai šeima organizuoja vaiko priežiūrą privačiai. Mokama tiesiogiai paramos teikėjui. Dalinės priežiūros pašalpa: mokama tėvams, turintiems vaiką iki 3 m. ir sumažinusiems užimtumą (darbo valandas) iki maksimalių 30 val. per savaitę.
Švedija	Įvaikinimo pašalpa (užsieniečio vaiko atveju): 2748cu.

Šaltinis: Social protection in the Member States of the European Union.- European Commission, 1998

Piniginės socialinės paramos šeimoms ir vaikams klasifikacija ir paramos rūšys

Išlaidų šeimoms ir vaikams dalis tarp visų socialinių pašalpų 2000 m., proc.

Lietuva	13,1
Airija	13,0
Austrija	10,3
Belgija	9,1
Danija	13,0
Graikija	7,6
Italija	3,7
Islandija	12,1
Ispanija	2,1
Jungtinė Karalystė	8,8
Liuksemburgas	15,5
Norvegija	13,2
Nyderlandai	4,3
Portugalija	5,2
Prancūzija	9,8
Suomija	12,8
Švedija	10,5
Vokietija	10,5

12 PRIEDAS

Gimusieji pagal eiliškumą 1996 – 2003 m.

Metai	1-ieji	2-ieji	3-ieji	4-ieji	5-ieji	6-ieji ir paskesniai	nežinomas	Gimę ne santuokoj
1996	19220	13733	3892	1190	533	479	19	5589
1997	18238	13372	3880	1262	518	525	17	6236
1998	17195	13290	4045	1357	555	556	21	6671
1999	16901	12720	4233	1415	540	587	19	7215
2000	15981	11660	4000	1367	596	532	13	7713
2001	14870	10782	3503	1261	534	585	11	8006
2002	14635	10124	3119	1109	500	521	6	8386
2003	14989	10160	3292	1110	522	512	13	9022

Šaltinis: Demografijos metraštis 2003. (2004). Lietuvos statistikos departamentas. p. 41.